

VAKIFLAR

(MEDENİ KANUNDAN ÖNCEKİ VE SONRAKİ VAKIF
NEVİLERİ VE HUKUKİ MAHİYETLERİ)

Asistan Ahmet İŞERİ

GİRİŞ

Esas konumuzu, 4 Ekim 1926 tarihinde Medenî Kanunumuz'un yürürlüğe girmesinden önceki vakıfların bu kanundan sonraki hukukî durum ve mahiyetlerinin araştırılması teşkil etmekte, bu keyfiyeti ise, Medenî Kanunumuz'un Sureti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki 1926 tarihli ve 864 sayılı Kanun'un 8 inci maddesinde mevcut «Kanunu Medeninın mer'iyete vaz'ından mukad-dem vücuda getirilen evkaf hakkında ayrıca bir tatbikat kanunu neşrolunur» hükmüne istinaden 1935 yılında neşrolunan 2762 sayılı VAKIFLAR KANUNU hükümleri tesbit etmiş bulunmaktadır. Ancak bu Kanun ve buna ilişkin nizamname hükümlerini incelemeğe girişmeden önce, adı geçen Kanun hükümlerine tâbi vakıfların Eski Hukukumuzdaki hukukî durum ve mahiyetlerini ortaya koymayı faydalı bulduk.

Bu sebeple de, araştırma ve incelememizi iki kısım halinde yaparak bir neticeye varmaya çalıştık.

Birinci kısımda, doktrinde «*Menfaati insanlara aî olmak üzere bir malı Allahın mülkü hükmünde daimî surette temlik ve temellükten hapis ve meneylemek ve vakfeden kimsenin arzu ettiği cihete sarfetmektir*» (*) şeklinde tarif olunan vakıf müessesesinin, Medenî Kanunumuz'un 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmesinden evvelki hukukî durum ve mahiyetini, bu müessesenin nev'ileri ile birlikte incelemeğe çalıştık.

(*) Yukarıda doktrinde benimsendiğini söylediğimiz bu tarif, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e aittir. İmamı Âzam'a göre ise vakıf «Memlûk bir aynı vâkıfın mülkünde hapis ve menfaatini fukaraya yahut vücub-ü birre tasadduktan ibaretir» ki iki tarif arasındaki fark açıktır. Benimseyip metne aldığımız tarife göre vakfedilen malın, vakfedenin mülkünden çıkıp, Allah'ın mülkü hükmünü alarak hükmî bir şahsiyet vücuda getirdiği anlaşılır. Halbuki ikinci tarifte, vakfedilen mal, vakfedenin mülkünden çıkmadığından müstakil bir şahsiyet teşekkül etme-

İkinci kısımda ise, Medenî Kanunumuz'un Sureti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun'un 8 inci maddesinde mevcut ve yukarıda zikredilen hükmüne istinaden neşrolunan Vakıflar Kanunu'nun hükümlerini Eski Hukukumuzun vakıflar hakkındaki hükümleriyle de karşılaştırarak, eski vakıfların bugünkü hukukî durum ve mahiyetlerini ve bu kanun hükümleri gereğince tasfiyeye tâbi tutulan mukataalı ve icareteynli vakıfların tasfiye sebeplerinin nedenlerini belirtmeğe çalıştık.

İki kısım halinde vâki bu çalışmamız neticesinde, İslâm Hukukundan önce de, Eski Yunan, Roma ve Cermen Hukukunda (**) mevcut olan vakıf müessesesine karşı yöneltilen iktisadî, siyasi ve ahlâkî tenkidlerin, cemiyetin esas yapısını teşkil eden diğer müesseselerin bütünü içinde değil, bilâkis bu müesseselerden tecrit olunarak incelenmesi sebebiyle objektif olamadığı, dolayısıyla de yanlış fikir ve kanaatlere sahip olunduğu kanısına vardık.

Dün olduğu gibi, bugün ve yarın da, vakıf müessesesinin; velev ki «tesis» adıyla dahi olsa, cemiyet hayatımızın medeniyet yolunda ilerleyişinde bu yola paralel olarak, yükseliş ve alçalışlar gösterecek, fakat yine de iktisadî, ahlâkî ve içtimai fonksiyonlarını ifa ederek devam edeceği hususunda tam bir kanaat sahibi olduk.

diği anlaşılır. Bu husular hakkında daha geniş bilgi için bkz. **MARDİN, Ebul'ülâ**: Vakıf Müessesesi (İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi), C. X, İstanbul, 1954, sh. 135; **KÖPRÜLÜ, Bülent**: Tarihte Vakıflar, Ank. Huk. Fak. Der. 1951, C. VIII, S. 3-4, sh. 478-518, bu konu ile ilgili olarak sh. 513-515; **ÜÇOK Coşkun**: Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 2. bası, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, sh. 97; **BERKİ, Ali Himmət**: Vakıflar, 2. bası, Ankara, Ege Matbaası, sh. 40; **SAYMEN, Ferit Hakkı**: Medenî Hukukumuzda Hükmî Şahıslar (Cemiyet - Vakıf - Tesis). İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1944, sh. 205; **VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet**: Türk Medenî Hukuku, 3. bası, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1963, sh. 294; **AKİPEK, Jale G.**: Türk Medenî Hukuku, C. I, Cüz 2 - Şahsın Hukuku -, Ankara, İstiklâl Matbaası, 1961, sh. 221; **BİLMEN, Ömer Nasuhi**: Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, C. 4, İstanbul, Matbaacılık T.A.O., 1951, sh. 171 No: 111; **KÖPRÜLÜ, Bülent**: Tarihte Vakıflar, vakfın tarifi için sh. 515'de dip not 1'e bakınız. Müellif burada vakfedilen malın niçin «Allah'ın mülkü hükmünde» olması lâzım geldiğini izah etmektedir.; **KÖPRÜLÜ, Bülent**: Toprak Hukuku Dersleri, İsmail Akgün Matbaası, 1958, aynı sahifenin 1 no'lu dip notunda ise vakıf müessesesini tarif eden müellifler zikredilmiştir. **MARDİN, Ebul'ülâ**: Vakıf Müessesesi (İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi), sh. 135.

(**) **SAYMEN, Ferit Hakkı**: a.g., sh. 194-199; **KÖPRÜLÜ, Bülent**: Tarihte Vakıflar, sh. 479-484; **VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet**: Türk Medenî Hukuku, C. I, Cüz 2 - Şahsın Hukuku, - 6. bası, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1960, sh. 256-257. **RUBEN, W.** (Çev. **TORKAK, Meliha**): Buddhist Vakıfları Hakkında, Vakıflar Dergisi, S. II, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942, sh. 173-181.

BİRİNCİ KISIM

VAKIFLAR KANUNU'NUN MER'İYETİNDEN ÖNCEKİ VAKIFLARIN NEV'İLERİ VE HUKUKİ MAHİYETLERİ (1)

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKFEDİLEN GAYRİMENKULLERİN NEV'İ VE MAHİYETLERİNE GÖRE VAKIFLAR VE HUKUKİ MAHİYETLERİ

Mülga Arazi Kanunu'na göre arazi beş kısma ayrılmıştı (2). Vakfa mevzu olan arazi nev'i ise sadece vakıf arazi (arazii mevkufe)

(1) Bahse konu olan Vakıflar Kanunu 6 Haziran 1935 tarih ve 2762 sayılı olup, hakkında incelememizin ikinci kısmında izahat verilecektir, bkz. sh. 198.

(2) Hicri 1274 tarihli Mülga Arazi Kanunu'na göre arazi nev'ileri :

a) Mülk arazi (arazii memlûke): Hususî mülkiyete dahil arazidir ki, üzerinde medenî hukukun aynı haklara mütedair hükümleri cereyan eder. Sahih vakıflar bahsinde görüleceği üzere başlangıçta dört ve 1924 tarihinden sonra da beş kısma ayrılmıştı. Bu arazi, malikine mülkiyet, istimal ve istifade haklarının herbirini tam mânası ile temin ederdi.

b) Mirî arazi (arazii emiriyе - arzi memleket): Rakabesi Devlete ait olan ve ancak istimal ve istifade hakları (tasarrufu hukukiyesi) fertlere devredilebilen arazidir. Mirî arazi : a) sırf mirî arazi (arazii emiriyei sırfa) ve b) gayrisahih vakıf arazi (arazii emiriyei mevkufe) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gayrisahih vakıf arazi hakkında ileride daha geniş izahat verilecektir.

Miri araziyi aşağıdaki suretlerle Devletin mülkiyetine intikal etmiş topraklar teşkil etmektedir : aa) Savaş ile fethedilen hertürlü arazi, bb) arazisi fethedilen Devlete ait bircümle arazi, cc) Memlûk araziden satım veya istimlak suretiyle Devlete intikal eden arazi, dd) Memlûk araziden hazineye hibe veya ihya suretiyle ivazsız olarak temlik olunan arazi, ee) Memlûk araziden iken kanunî veya mansup mirasçısı bulunmadığından dolayı Devlete intikal eden arazi.

c) Metrûk arazi (arazii metrûke): Âmmenin veya bir şehir veya köy halkının ihtiyaç ve istifadeleri için terk ve tahsis olunan arazidir. Böyle bir arazi üzerinde hususi hukukun aynı haklarla ilgili hükümleri, başka bir deyişle, mülkiyet, istimal ve istifade (usus, fuructus, abusus) hükümleri hususi hukuk zavviyesinden tatbik yeri bulamamakta idi. Metrûk arazi iki nev'i idi : a) Arazii murfaka veya Arazi Kanunu'nun ifadesiyle umumi kısım : Âmmenin istifadesine terk ve tahsis edilmiş arazidir. Diğer bir ifade ile araziden bütün

ve mirî arazi (arazii miriye) idi. Mülga Arazi Kanunu'nun bu taksimi nazara alındığında, vakfedilen gayrimenkuller mahiyetlerine ve tâbi oldukları hukukî rejimlere göre *sahih vakıflar ve gayrisahih va-*

halkın istifade etmesidir. Bunlar yollar, meydanlar, pazar, panayır ve mesire yerleri gibi mahallerdir. b) Arazii mahmiye veya hususi kısım : Muayyen bir zümre, şehir veya köy halkının istifadesine terk ve tahsis edilmiş mer'a, kışlak, yaylak, koru gibi mahallerdir (Arazi Kanunu madde 5). Her iki nev'i metrûk arazi ne hakiki ve ne de hükmî şahısların adlarına hiç bir suretle tescil edilmeksizin ancak tahsisi veçhile intifa edilegelmiştir.

d) Mevat arazi (arazii mevat) : Hiçbir kimsenin tasarrufu altında bulunmayan ve ahaliye terk ve tahsis olunmayan ve gür sesli bir kimsenin aksayı umrandan (kasaba veya köyün bitiği yerden) sesi işitilmeyecek derecede kasaba veya köyden uzak bulunan taşlık, kıraç ve pırnalık gibi hali mahallerdir (Arazi Kanunu madde 6).

e) İncelemekte olduğumuz vakıf arazi (arazii mevkufe).

MARDİN, Ebû'Fûlâ : Toprak Hukuku Dersleri, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1947, sh. 3 ilâ 20; **BERKİ, Ali Himmet :** Vakıflar, 2. bası, İstanbul, Aydınlık Bastmevi, 1946, sh. 13 ilâ 17; **BERKİ, Şakir :** Toprak Hukuku,, 2. bası, Ankara, Ege Matbaası, 1960, sh. 60 ilâ 70; **KÖPRÜLÜ, Bülent :** Eski Hukukumuzda Vakıf Nev'iyetleri, İst. Üni. Huk. Fak. Mec. 1951, C. XVII, S. 3-4, 685 - 716 ve bilhassa 690 - 699; **GÜRZUMAR, Fikri :** Vakıf Gayrimenkul Mallar ile Örfü Belde Tasarrufları, Ankara, Doğu Matbaası, 1949, sh. 7 ilâ 13; **ONAR, Sıddık Sami :** İdare Hukukunun Unumî Esasları, C. I. 2. bası, İstanbul, İsmail Aygün Matbaası, 1960, sh. 540 dip not 27; **ARSEBÜK, Esat :** Medenî Hukuk (Başlangıç ve Şahsın Hukuku), Ankara, Tan Matbaası, 1938, § 29, sh. 296 vd.

«Arazi Kanunnamesi'nin birinci maddesi Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut toprakları beş kısma ayırıyorsa da, bu toprakları iki büyük zümre halinde taksim ve tetkik etmekte mümkündür.

Filhakika, vakıf toprakların vaktiyle (öşri ve haracî topraklar) dan veya (temlik sahih ile temlik edilmiş mirî topraklar) dan ayrılıp vakfedilmiş olduklarına göre, *sahih ve mutlak vakıflar* veya mirî toprakların rüsum ve menafininin bir cihet-i hayra tahsisi şeklinde *tahsis ve irsat kabilinden vakıflar* olarak ikiye ayırmak ve birinci kısım toprak vakıfları mülk topraklar zümresine, ikinci nev'iden toprak vakıfları ise mirî arazi grubuna irca etmek mümkündür. Çünkü, mirî topraklar sınıfına ithal edebileceğimiz bu ikinci nev'i toprak vakıflarda toprakların yüksek mülkiyet hakkı (rekabe) si, tıpkı mirî topraklarda olduğu gibi, devlete ait bulunmaktadır. Ve bu gibi topraklara sahip bulunanların tasarruf hukuku, ufak tefek farklarla, mirî arazi üzerindeki tasarruf hukuku şeklinde inkişaf etmiş gözükmektedir. Halbuki birinci nev'i vakıflarda, bilâkis mülk topraklarda olduğu gibi, rekabe ve tasarruf hakkı bir arada ve toprağın sahibinin elinde içtima etmiş bulunmaktadır. Ve bu nev'i mülk veya vakıf toprakların, mirî topraklarda olduğu gibi, hususi haklara sahip ayrı bir mutasarrıfı yoktur. Bu topraklar vâkıfın tâyin ettiği şart-

kıflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu sebeple de konuyu iki ayrı paragrafta ele alarak inceleyeceğiz.

Ş I. SAHİH VAKIFLAR (ARAZİ MEVKUFEİ SAHİHA)

Mülk olan araziden şer'i usuller dairesinde bir cihete vakfedilmiş olan araziye sahih vakıflar denir ki, bunların rakabesi (çıplak mülkiyeti) tasarruf hakkı ve menfaatleri vakfa aittir. Bu vakıflarda vakıfların koydukları şartlara riayet esastır.

Arazi Kanunu'na göre mülk arazi dört nev'i idi ve herbirinin üzerinde sahih vakıflar vücuda getirilebilirdi :

lar dahilinde işletilmektedirler. Aynı şekilde köy halkının müşterek tasarruf ve intifaaına terk edilmiş olup, hususi şahısların mülkü olmayan kuru ve mer'a nev'inden arazi-i metruke ile, dağlar ve büyük ormanlar gibi kimsenin tasarrufunda olmayan ve dolayısıyla devlete ait bulunması lâzım gelen ölü (mevat) araziye de, hukukî bir takım inceliklerden sarfınazar edilecek olursa, mirî araziye ilhak etmek imkânı vardır.

Bu vaziyette, 1274 tarihli Arazi Kanunnamesi de, tıpkı eski arazi kanunnameleri gibi, Türkiye'de hukuk-ı tasarrufiyesi ile birlikte rekabesi de bir mülk gibi hususi şahısların veya vakıflar gibi hukukî şahsiyetlerin elinde bulunan topraklarla, rekabesi devlete ait bulunmak itibariyle tam bir şekilde mülk olmayan topraklar tasnifinin ortaya koyduğu ikiliği kabul etmiştir ki, bu tasnif de zarurî olarak diğer taraflarda da ötedenberi mevcut hukuk ve kitap ikiliğini, mahkeme ve hâkim birliği henüz aynı kalmakla beraber, idame ettirmiştir.

Bu sebeple, kanunnamenin 2 nci maddesinde

- 1) tetimme-i sükna mahiyetinde olan topraklar
- 2) temlik-i sahih ile temlik edilmiş topraklar
- 3) öşri topraklar
- 4) haracı topraklar

halinde dörde taksim edilmiş bulunan mülk topraklarla, 4 üncü maddede mevzuubahis olan, aslında mülk olup şeriat kaidelerine uygun şartlar dahilinde vakfedilmiş sahih vakıflara ait meseleler, burada tetkik ettiğimiz 1274 tarihli kanunnamede de, mevzuubahis edilmemiştir.

Filhakika, bu nev'i hukuk fıkıh kitaplarında tedvin edilmiştir ve oradan alınan esaslara göre tanzim edilecek (edilmiş) Mecelle'de de mündemiç bulunmaktadır. Şu halde Arazi Kanunnamesi ile Mecelle iki ayrı hukuku temsil eden iki ayrı kitaptır. Ve araziye mütaallik dâvaların Arazi Kanunu'na tevfiği icap ettiği için, Mecelle'ye tatbiklerî caiz olamayacağı gibi, Arazi Kanunu da emlak dâvalarında medarı tatbik olamaz (BARKAN, Ömer Lütfi : Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi, Tanzimat I, (Yüzcüncü yıldönümü münasebetiyle), İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, sh. 374 - 375. Arazi Kanunu'nun hazırlanışı hakkında sh. 369 - 372'ye bkz.

A) Miktarı ne olursa olsun kasaba ve köylerin içinde bulunan arsalarla, kenarlarında bulunup tetimmei sükna (3) itibar olunan nihayet yarım dönümlük mahaller.

B) Mirî arazi iken âmne menfaati dolayısıyla rakabeyi de devir etmek suretiyle fertlere veya hükmi şahıslara satılan yerler.

C) Öşür arazi : Fetihlerde, fâtihlere taksim ve temlik edilen arazi ile, fâtihten başka müslümanlara verilip de hasılatından öşür adı ile vergi alınan arazidir. Bu arazi üç nevîdir :

1) Fetihden evvel ahali islâm dinini kabul ettiği takdirde kendilerine terk ve bırakılan arazi,

2) Fetih esnasında fâtihlere tevzi ve temlik olunan arazi,

3) Fetih esnasında gayrimüslim fâtihlere taksim ve temlik olunan arazi.

D) Haraç arazi : Aynen öşür araziye tatbik olunan kaidelere tâbi olup iki kısma ayrılmaktadır :

1) Bir memleket zorla veya sulhen fetholündükta gayrimüslim olan asıl yerlilerin elinde bırakılan arazi,

2) Bir memleket fetholünupta yerlileri giderek bunlara karşılık başka yerlerden gayrimüslim ahali naklolunarak bunlara temlik olunan arazi (4).

(3) **Tetimmei Sükna** : Kasaba veya köyün kenarında olup alım satımda satılan şeyden ayrılmayan ve birlikte tasarruf olunan nihayet yarım dönümlük mahaldir.

Dönüm : Normal adımlarla eni ve boyu kırkar adım olan kare şeklindeki arazi sathıdır (**BERKİ, Ali Hümmet** : age., sh. 14 ve dip not 2).

(4) **Haraç** : Cihad sonunda elde edilen ülkelerde Ehl-i Kitap olup da (yâni Tevrat, İncil ve Zebur'a inananlar) İslâmı kabul etmeyen toprak sahiplerinden alınan vergidir.

Yukarıdaki tasniften başka, haraç bir de haracı ruus ve haracı arazi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Haracı ruus'a cizye de denilmekte olup, islâm ülkesinde oturan ve bu ülke dahilindeki âmme hizmetlerinden faydalanan gayrimüslümlerin eli silâh tutanlarından alınan şahıs vergisidir. Haracı arazi Devletin araziden nakit olarak aldığı vergi veya hasılatından aldığı hissedir. Arazi Kanunu'nda yalnız arazi haracı tanzim edilmiş olup bu da iki kısma ayrılmaktadır : a) Haracı mukaseme : Arazinin verimine göre mahsulün onda birinden yarıya kadar alınmak üzere tâyin olunan vergidir. Bu sebeble haracı mukaseme hasılatı taaliük eden bir vergidir ve arazi senede ne kadar mahsul verirse, haraç da o kadar alınır. b) Haracı muvazzaf (sürekli harac) : Dönüm gibi bir birim esas alınarak ziraate elverişli arazinin tahammülü nispetinde nakten ve maktuan alınan vergidir. Bu iki nevî haraçtan biri diğerine tahvil edilemezdi.

Vakfedilmiş haraç arazinin haracı sâkit olmayıp bunu vakıf idaresi öderdi.

Ayrıca sahih olarak vakfedilebilecek araziye bir beşincisini de ilâve etmek gerekir ki, o da : (5).

E) Mevat araziden iken mülk olmak üzere imar ve ihya olunan yerlerdir.

Ş II. SAHİH OLMAYAN VAKIFLAR (İRSAT veya TAHSİSAT)

Bir kimse ancak mülkünü vakfedebilir (6). Bu sebeple üzerinde ferdin mülkiyet hakkı cereyan etmeyen mirî arazinin vakfa mevzu olmaması lâzım gelirse de tatbikatta bu nev'i arazi de vakfedilmiştir. Bu nev'i arazinin vakfı ya padişah tarafından bizzat veya onun izni ile başkaları tarafından yapılır, fakat bu vakıfla arazinin kendisi vakfa mevzu olmuş ve arzun mirî mahiyeti değişmiş olmazdı. Başka bir deyişle vakfa mevzu olan, Devlete (hazineye) ait olan menfaatler (âşar ve rüsumat gibi) veya arzun mutasarrıfının elde edeceği mahsul ve semereler veyahut bunların her ikisidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bir kimse ancak mülkünü vakfedebileceğinden mirî arazi üzerinde tesis edilen bu nev'i vakıfların sahih olmaması lâzım gelir. Nitekim, bu sebepten dolayı bunlara «gayrisahih vakıflar» veya «tahsis ve irsat kabilinden vakıflar» denilmiştir (7).

Sahih olmayan vakıflar kabili iptal olup olmamaları bakımından *sahih tahsisler* ve *gayrisahih tahsisler* olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar :

-
- (5) **MARDİN, Ebüföla** : age., sh. 14 - 15'de 6 Ramazan 1342 tarihli ve 474 sayılı Artvin, Ardahan, Kars vilâyetleri arazisinde hakkı tasarrufa ait Kanun'un 1 ve 3 üncü maddelerine bakınız. Ayrıca **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm., sh. 690.
- (6) Buradaki mülk tâbiri aslında gayrimenkulleri ve istisnaen örfün vakfını caiz gördüğü menkulleri (para, kitap, cenaze levazamâtı gibi) kapsamaktadır (**ONAR, Süddik Sami** : age., sh. 540 ve 541).
- (7) **İrsat** : Rasat kelimesinden olup, bir şeyin dikkat ve ehemmiyetle gözetilmesi demektir. Mezkûr vakıflar da dolayısıyla mevküfünlehlere görüp gözetir olduğundan bu isimle adlandırılmışlardır (**BERKİ, Ali Hümmet** : age. sh. 18 ve dip not 1).

Bu nev'i bir vakfa, sırf mirî araziden ayırtetmiş olmak için mirî vakıf arazi (arazi emiriyeyi mevkufe) adı da verilmektedir. Bununla beraber bu arazinin de rakabesi vakfa değil Devlete aittir. **ANSAY, Sabri Şakir** : Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, 3. bası, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1958, sh. 104.

A) Sahih Tahsis:

Mirî arazi üzerindeki hak ve menfaatlerin esasen Devlet hazinesi vasıtasıyla ifa edilecek bir hizmete veya Devletin yardım edeceği bir mahalle tahsis edilmesidir. Meselâ mirî menfaatler veya hasılât veyahut bunların her ikisi Devletçe görülmesi lâzım gelen sosyal yardım işlerine faraza fakirlere, hastahanelere tahsis edilmişse bu sahih bir tahsistir ve diğer sahih vakıflar gibi lüzum ifade eder ve kabili iptal değildir. Ancak sahih tahsislerin de, gayrisahih tahsisler gibi fesih ve iptalinin mümkün olmasına cevaz verilmelidir. Farzedelim ki, bir çiftliğin geliri bir hastahaneye tahsis edilmiştir. Devlet bu hastahanenin bütün masraflarını temin edecek parayı bütçesine koyacak olursa, tahsisin devamı için hiçbir sebep ve lüzum kalmaz (8).

B) Gayrisahih Tahsis:

Mirî arazinin hazineye ait menfaatleri (öşür ve âşarı) veya hasılatı (mahsul ve semereleri) veyahut bunların her ikisinin birkaç şahsa veya Devletin yardımıyla mükellef bulunmadığı bir cihete tahsis edilmesine gayrisahih tahsis denir. Görüldüğü üzere gayrisahih bir vakıf üç şekilde vücut bulabilmektedir :

1) Mirî arazinin rakabesi (çıplak mülkiyeti) ve tasarruf hakkı Devlete ait olmak üzere aşâr ve rüsumat gibi hazineye ait *menfaatlerin* bir cihete vakfedilmesi.

2) Mirî arazinin rakabesi ve menfaatleri hazineye ait olduğu halde *tasarruf hakkının* (arzin mutasarrıfının elde edeceği mahsûl ve semerelerin) bir cihete vakfedilmesi.

3) Mirî arazinin yalnız rakabesi hazineye ait olmak üzere *menfaatlerin ve tasarruf haklarının* bir cihete vakfedilmesi.

Bunlardan birincisinde tasarruf Devlete ait olduğundan Arazi Kanunu hükümleri carî idi. Diğer iki kesimde tasarruf hakları vakfa ait olduğundan Arazi Kanunu hükümleri uygulanmazdı. Birinci nev'i vakıf mirî arazi tapu senedi ile fertler tarafından tasarruf edildiği halde, ikinci ve üçüncü nev'i vakıf mirî arazi padişah beratleri, fermanlar veya defterhane kayıtları ile vakfı veya lehine şart edil-

(8) ONAR, Sıddık Sami : age., sh. 540 - 541; BERKİ, Ali Himmet : age., sh. 135.

miş kimseler tarafından ve ölürlerse yerlerine geçecek olan kimseler tarafından tasarruf edilirdi (9).

Mirî bir arazi padişah tarafından bir kimseye temlik edildikten sonra, malik o toprağı vakfetse şer'i vergileri yine Devlet alırdı. Bu vergileri de padişah bir hayra tahsis etse böylece aynı arazi üzerinde sahih vakıfla gayrisahih vakıf birleşmiş olurdu (10).

Sahih olmayan vakıflar tadil ve hattâ tamamen fesih ve iptal olunabilirler. Meselâ mirî arazinin menfaatleri hazineden temini lâzım gelmeyen bir maksada tahsis edilmiş ise bu tahsisin tadili veya tamamen iptali mümkündür. Çünkü hazineye ait emvalde tasarruf hususi hüküm ve şekillere tâbidir (11).

İKİNCİ BÖLÜM

VAKFEDİLEN GAYRİMENKULDEN İSTİFADE EDENLER BAKIMINDAN VAKIFLAR

Vakfedilen gayrimenkulden istifade edenler bakımından vakıflar, zürri vakıflar ve bir hayra tahsis edilmiş olan vakıflar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadırlar.

Ş I. ZÜRRÎ VAKIFLAR

Bu vakıflar evlât ve ahfada tahsis edilmiş olan ve nihâi gayesi yine de fakirlere yardım olan vakıflardır. Böylece bir kimsenin bir malını evlât ve ahfadına vakfetmesi sahih bir vakfa vücut verir.

Zürri vakıfların vakıfnamesinde, vâkıf yalnız «evlâdıma» demiş ise kendisinden sonraki birinci göbeğin ölmesi ile vakıf fakirlere tahsis edilir. Vâkıf «evlâdıma ve evlâdı evlâdıma vakfettim» demişse, o zaman soyu inkıraz edene kadar bu vakıftan faydalanılır, sonra fakirlere tahsis olunur (12). Böyle vakıflarda vâkıfın soyun-

(9) ANSAY, Sabri Şakir : age., sh. 104; KÖPRÜLÜ, Bülent : agm., sh. 696.

(10) ÜÇOK, Coşkun : Türk Hukuk Tarihi, 2. bası, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1957, sh. 102.

(11) BERKİ, Ali Himmet : age., 19 ve 135.

(12) ÜÇOK, Coşkun : age., sh. 100 - 101; «Ebnayı ebna» tâbirine kız ve erkek çocuklar ile, kız ve erkek torunlar ve bunların kız ve erkek çocuk ve torunları girer. Yargıtay HUH. 17.6.1952 tarih, 5-71-2 Esas ve 92 sayılı kararı. SAYMEN, Ferit Hakkı - ELBİR, Halit Kemal : Türk İçtihatlar Külliyyatı, İstanbul, İsmail Aygün Matbaası, 1954, C. 9., sh. 9., Karar No : 12.

dan gelen bütün kişiler vakıftan faydalanırlar. Yani ikinci göbekten birisi varken dahi üçüncü göbekten olanlar da istifade ederler. Vâkif bir nesil inkıraz etmeden daha sonraki neslin faydalanamayacağını söylemişse bu kayda itibar olunur (13).

Vâkif, evlâdın isimlerini zikrederek meşrutünleheri (14) tâyin ederse tahsisen zikredilenlerden başka evlât gelirden (galleden) hisse alamaz. Meselâ, A, B ve D adlarında üç evlâdı bulunan bir kimse gelirin bunlardan A ya verilmesini şart etse gelire yalnız A müstahak olur. Bu takdirde B ve D şart harici kalacağından A vefat ettikte diğerlerine birşey verilmeyip vakfın geliri fakirlere sarf olunur (15).

Vakıftan istifade edecek olan kimsede bir vasıf veya diğer bir şart aranmakta ise bu takyit muteberdir. Meselâ, vâkif, evlâdımdan Konya'da oturanlara vakfettim derse, Kayseri'de oturanlar bundan faydalanamazlar; yine bunun gibi evlât ve ahfadımdan fakirlere vakfettim derse zenginler bundan faydalanamazlar. Kocası zengin olan kadınlar zengin sayılırlar, karısı zengin olan erkekler ise zengin sayılmazlar. Vâkif bir göbekte vakıftan faydalanan biri ölünce, kendinden sonra gelen göbekteki çocuklarına hisse verilmek üzere de vakfedebilir. Vâkif ayrıca irade izhar etmemişse, kız ve erkek çocukları zürri vakıfların gelirlerinden eşit olarak faydalanırlar (16).

Hısımlara vakfedilen vakıflardan, evlât ve ebeveyn dahil olmak üzere akrabanın en yakınları faydalanırlar. Binaenaleyh, hısıma, yani neseben vâkifa en yakın olana ve bilâhare fakirlere şart edilerek vücuda getirilen vakıfta, vâkifa nesep ciheti ile en yakın kim ise vakfın menfaati ona ait olur. Meselâ evlât ana babadan daha yakındır. Şu halde vakfın gelirini (gallesini) hısıma ve bilâhare fakirlere vak-

(13) ÜÇOK, Çoşkun : age., sh. 101.

(14) Meşrutünleher : (mevkufünaleyh tâbiriyle eş anlamlıdır). Vâkif tarafından kendisine vakfın menfaatleri şart olunan cihettir (TÜRK HUKUK LÜGATİ : Türk Hukuk Kurumu Tarafından Hazırlanmıştır, Ankara, Maarif Matbaası, 1944, sh. 233).

(15) BERKİ, Ali Himmet : age., sh. 97; ÜÇOK, Çoşkun : age., sh. 101.

(16) ÜÇOK, Çoşkun : age., sh. 101; «Batınlardaki tertibe riayet şartı ile, vakfın galle ve tevliyetinin evvelâ erkek ve tükenince kız evlâtlara müştereken ve mütesaviyen tevcihi şart edilmişse bu şarta riayet icabeder». Yargıtay 6. HD. 31.1.1953 tarih 1638 esas ve 710 sayılı kararı. SAYMEN - ELBİR : ag., Külliyyat, 1953, C. 7/1. sh. 5. Karar No : 6.

fedekimsenin oğlu veya kızı ve ana babası bulunsa vakfın geliri oğul veya kızına verilir, ana ve babasına verilmez (17).

Akrabaya vakfedilen vakıflardan çocuklar ve ana - baba faydalanamazlar. Diğer akrabalardan aynı derecede vâkıfa yakın olanlar eşit olarak faydalanırlar. Burada mirastaki (feraizdeki) usullere bakılmaz (18).

Zürri vakıflar hâlâ memleketimizde mevcuttur. Ancak Medenî Kanunumuz'un 322 nci maddesinin ikinci fıkrası böyle vakıfların (tesislerin) kurulmasını menetmiş bulunmaktadır (19).

Ş II. BİR HAYRA TAHSİS EDİLMİŞ OLAN VAKIFLAR

Bir hayra tahsis edilmiş olan vakıflar aynî ile intifa olunan ve aynî ile intifa olunmayan vakıflar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadırlar :

A) Aynî İle İntifa Olunan Vakıflar (Müessesatı Hayriyye):

Doğrudan doğruya hayra tahsis edilmiş olan vakıflardır ki, mektepler, mabetler, köprüler, kütüphaneler, fakirhaneler, aşevleri, misafirhaneler, hastahaneler, çeşmeler, sebiller, mezarlıklar gibi; bunlara *müessesatı hayriyye* adı verilmektedir.

(17) **BERKİ, Ali Himmət** : age., sh. 102 - 103.

Galle : İrat, gelir demektir. Vakfın galesi, vakıf malların tabî ve medenî semeleridir. Vakfedilen paranın faizi, binaların kirası, çiftliklerin mahsülleri, ağaçların meyveleri gibi (**ARSEBÜK, Esat** : age., § 30. sh. 306 ve dip not 17). **ESAT ARSEBÜK**'ün adı geçen eserinde vakıfla ilgili bahisler 1937 yılı Adliye Ceridesi'nin 12 nci sayısında «Mameleke İstinat Eden Şahsiyet : Vakıf» adı ile yayımlanmıştır. sh. 1130 - 1170.

(18) **ÜÇOK, Coşkun** : age., sh. 101.

(19) **ÜÇOK, Coşkun** : age., sh. 101.

Medenî Kanunumuz'un 322 nci maddesinin matlâbı «Aile vakfı» dır. Bu, incelemekte olduğumuz zürri vakıflar mânâsına değil, yine Medenî Kanun'da hükme bağlanmış «Tesis» anlamına olup maddede aynen «Aile efradının talim ve terbiyesine, teçhiz ve muavenetine ve bunlara mümasil gayelere muktazi masarifin tediyesi için; eşhas ve miras hukukuna dair olan hükümlere tevfikân aile vakıfları tesis olunabilir.

Bir malın veya bir hakkın devir ve ferağ edilememek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradı arasında tarzı intikaline dair her türlü tasarruf memnudur. Bu tarzda tasarruf tesisat ihdası fikri ile dahi mezcolumamaz» denilmektedir. Bu maddenin ikinci fıkrası meselemizle yakından alakalı olup, Medenî Kanunumuz'un 468 ve 469 uncu maddelerinde yalnız bir dereceli olarak kabul edilmiş bulunan «Fev-

İstifade edenler bakımından bu nev'i vakıflar da iki kısma ayrılmaktadır :

1) Gerek zengin, gerek fakir olsun herkesin istifade ve intifa edebildiği vakıflar, müessesatı hayriyeler. Vakıf kütüphanesi, çeşme, mabet, köprü gibi mahaller (20).

Bu nev'i vakıfların gayesi, vakfolunan malın aynî istimal ve intifa olunmak suretiyle tahakkuk eder (21).

2) Sadece fakirlerin istifade ve intifa edebildikleri vakıflar. Bu kabil vakıflarda asıl olan bunlardan fakirlerin istifade etmeleridir. Meselâ, imaretler, yemeği, ilâcı vakıf tarafından temin edilen hastahane ve tahsil levazımı vakıf tarafından tedarik olunan medreseler ve mektepler gibi. Bu vakıfların vakıfnamelerinde fakirlerin istifade edeceği şartı bulunmasa bile bunların fakirlere ait olduğu

kalâde ikame» müessesesine istisnâ bir hüküm teşkil etmekte ve fideicommiss de famille (bir malın devir ve ferağ edilmemek üzere bir aileye tahsisine ve aile arasında intikal tarzına ait tasarruflar)ı menetmiş bulunmaktadır. (8 Mayıs 1947 Journal de Tribunal, 1948, 66). Çünkü aile vakfı tesis edilince vakfa tahsis edilen mallar aile efradına değil, vakfın hükmî şahsiyetine ait olur. Aile efradı vakfa tahsis edilen mallardan ancak vakıf senedinde (vakfiyye - vakıfname) gösterilmiş sınırlar dairesinde intifa ve istifade ederler, binaenaleyh vakfa tahsis edilen mallar, vakfın menfaati icap ettirdiği takdirde satılarak yerine başka mallar alınabilir. Halbuki bir malın ferağ edilememek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradı arasında intikaline müsaade edilmiş olsa idi bu mal tahsis edildiği ailenin veya aile efradının hangisine intikal etmiş ise onun mülkü olacak ve fakat malîkin bu malı devir ve ferağa salâhiyeti olmayarak (tasarrufu bu suretle mahdud ve takyit edilmiş olarak kalacaktı) (GÖNENSAY, A. Samim : Medenî Hukuk, C. II. Kısım II. İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1940, sh. 141 ve BELGESAY, Mustafa Reşit : Türk Kanunu Medenisi Şerhi (II Aile Hukuku), 3. bast, İstanbul, Şaka Matbaası, 1952, sh. 313; OĞUZOĞLU, Hüseyin Cahit : Medenî Hukuk (Şahsın Hukuku - Aile Hukuku) 5. bası, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1963, sh. 320 - 321.

(20) İslâm hukukçuları, insanları servetleri bakımından üç gruba ayırmışlardır.
a) Zengin : İhtiyacından fazla olarak en az ikiyüz dirhem gümüş veya bu kıymette mala sahip olan kimsedir. Bu kimselere dinen zekât verilemez.

b) Fakir : Kendisinin zekât alması caiz olan kimsedir.

c) Miskin : Hiç bir şeyi bulunmayan kimsedir.

ARSEBÜK, Esat : Medenî Hukuk (Başlangıç ve Şahsın Hukuku), Ank. Huk. Fak. Negriyatı, Seri II, sayı 16, Ankara, Tan Matbaası, 1938, § 30 Eski Hukukumuzda Vakıf ve Nev'ileri, sh. 308 dip not : 32; BERKİ, Ali Hümmet : age., sh. 107.

(21) SAYMEN, Ferit Hakkı : Medenî Hukukumuzda Hükmi Şahıslar (Cemiyet - Vakıf - Tesis). İstanbul, Üniversite Kitabevi, Ankara Cad. 96, 1944, sh. 212; ARSEBÜK, Esat : age., sh. 312; ÜÇÖK, Coşkun : age., sh. 100.

anlaşılır olduğundan vakıf yine de sahih sayılmaktadır. Yalnız vâkıf bu vakıflardan zenginlerin de istifadelerini temin için vakıfnameye bir şart ve kayıt koymuş ise bu hususa riayet olunur. Ancak, iktisadî bakımdan hali vakti yerinde olanların münhasıran istifadelerine tahsis kılınan bu nev'i vakıflar muteber (sahih) sayılmamışlardır (22).

Görülüyor ki, bu nev'i vakıflar Devletin bir kısım âmme hizmetleri meyânında yer alıp bu hizmetlerin devamlı ve istikrarlı bir şekilde görülmelerini sağlayarak sosyal hayatta önemli roller ifa etmişlerdir (23).

B) Aynî İle İntifa Olunmayan Vakıflar (Müstegallatı ve Musakafatı Vakfiyye) :

Bu vakıflar müessesatı hayriyye'ye gelir (galle) getiren vakıflardır. Diğer bir ifade ile, bu vakıflardan aynî ile istifade ve intifa kabil olmayıp, vakfedilen bu mallar kiraya verilmek suretiyle, kira bedelleri toplanır ve vâkıf tarafından tâyin olunan cihete sarfolunarak vakfın gayesi tahakkuk ettirilirdi. Meselâ, içinde fakirlerin bedava yıkanmaları için vakfedilmiş olan bir hamam müessesatı hayriyye'dendir. Buna mukabil, geliriyle bir camîin masrafları karşılanan bir hamam ise müstegallatı vakfiyye'dendir (24).

(22) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm., sh. 707 - 708; **ARSEBÜK, Esat** : age., sh. 312 ve dip not 63.

(23) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm., sh. 707.

(24) **ÜÇÖK, Coşkun** : age., sh. 100; **SAYMEN, Ferit Hakkı** : age., sh. 212. Bugün dahi zengin ve fakirlerin müştereken istifade ettikleri İstanbul'daki Guraba Hastahanesi (Gurabây-ı Müslimin Hasta-hânesi) müessesatı hayriyye'den olup vakıfnamesi mucibince idare olunmaktadır. (**BERKİ, Ali Hümnet** : İstâmda Vakıf (Sahih ve Gayri-Sahih Nev'ileri I), İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1957, S. 1-4, Ankara, Doğuş Limited Şirketi Matbaası, 1959, sh. 19-26, ve bilhassa sh. 26). Avarız vakıfları da aynî ile intifa olunmayan ve fakirlerin istifade edebildiği vakıflardır. **Avarız**, arızalar demektir. Arıza, hastalık, yangın ve fakrî zaruret gibi vukuu istenilmeyen hallerdir. Geliri (gallesi) bir mahalle veya köy halkının ihtiyaçlarına sarfolunmak üzere tesis olunan vakıflara «avarız vakıfları» denilmektedir. Bir mahalle veya köydeki fakirlerden vefat edenlerin defin masraflarına veya hastaltığı sebebiyle hayatını kazanamayanların iâşe ve infakına ve köy ve mahallenin çeşmeleri ve yolları tamire muhtaç oldukça bunların tamirine sarfolunmak üzere vakfedilmiş paralar veya vakıf mahaller bu cümledendir. Görülüyor ki, bu vakıflar, belediyeler tarafından yapılması lâzım gelen insanî ve beledî hizmetleri kapsamaktadır. Nitekim 1580 sayılı Belediye Kanunu ile avarız vakıfları Belediyelere devredilmiştir (**ARSEBÜK, Esat** : age. §. 30 sh. 312 ve dip not 64; **BERKİ, Ali Hümnet** : age., sh. 111 ve dip not 1., «Avarız vakfı belediye ge-

İrat için tahsis edilmiş olan gayrimenkullerin (25), vakfedildikleri andaki halleri kaideten değiştirilemez. Binaenaleyh, vakfedilen bir binadaki ara duvarı kaldırmak veya bir mağazayı oda haline kalbetmek gibi şeyler yapılamaz. Vakfedilen bir gayrimenkulde kiracı tarafından bu suretle bir değişiklik yapılırsa, eğer bu değişiklik vakıf için faydalı ise bırakılır, değil ise, değişikliği yapan kimseden eski hale getirmesi veya bu hale getirmek için gerekli tazminat talep olunur. Fakat, bir gayrimenkulün bulunduğu hali değiştirmekte bir zaruret görülür ve vakıf için menfaat tahakkuk ederse, bu takdirde, hâkimin (kadi'nin) reyi ve mütevellinin izniyle değiştirmek mümkündür (26).

Müessesatı hayriyye'ye gelir temini için vakfedilmiş olan müstegallâtı ve musakkafatı mevkufelerin (vakıfların - vakfiyelerin) kiraya verilmesi veya rehnedilmesi (istiglâl'i) ile elde olunan meblâğın gerek müessesatı hayriyye'ye gerekse müstegallâtı ve musakkafatı mevkufelerin tamir ve ihyasına sarfı sureti ile idareleri uzun müddet

lirleri cümlesinden bulunduğundan... Belediye Kanunu 110/6. Yargıtay 3. HD. 28.2.1957 tarih 1813 esas ve 1514 sayılı kararı, **SAYMEN - ELBİR** : ag. Külliyyat, 1958, C. 13; sh. 14. karar no : 17).

- (25) İrat için vakfedilmiş olan gayrimenkuller, mağaza, han, hamam, dükkân ve ev gibi damlı oldukları takdirde bunlara «musakkafatı vakfiyye-damlı (sakafh) vakıflar» denilmektedir. Ekin ekmek, ağaç dikmek suretiyle tasarruf olunup gelirlerinden ait oldukları müessesatı hayriyyelerce istifade olunan yerlerdir. Bu tâbirler 9 Cemaziyülahir H. 1287 tarihli Musakkafat ve Müstegallât-ı Evkafın Muamelâtı Hakkındaki Nizamname'nin ikinci maddesinde de aynen tarif edilmişlerdir. (Düstur, I. tertip, C. 2. sh. 170) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm. sh. 708 ve dip not 5; **ARSEBÜK, Esat** : age., §. 30 sh. 312, dip not : 66; **BİLMEN, Ömer Nasuhi** : «Hukuku İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye» Kamusu, C. 4, İstanbul, Matbaacılık T.A.O., 1951, sh. 157, No : 19 - 20.

- (26) Meselâ vakfedilmiş bir hamam, büyüklüğü ve müşterilerinin azlığı sebebiyle teshin masraflarını karşılayamaz bir hale gelir ve olduğu gibi bırakıldığı takdirde vakfa bir zarar geleceği tahakkuk ederse, binadan bir miktar yer ifraz edilerek küçük bir hamam yapılması ve diğer kısımda da dükkân ve saire inşa edilmesi, ancak hâkimin reyi ve mütevellinin izni ile mümkün olur. Çünkü vakıfta tasarruf yalnız mütevelliyeye aittir. **Müteveli**, vakıf işlerini vakıf-namede yazılı şartlar dairesinde ve kanun hükümlerine uygun surette görmek ve idare etmek üzere vâkıf veya hâkim tarafından tâyin edilmiş olan kimsedir. Bu sebeple vakıf mallarda tasarruf edebilmek kudreti yalnız mütevelliyeye aittir. Vakfa, hâkim âmme velâyetini haizdir. Fakat mütevellinin hususî velâyeti, âmme velâyetinden daha kuvvetlidir ve önce gelmektedir. **ARSEBÜK, Esat** : age., §. 30. sh. 306 dip not : 21., §. 30, sh. 313 dip not : 68-69.

Bu konuda daha geniş malûmat ileride «vakıfların idaresi» bölümünde verilecektir. Bkz. sh. 232 vd.

devam ettirilemedi. Yangın ve zelzele gibi hâdiselerle bu nev'i birçok vakıflar kısmen veya tamamen harap olduktan veya türlü suiistimallerle gelirleri hakiki gayelerinden başka gayelere sarfolunmaya başladıktan sonra, bu alelâde kira ile ne vakfın gayesini temin ve ne de harap vakıfları tekrar ihya ve inşa kabil olamıyordu. Esasen bu mallar tedavülden kalkmış ve Allah'ın mülküne girmiş bu iunduklarından (27) kısmen de olsa satmak ve gelir temin etmek vakfın mahiyeti ile telif edilemiyordu. Memleketi harap vakıflardan kurtarmak ve birçok âmme hizmeti gören müessesatı hayriyyeyi ihya ve inşa düşüncesiyle Türk Hukukçuları muhtelif çarelere başvurmuşlar ve bu çarelerin nev'ine göre vakıflar çeşitli isimler almışlardır :

1) İcaret vâhideli vakıflar (tek kira akdi ile gelir getiren vakıflar) :

Bunlar; ay, sene gibi geçici bir müddetle ve ancak bedeli mukabilinde mütevellileri tarafından kiraya verilen ve bu suretle idare olunan musakkafat ve müstegalleler olup, alınan kira bedelinin vakfnamedeki muayyen cihetlere sarfedilmesi lâzım gelir.

Bu tip vakıflar, normal olan, klâsik şekli teşkil eden vakıflar olup haklarında âdi kira hükümleri uygulanır. Yani bu gibi vakıf yerlerin kira müddetleri sona erdiğinde aynı kiracıya veya başkalarına kiraya verilir. Ödenmesi gereken ücret (ki galleyi teşkil eder) ancak kira bedelinden ibarettir (28).

İcarei vâhideli vakıfların kira müddetleri hususunda vâkıflarının şartlarına riayet olunur. Böyle bir şart mevcut değil ise, arazi, çiftlik gibi vakıf yerler (müstegalleler) üçer seneden, ev ve dükkân gibi vakıf yerler (musakkafat) birer seneden fazla müddetle kiraya

(27) Önce de belirtildiği üzere, vakıf; menfaati insanlara ait olmak üzere bir malı, Allah'ın mülkü hükmünde olmak ve başkasına satılması, bağışlanması, rehnedilmesi kabul edilmemek üzere hapis ve tevkif etmek ve vakfeden kimse- nin arzu ettiği cihete sarf etmektir (BILMEN, Ömer Nasuhi : age. sh. 171, No : 111; BERKİ, Ali Himmət : age. sh. 40; ÜÇÖK Coşkun : age. sh. 97).

Vakfedilen malın mülkiyetinin Allah'a veya vâkıfa ait olması lâzım geldiği hususunda muhtelif mezheplere mensup islâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı mevcut ise de, Türk Hukukçuları tarafından yukarıdaki tarif benimsenmiş bulunmaktadır.

(28) SAYMEN, Ferit Hakkı : age., sh. 212; KÖPRÜLÜ, Bülent : agm., sh. 708.

verilemez. Meğer ki, daha fazla müddetle kiraya verilmelerinde vakıf lehine bir menfaat bulunsun (29).

Bir ve üç senelik müddet ayrımı 10 Rebiyyülevvel 1291 tarihli İcarı Akar Nizamnamesi'nin 7 nci maddesinin birinci fıkrası ile ortadan kaldırılarak, bu tarihten itibaren, bütün icarei vahideli vakıfların kira müddeti âzami üç seneye çıkarılmıştı.

Bu takyit, sonradan Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 1341 yılı bütçesine ilişkin 7.4.1341 tarihli Kanun'un 5 inci maddesi ile tadile uğramış ve Umum Müdürlüğün müsaadesi istihsal olunmak şartıyla daha uzun müddetli kiranın mevcudiyeti istisnaen kabul olunmuştur.

Bugünkü mevzuat bu kabil kira akidlerini umumî hükümlere tâbi tutmaktadır. Burada Borçlar Kanunu'nun âdi kirada 248 - 269, hasılat kirasında da 270 - 298 inci maddeleri tatbik olunmaktadır. Bu hususta ayrıca, vakıf yerlerin nasıl kiraya verileceği ve mahsüllerinin ne suretle satılacağı hakkında 19.4.1934 tarihli bir Nizamname mevcuttur (30).

İcarei vâhideli bir vakfı, mütevellisi, vâkıfının şartına aykırı olarak icareteyn veya mukataa (31) suretiyle kiraya veremezdi, verirse her iki vakıf nev'i ile ilgili muameleler muteber olmazlardı. Ancak böyle bir vakıf yanar veya yıkılır da yeniden yapılmasına vakfın geliri müsait olmadığı gibi, kirasına mahsuben yaptırmak üzere icarei vahide ile kiralayacak bir kimse de bulunmaz ise, bu takdirde mütevellî, hâkimin reyî ve padişahın izni ile bunu icareteyn veya mukataa suretiyle kiraya verebilirdi (32).

2) İcarei vahidei kadimeli vakıflar (uzun müddetle kiraya verilen vakıflar) :

İcarei vahidei kadimeli vakıflar, bir müddet tâyin edilmeksizin bir şahsa kiraya verilen ve ferağ ile intifaının intikali tecviz edilmiş

(29) Bu halde de yine hâkimin izni ile birlikte mütevellinin de müsaadesi gerekmektedir. Bu suretle vakfın uzun müddetle (yirmi sene gibi) kiraya verilmesine icarei tavile (uzun icar) denilmektedir. Hanefîlere göre vakfın uzun müddetle kiraya verilmesi caiz değildir. Fakat Hanbelî mezhebi bu tarz kirayı caiz görmektedir. (ANSAY, Sabri Şakir : age., sh. 273 ve dip not : 543; BERKİ, Ali Himmet : age., sh. 137 - 138 no : 137).

(30) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm., sh. 709 - 710 ve ayrıca sh. 709 dip not : 8.

(31) Mukataalı ve icareteynli vakıflar hakkında, aşağıda (3) ve (4) numaralı bendlere bakınız.

(32) BİLMEN, Ömer Nasuhi : age., C. 4, sh. 271, No : 457 - 458.

olan vakıflardır. Bunlar da icarei vahideli vakıflar gibi tek bir kira getirirler ve haklarında kira hükümleri tatbik olunur. Bu tip vakıflar ne şer'an ve ne de örfen tecviz edilmiş olmamakla beraber mütevellilerin idareşizliği ve suiistimalleri neticesi gayrimeşru surette teessüs etmişlerdir. Şöyle ki, kira müddetinin sonunda vakıf mal yine eski kiracısına muayyen bedeli ile tekrar kiraya verilir ve bu kiracının ölümü halinde vakıf mal mirasçılarının yedinde bırakılmak suretiyle kira akdi uzun seneler devam etmiş olurdu (33).

30 Mart H. 1329 tarihli Emvali Gayrimenkulenin Tasarrufu Hakkındaki Muvakkat Kanun'a gelinceye kadar gerek fıkıh kitaplarında ve gerekse eski kanun ve nizamnamelerde icarei vahidei kadime diye bir mefhum mevcut olmadığı ve icarei vahidei kadimeli namıyla bir kısım da bulunmadığı halde mezkûr kanunun 8 inci maddesi ile icarei vahidei kadimeli musakkafat ve müstegallâtı mevkûfenin icareteynli vakıflar gibi kiracının mirasçılara intikali kabul edilmiştir (34).

İcareteyn ve mukataa suretiyle kiralamanın doğurduğu hukukî ve sosyal mahzurlardan dolayı bu tarz tasarruflara karşı husule gelen cereyanlar, Devletçe bu meselenin hallini zarurî kılmış olduğundan; 24 Mayıs 1926 tarih ve 850 sayılı Evkaf Umum Müdürlüğü'nün 1926 yılına ait Bütçe Kanunu'nun 7 nci maddesinde «İcarei vâhideli vakıf akar ve arazinin tesisatı hakkında yeni ahkâm vaz'ına kadar icareteyn veya mukataaya tahvili memnudur...» denilmek suretiyle bu tarz kira akitlerinin sarih olarak men'i cihetine gidilmiştir (35).

(33) **SAYMEN, Ferit Hakkı**: age., sh. 213; **BİLMEN, Ömer Nasuhi**: age., C. 4, sh. 271 No: 459.

İcarei vahideli vakıflarla, icarei vahidei kadimeli vakıflar arasında en mühim fark (mukataalı ve icareteynli vakıflar da dahil olmak üzere) birincisinde ferağ ve intikal yoluyla tedavül kabiliyetinin olmaması teşkil etmektedir. (1287 tarihli, Musakkafat ve Müstegallâtı Evkaf Hakkındaki Nizamname, madde 4) **KÖPRÜ-LÜ, Bülent**: agm., sh. 708.

(34) **BERKİ, Ali Himmət**: age. sh. 33 - 34; **DALAMANLI, Lütfü**: Gayrimenkul Davaları, Vakıflar, Miras, İstanbul, Kutulmuş Basımevi, 1952, sh. 182.

(35) «Bu maddede görülen, «yeni ahkâm» kaydı Medenî Kanunu istihdaf eylemekte olup 4 Ekim 1926 tarihinde mer'iyete giren 17 Şubat 1926 tarihli Medenî Kanun bu hususta bir hükmü ihtiva etmiyorsa da, Medenî Kanunun Sureti Mer'iyeti ve Şekli Tatbiki Hakkında 29 Mayıs 1926 tarih ve 864 sayılı Kanun'un 8 inci maddesinde «Kanunu Medenin mer'iyete vaz'ından mukaddem vücuda getirilen evkaf hakkında ayrıca bir tatbikat kanunu neşrolunur. Kanunu Medenin mer'iyete vaz'ından sonra vücuda getirilecek tesisler Kanunu Medenî ahkâmına tâbidir» şeklinde sevkolunan bir hükümle, icareteyn ve mukataa suretiyle yapılmış olan

3) Mukataalı vakıflar :

Bu nev'i vakıfların da doğuş sebebi gayrimenkullerin tedavül ihtiyacıdır. Filhakika, icarei vahideli bir vakfın geliri, harap olan vakfı tamir ve ihyaya ve vakfın gayelerini tahakkuka kâfi gelmez ve icareteyn için de talip bulunmazsa, vakfın mütevellisi (36), arsanın mülkiyetini vakıf için muhafaza etmekle beraber, bu arsa üzerinde bina yapmak, ağaç dikmek ve üzüm kütükleri yetiştirerek bağ haline çevirmek ve bunlar üzerinde kiracının mülkiyet hakkını tanımak suretiyle vakıf arsayı kiraya verebilirdi. Buna mukabil de kiracı mütevelliyeye, peşinen arsa bedeline yakın miktarda, muaccele adıyla bir bedel ve ayrıca müeccele adıyla de senelik bir kira bedeli verir ki, birincisine «mukataa», ikincisine de «icarei zemin-toprak kirası» denilirdi (37).

Mukataalı vakıflar, biraz sonra tetkik edeceğimiz icareteynli vakıflar gibi Fıkhın *zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar ve hacet umumî olsun hususî olsun zaruret menzilesine tenzil olunur* (38) kaidelerine istinat olunmak suretiyle ihdas olunmuş ve meşru gösterilmeğe çalışılmış ayrıca müeccelenin tahsilinde vakıf için hukukî bakımdan başlıca iki fayda mülâhaza edilmiştir :

kira akidlerinin tasfiyesi ileride neşrolunacak bir kanuna bırakılmıştır.

Bütçe Kanunlarının hükümleri, yalnız ait oldukları yıllar için mer'i olduklarından, bu memnuiyet hükmü 1927 - 1936 Bütçe Kanunları'nda tekrar edilmiş ve 13 Haziran 1935 tarihinde neşrolunan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 26 ncı maddesinde mevcut «Bu kanunun neşrinden sonra vakıf mallar mukataaya ve icareteyne bağlanamaz» hükmüyle kat'i şeklini almıştır». **MARDİN, Ebü'lâ :** age. sh. 70.

Bu konularla ilgili daha geniş bilgi çalışmamızın ikinci kısmında verilmiştir.

- (36) Vakfın mütevellisi kendiliğinden icarei vahideli bir vakfı, mukataa şekline tahvil edemezdi. Burada hâkimin ve ayrıca padişahın iznine ihtiyaç vardı (**MARDİN, Ebü'lâ :** age., sh. 66; **KÖPRÜLÜ, Bülent :** agm., sh. 711). Buna mukabil, **ALİ HAYDAR** Efendi, mukataa şeklindeki kira akdinin hâkimin izni ile tekevün edip, padişahın iznine lüzum yoktur dedikten sonra, kendileri fetva emini buldukları sırada bu görüş tarzını meşru kılan bir cevap verdiklerini ilâve etmektedir. (**KÖPRÜLÜ, Bülent :** agm., sh. 711 dip not : 1).
- (37) **SAYMEN, Ferit Hakkı :** age., sh. 214 - 215; **DALAMANLI, Lütfü :** age., sh. 182; **ARSEBÜK, Esat :** age., sh. 317 ve dip not : 102-103-104.
- (38) **MECELLE (MECELLE-İ AHKÂM-İ ADLİYE) :** Metni Kontrol eden ve Lügatçeyi Hazırlayan : **ALİ HİMMET BERKİ,** Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 1959, sh. 10 maded 21 ve sh. 11 madde 32; **KÖPRÜLÜ, Bülent :** agm., sh. 711.

a — Her sene vakıf idaresi tarafından mücadele tahsil olunmakla, kiracı tarafından zamanaşımına istinat eden mülkiyet hakkı iddialarının önüne geçilmekte idi.

b — Yine, her sene müeccele adı altında bir ücret alınmakla vakıflarda uzun müddetli kira akdini (icarei tavile'yi) tecviz etmeyen Hanefi mezhebi Hukukçularının görüş tarzları da mahfuz tutulmuş olmakta idi (39).

Vakıf gayrimenkulün mukataa ile kiraya verilebilmesi için ortada bir zaruret halinin mevcudiyeti lâzımdı. Zaruret halinin tahakkuku için de şu şartlar aranmakta idi :

aa — Vakfın tamamen harap olarak ondan istifadenin artık imkânsız bir hal alması.

bb — Harap vakfı imar edebilmek için, vakfın elinde kâfi miktarda paranın bulunmaması.

cc — Harap olmuş bu yerlerden âdi kira, hasılat kirası gibi akitlemlerle gelir temininin imkânsız görülmesi.

dd — Ücrete mahsuben vakfı imar edecek bir isteklinin bulunmaması.

Bu şartların tahakkuku halinde, müteveli vakfın mukataa suretiyle kiraya verilmesi için şer'îye mahkemesinin iznini talep ederdi. Bu talep üzerine hâkim, gerekli tahkikatı yaptıktan ve vakfın hesaplarını da kontrol ettikten sonra, vakıfta keşif yapar, sözlerine güvenilir kimseler mahkemeye gelerek tanıkların şahadetlerindeki câri usule uygun olarak, yukarıdaki hususları haber verirler, bunun üzerine hâkim mukataa ve icareteyn şekillerinden hangisini daha uygun görürse ona göre vakıf mahalli müzayedeye çıkarır, artırmadan sonra taayyün eden bedelin, vakfın misli kıymetine eşit veya fazla olduğu yine tanıkların dinlenmesi üzerine, mahkemece tahakkuk ederse, kararlaşan mukataa veya icareteyn suretiyle kira akdi için padişahın iznini havi şer'î ilâm tanzim ve Evkaf Nezareti'ne gönderilir ve oradan Babiâli'ye keyfiyet arzedilerek irade istihsal ve netice cihat kalemine (40) kaydolunarak ilmuhaberi verilir ve bütün bu merasimden sonra mukataa veya icareteyn suretiyle tasarrufu gösterir senet tanzim olunarak kiracıya (mutasarrıfa) verilirdi (41).

(39) İcarei tavile (uzun müddetli kira akdi) hakkında yukarıda sh. 214 ve dip not 29'a bakınız. Hanefi mezhebi hukukçularının fikirlerinin aksine olarak Hanbeli mezhebi hukukçuları icarei tavile'yi caiz görmekteydiler.

(40) **Cihat Kalemi**: Hayır müesseselerine ait hizmetlerin görüldüğü Devlet dairesi Cihat, (cehit'in çoğulu) Vakfa ait hizmetler demektir.

Müzayedede tekarrür eden bedel, gayrimenkulün hakiki kıymetine yakın bir meblâğ olup buna yukarıda da işaret edildiği üzere «muaccel icâre» denilmekte ve kiracı tarafından mütevelliyeye verilmekte idi. Fakat müteveli peşin aldığı bu meblâğ ile icareteynli vakıflarda olduğu gibi, vakfı tamir ve inşa etmekle mükellef değildi. Başka bir deyişle mukataalı vakıf ile icareteynli vakıf arasında şu fark mevcut idi : Aşağıda da belirtileceği üzere, icareteynli vakıflarda müteveli, kiracıdan (mutasarrıftan) peşin olarak aldığı meblâğ (muaccele) ile harap olan vakfı tamir veya yeniden inşa ederek kiracıya teslim etmekte ve bu suretle hem yer (arsa) ve hem de üzerinde bulunan bina vakfın mülkiyetinde kalmakta, kiracı ancak o yerin menfaatlerinden istifade etmektedir. Halbuki, mukataalı vakıflarda, yalnız zemin vakfı nev'iyetini muhafaza etmekte ve harap olan vakıf yer kiracı tarafından imar ve ihya edilmek suretiyle meydana getirilen fazlalık mülkiyet bakımından vakfa değil kiracıya ait bulunmakta, başka bir deyişle, mülkiyet bakımından mukataalı vakıflarda zemin vakfın, zemin üzerindeki fazlalıklar da kiracının mülkiyetinde bulunmaktadır (42).

Müeccele denilen bedel (mukataa) ise senevî tesbit edilirdi. Bu tâvinde arsanın kıymeti değil ecri misli (43) esas alınırdı. Hattâ evvelce ecri mislinden noksan istifa olunan müeccele bakiyesi de kiracıdan talep olunurdu. Nitekim bu hususlar tevsiî intikale ait mevzuatta da sarahaten belirtilmiştir (44).

Mukataa suretiyle kira usulü mirî arazideki hakir (hukur) usulüne benzetilerek vücuda getirilmişti (45). Bu sebeple tarihî seyir itibariyle mukataalı vakıflar iki şekilde tezahür etmektedirler :

(41) **MARDİN, Ebû'lölâ** : age., sh. 60.

(42) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm., sh. 216 ve 224; **MARDİN, Ebû'lölâ** : age., sh. 61.

(43) **Ecri misli** : Bir malın kullanılmasından doğan menfaatin para ile takdir olunan değeri. Meselâ, kira bedeli tâyin edilmeden, bir yerin kiralanması halinde vasıf, mevki ve kullanma tarzı bakımlarından kiralanana yere benzeyen yerlerin kira bedelleri o yerin ecri misli olur. (ag. **TÜRK HUKUK LÜGATI** : sh. 80)

(44) 2. Zilkade 285 tarihli Tevsii İntikal Kanunu (madde 8) ve 2 Şubat 328 tarihli Emvali Gayrimenkulenin İntikali Hakkındaki Kanun'da «mukataaların haddi lâyika iblâğ olunacağı» belirtilmiştir. Bu hususlarda daha geniş bilgi için, **BERKİ, Ali Himmet** : age., sh. 150, No : 153'e bakınız.

(45) **Hakir (hukur)** : Mülga Arazi Kanunu mucibince mirî arazi üzerinde bina yapıldığı veya meyvasız ağaç dikildiği takdirde öşre bedel (yani bina ve ağaç olmaması halinde bu yer ekilip öşür alınacağından buna bedel) zemin için ücret takdir olunması halî ki, buna mukataalı vakıflarda «mukataa» veya «icarei zemin-toprak kirası» denilmektedir. **BERKİ, Ali Himmet** : age. sh. 146 ve dip not : 1.

a — Eski şekil : Mirî arazide, rakabe sahibinin izni alınarak üzerine bina inşa edilir veya ağaç dikilirse, meydana getirilen bu fazlalık müstakilen mülk mahiyetini muhafaza ederdi. İşte eski şekli ile mukataalı vakıf, vakıf arsa üzerine bina inşa etmek veya ağaç dikmek suretiyle yapılan ve bunlar arsa üzerinde buldukça vakıf arsanın da üzerindeki bina veya ağaçların hükmüne tâbi olduğu bir nev'i kiralamadır. Kira müddeti de, bunların zevaline kadar devam ederdi.

Eski hukukumuzda mütemmim cüz prensibi hâkim olmadığından, iki ayrı mülk içtima edebilirdi. Bu sebeple de, mirî arazide meydana getirilen fazlalık, rakabe sahibinin iznine tâbi olmak şartıyla, kendi müstakil hüviyetini muhafaza ettiği gibi, üzerinde bulunduğu toprağı da kendi hükümlerine tâbi kılmakta idi. Fakat, toprak kendi üzerinde bulunan mülkün hükümlerine tâbi olmakla beraber, mirî veya vakıf arazi olma durumunu kaybetmezdi. Böyle bir hal şeklinin hukukî mahiyetini de, eski hukukta mevcut *tâbie ayrıca hükiim verilmez* kaidesi teşkil etmekte idi.

Emvali Gayrimenkulenin Tasarrufu Hakkındaki 30 Mart H. 1329 tarihli Muvakkat Kanun'un 5 inci maddesi ile mirî arazi üzerinde cereyan etmekte olan *hakir* müessesesi ilga olunarak bu topraklar hakkında mütemmim cüz esası kabul olunmuştu. Halbuki mukataalı topraklardaki hakir durumu, aynı kanunun 5 inci maddesinde mevcut «... gars ve ihdas olunacak kürüm ve eşçar ve ebniye ve müstegallât ve teferruatı o tasarruf ve intikalde araziye tâbi olur» (46), hükmü ile mütemmim cüz prensibinin dışında bırakılmıştı.

b — Son şekil : Son şekli ile mukataalı vakıflar, harap olmuş vakfın arsasının muaccele ve müeccele alınmak suretiyle kiralanması şeklinde olup, yukarıda bu hususlarla ilgili malûmat verilmeğe çalışıldığından tekrar edilmeksizin yalnız arzettiği hususiyetlere temas edilecektir :

— Kiracı için harap olan vakfı imar mükellefiyeti yoktu. Kiracı tarafından müeccele verildiği müddetçe imar fiili tahakkuk etmedi diye mütevellilerin akdi feshetmek salâhiyetleri yoktu. Eğer kiracı, müecceleli vermeyorsa ve arsa üzerinde maddi bir varlık

(46) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm., sh. 712, 713 ve dip not : 13; MARDİN, Ebüfâlâ : age., sh. 68.

(bina ve ağaçlar) mevcut değil ise bu takdirde mütevellî akdi feshedebilmek imkânına sahip olduğu halde, maddî varlık devam ettikçe, mütevellî, müeccele verilmedi diye akdi feshedemeyip, ancak kiracı zimmetinde birikmiş mukataalar için bir alacak dâvası açmak hakkına sahip idi.

— Burada, vakıf arsanın üzerinde kiracının mülkü olan şeyler bulundukça «*tâbie ayrıca hüküm verilmez*» kaidesi cari olup, bu kaideye şu neticeler terettüp etmektedir :

a — Kiracı kendisine ait mülk kısmı bir başkasına sattığı zaman, bu akdin şümulüne arsanın tasarrufu da girmekte ve bunun için de mütevelliden ayrıca izin alınması cihetine gidilmemekte idi. Halbuki, mirî arazide bu gibi vaziyetlerde rakabe sahibinin iznine ihtiyaç vardı.

b — Vakıf arsa, kiracının ölümü halinde mütevellinin iznine lüzum kalmaksızın miras yolu ile (feraiiz), binalar, ağaçlar ile birlikte, kiracının mirasçılara geçmekte idi. Eğer, arsanın üzerinde mülk mahiyetinde bina ve ağaçlar yoksa, bu takdirde feraiiz kaideleri cari olmayıp, arsanın tasarrufu, kiracının yalnız erkek ve kız çocuklarına eşit olarak intikal etmekte idi.

c — Arsa, üzerindeki binaların, ağaçların taksimi halinde bunlarla birlikte taksime uğruyordu ve bu takdirde mütevelliden izin istihsaline lüzum yoktu. Halbuki, arsa üzerinde bina ve ağaç bulunmuyorsa, mütevellinin iznine ihtiyaç vardı.

— Vakıf arsa üzerindeki binalar ve ağaçlar, menkul mallardan sayıldığından bunlarda şuf'a cereyan etmemekte idi (47).

— Mukataalı vakfın kiracısı mirasçı bırakmaksızın öldüğü takdirde, bina ve ağaçlar mülk olduğu için bunlar hazineye ve arsa da vakfa intikal ederdi. Bu gibi mukataalı yerler satılınca satış bedelinin üçte biri arsadan dolayı vakfa, üçte ikisi de bina ve ağaçlardan ötürü hazineye verilirdi (48).

(47) **MARDİN**, Ebû'lûlâ : age., sh. 68, 69; **KÖPRÜLÜ**, **Bülent** : agm., sh. 713, 714, 715 ve sh. 715'de dip not 16/1.

MECELLE, madde 1017 : Bu madde hükmü şöyledir : «Meşfuun (şuf'a hakkının taallük eylediği akar) mülk akar olması şarttır. Binaenaleyh, sefine ve sair menkulâtta ve vakıf akarda ve arazii emiriyede şuf'a cari olmaz» **KÖPRÜLÜ**, **Bülent** : agm., sh. 715'de dip not : 17; ag. **MECELLE**, (**MECELLE-İ AHKÂMI ADLİYE**) : sh. 144.

(48) **DALAMANLI**, **Lütfü** : age. sh. 184. Ayrıca yukarıdaki hususlar hakkında, sh. 182 ve 183'e bakınız.

Mukataalı vakıflar, önceleri çok revaç görmüş bir kira akdi şekli idi. Bununda başlıca sebebi, henüz intikal halleri tevsi edilmemiş bulunan icareteynli vakıflarda kiracının ölümü halinde vakıf arsanın ve üzerindeki bina ve ağaçların yalnız evlâtlarına geçebilmesi idi. Halbuki, mukataalı vakıflarda, arsa üzerinde bina ve ağaçlar buldukça, arsa; üzerindeki mülk fazlalıklarla birlikte ölen kiracının mirasçılara feraiz hükümleri dairesinde intikal etmekte idi. Diğer taraftan, mülk binalarla, ağaçlar esasen menkul mal telâkki edildiklerinden ve arsa da, üzerinde bu bina ve ağaçlar bulunduğu müddetçe onlarla birlikte aynı hükümlere tâbi olduğundan, bunlar; kiracının hayatında da, ölümünden sonra da kiracı ve mirasçıları için mesken ve maişet temin eden bir yer olsalar bile, borç ödeme kabiliyetleri sebebiyle, mâli itibarı yükselttiklerinden dolayı, ayrıca tevsi cihetine gitmeye de lüzum görülmemekte idi (49).

4) İcareteynli vakıflar :

a — Genel olarak

Müstegellâtı ve musakkafatı vakfiye kiraya verilmek veya işletilmek suretiyle müessesesatı hayriyyeye gelir temin edilir ve bu gelirle müstegellâtı ve musakkafatı vakfiye tamir ve ihya edilmek suretiyle idame ettirildi. Ancak, İstanbul ve diğer büyük şehirlerde yangın ve deprem sonucu bir çok müstegallâtı ve musakkafatı vakfiye harap olmuş ve bunların arsaları da gelir getiremez hale düşmüşlerdi. Mütevelliler, mukataalı vakıflarda görüldüğü veçhile (50) muayyen çarelerin hepsine müracaat etmişlerse de, harap vakıf mahallerin tamir ve ihyası için gereken nakid ve imkânların temini hususlarında müspet bir netice elde edememişlerdir. Hicrî X. Asır sonlarına doğru (51), mukataalı vakıfların da istinat ettiril-

(49) **MARDİN**, Ebü'Fâlâ : age., sh. 69, 70 ; **KÖPRÜLÜ**, Bülent : agm. (I), sh. 715, 716.

(50) Yukarıda, sh. 216 vd. bakınız.

(51) Elde mevcut en eski icareteyn suretiyle tesis olunmuş vakıf vesikası, 12 Rebiyülevvel Hicrî 941 tarihini taşıyan büyük Türk denizcisi Barbaros Hayrettin Paşa'ya ait bulunmaktadır. Oldukça uzun olan bu vakıfnamede bilhassa şu ibareler mevcuttur :

«... menazilunu mezburunu (yukarıda zikredilen menzilleri) ecri misilleri ile müccelerleriyle muaccelelerini tâyin edüp muacceleyle misilleriyle ahara icareteyn ile veçh-i şer'isi üzere icar-ü isticar edüp muaccelelerinin ahz ve kabz edilmesi...».

diği zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar ve hacet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur prensiplerine (52) uyularak İslâm vakıf hukukunda bir değişiklik, bir yenilik yapılarak icareteyn usulü kabul edildi. Sonradan Osmanlı İmparatorluğu'nda ve bilhassa İstanbul'da vakıflar arasında büyük bir yer almış olan icareteynli vakıflar «iki icarlı vakıflar» demektir. Bu usulde boş vakıf arsa üzerine bina yapıp da ondan faydalanmak isteyen binanın inşa değerine hemen hemen eşit bir bedel alınmaktaydı ki, buna «icarei muaccele» ve bir de binadan faydalanmanın mukataalı vakıflarda olduğu gibi, hem iktisabî zamanaşımını ileri sürmesini önlemek, hem de her yıl mukaveleyi yenilemiş olmak ve bu suretle Hanefi mezhebi hukukçuları tarafından kabul edilmeyen uzun süreli ve intikal eden kira şeklini (icarei tavile'yi) yumuşatmak için her yıl ayrıca küçük bir ücret alınmıştır ki, buna da «icarei müeccele» denilmiştir (53).

Bu vakıfnamede bahse konu olan gayrimenkuller İstanbul'da Galata semtinde bulunmaktadır.

Barbaros Hayrettin Paşa tarafından yapılan bu vakıfname, Ankara'da Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde (Defter No: 571 s. 183, 188, 191) kayıtlı bulunmaktadır. **KÖPRÜLÜ, Bülent**: Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'iyetleri ve İcareteynli Vakıflar, (II), İst. Huk. Fak. Mec. C. XVIII, S. I., sh. 214-257., ve bu konuda sh. 218 vd.

(52) Zamanla zaruretlerin miktarlarınca takdir olunacağı esastan uzaklaşılarak, birçok suiistimallerle mesele zaruret çığırından çıkarılmış ve vâkıfın henüz inşaatını bitirdiği kâğır han ve hamamların bile icareteyne taviledildiği görülmüştür. Hattâ bazı vakıfnamelerde icarın icareteyn suretiyle icrası şart olarak yer almıştır (**MARDİN, Ebüfûlâ**: age., sh. 60).

ÜÇOK Coşkun: age. sh. 103; **ONAR, Sıddık Sami**: age. sh. 545, 546 ve dip not: 31; **SAYMEN, Ferit Hakkı**: age., sh. 213; **KÖPRÜLÜ, Bülent**: agm (II), sh. 214, 215; **GÜRZUMAR, Fikri**: age., sh. 19, 20; **BERKİ, Ali Himmet**: age., sh. 153 vd.

Diğer taraftan **Ord. Prof. ESAT ARSEBÜK**, bu hususu şöyle izah etmektedir: «Bu mantık İfâm hukukunun kat'i ve değişmez kaidelerini zamanın icablarına uydurmak için Türk Hukukçuları tarafından pek fazla inkişaf ettirilmiş olan hile-i şer'iye'nin pek parlak bir misâlidir. Hattâ fikrimce İslâm hukukunu asırlarca ayakta tutan Türk hukukçularının bu inceliğidir» demektedir (age., sh. 317 dip not 105). **BÜLENT KÖPRÜLÜ** ise bu izah tarzını ifratkâr bulmakta ve buradaki hile kelimesi «çare» mânasına istimal olunmalıdır (agm. (II), sh. 225 de dip not: 7) demektedir, halbuki aynı hususu **ESAT ARSEBÜK** (age., sh. 126 dip not: 151'de) «buradaki «hile» dilimizde kullandığımız aldatmak mânasına (BK. 28) değil, belki çare mânasındır» demek suretiyle belirtmiş bulunmaktadır.

(53) Şu noktayı belirtmek icabeder ki, icarei muaccele ve icarei müeccele şeklinde Hicri 951 tarihinden önce de kiraya verilen vakıflara rastlamak mümkündür.

Mütevelli, kiracıdan (mutasarrıftan) peşin olarak aldığı meblâğ (icarei muaccele) ile harap olan vakfı tamir veya yeniden inşa ederek onu kiracıya teslim etmekle mükelleftir. Bu suretle hem arsa ve hem de üzerinde bulunan bina vakfın mülkiyetinde kalmakta, kiracı ancak o yerin menfaatlerinden istifade etmektedir (54).

b — İcarei vahideli vakfın icareteyn suretiyle kiraya verilmesi :

İcarei vahideli bir vakfın icareteyn suretiyle kiraya verilmesi, mukataalı vakıflarda olduğu gibi ağır bir şekil ve merasime tâbi tutulmuştur. Bu hususta başlıca dört safha tesbit olunabilmektedir :

aa — Vakıf akardan intifa ve istifadenin kat'i bir şekilde imkânsız olması.

bb — Harap vakfın imarını temin edecek meşru çarelerden birinin mevcut olmaması. Meselâ, vakıf gayrimenkulün âdi kira, ha-

Fakat evvelce yapılan bu şekil icareler yalnız vakıflar hakkında Hanefî Fıkhının tecviz etmediği «uzun icareyi» icareteynli vakıflardaki gibi olmamak üzere, nispeten temin için kabul olunmuştur. Bunları icareteynli vakıflarla karıştırmamak lâzımdır. Zira icareteynli vakıflar mahiyetleri icabı tamamen kendilerine has kaideleri ve statüleri olan vakıflardır. Tarih bakımından en eski icarei muaccele ve icarei müeccele ile kiraya verilen bir vakıf, Hicrî IX. Asır'da yani XV. Asır'da yaşamış bulunan Şeyhülislâm Molla Gürâni Ahmet Şemsettin Efendî'nin bir fetvasında tesbit edilmiştir (MARDİN, Ebû'ülâ : İlimiye Salnamesi, İstanbul, H. 1334, sh. 335).

Bu fetvanın metni şöyledir : «Bir vakıf menzili mütevellisi Zeyd Âmir tamir ve termin etmek şartıyla ücreti muaccele ve müeccele ile icar ve teslim edip birkaç sene mürûr edip tamir etmediğinde gayri tahribî il Zeyd menzili mezbunu âmirden alıp ve tahrip ettiğini tazmin etmeğe kadir olur mu beyan, sorula, Elcevap : Olur».

Görülüyor ki, bu fetvada yer alan icarei muaccele ve icarei müeccele tâbirlerini icareteynli vakıflarla karıştırmamak lâzımdır. Burada bir kimse harap bir vakıf gayrimenkulü tamir etmeği taahhüt ettiğinden kendisine bu vakıf mahallin uzun bir müddetle kiraya verilmesini temin için bu usulün kabulü cihetine gidilmiştir. Halbuki, Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hicrî 941 tarihini taşıyan vakfiyesinde sarahaten icareteyn kelimesi mevcuttur. Dikkat edilirse bu vakfiyedeki «icareteyn ile veç-i şer'isi üzere» ibaresinden mahsat, icareteynli vakıfların da ihdas sebeplerinin şer'i kaidelere istinat ettirilmeleri neticesidir. Bu bakımdan, buradaki «veç-i şer'isi üzere» ibaresini gözönünde bulundurarak icareteynli vakıf olmayan eski icarei muaccele ve icarei müeccele şekilleri ile icareteynli vakıfları karıştırmamak lâzımdır (KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II) sh. 218 ilâ 223. Burada her iki vakfiyenin yukarıda zikredilen bahislerle ilgili fotokopileri bulunmaktadır.

(54) İcareteynli vakıflar ile mukataalı vakıflar arasında mevcut farklar hakkında yukarıda sh. 218'e bakınız.

salat kirası gibi akitlerle kiraya verilmesinin imkânsız olması, veya ücrete mahsuben vakfı imar edecek bir isteklinin bulunmaması.

cc — Hâkimin izni.

dd — Padişahın izni.

Bu hususlar yukarıda mukataalı vakıflar bölümünde etraflıca izaha çalışıldığından burada ayrıca üzerinde durulmayacaktır (55).

İcareteyn mukavelesi, iki tarafa borç yükleyen (sinallagmatik) bir akit olup, mütevelinin buradaki borcu, harap gayrimenkulü imar edip kiracıya teslim etmek, kiracının da borcu, muaccele ve müecelenin edası ile teslim aldığı gayrimenkulü umumi hükümler dahilinde muhafaza etmektedir (56).

İcareteyn suretiyle kirada, kiralananın ferağ ve intikalinde muayyen bir nispet dahilinde alınan harç (57), vakfın istifade ettiği muaccele ve müeccele ve bütün bu menfaatlerin heyeti umumiyesi icareteyn akdinin kira bedeli addolunur, yani her kısım bedelin bir cüz'ü telâkki edilirdi. Bunlardan herhangi birinin ifasından imtina kira bedelinin ödenmemesi demektir ve mütevellinin akdi mahkeme marifetiyle feshettirmeye hakkı vardı (58).

c — *İcareteynli vakıflarda tasarruf hakkı :*

İcareteynli vakıflarda tasarruf hakkı (menfaati mülkiyet-intifa hakkı) halefiyet yolu ile kiracının mirasçılara intikal etmekte idi. Ancak bu intikal keyfiyeti aşağıda izah edileceği üzere üç devreden geçmiştir :

aa — Birinci devrede tasarruf hakkının mirasçılara intikali durumu vakıfnamenin tanzim tarzına göre iki safha arz etmektedir, vakıfnamede bu hususta bir şart mevcuttur veya değildir.

Eğer vakıfnamede tasarruf hakkının ölen kiracının mirasçılara ne şekilde intikal edeceği hususunda bir şart mevcut değil ise, tasarruf hakkı, yalnız erkek ve kız çocuklarına bedelsiz ve eşit olarak intikal ederdi. Bu tarz intikal Feraiz kaidelerine değil örf

(55) Yukarıda sh. 218 ve 219'a bakınız.

(56) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm. (II), sh. 226.

(57) Buradaki «harç» tâbiri resim ve vergi mânasına olmadığından Devlete değil, vakfa verilmektedir (**MARDİN, Ebü'Pûlâ** : age., sh. 61).

(58) **MARDİN, Ebü'Pûlâ** : age., sh. 61 - 62.

ve âdete istinat etmektedir (59). Şer'i kaidelerde ise, kira akdi kiracının ölümünde müfeseh olmakta ve bu bakımdan mirasçılara intikal edememekte idi (59).

Şayet vakıfnamede başka bir intikal şekli gösterilmiş ise, bu takdirde bu şartta nazara alınır. Hatta, umumi miras kaidelerinin cereyan edeceğine dair bir şart muteber sayılmakta idi (61).

Kiracının evlâdı yoksa, vakıf akar mahlûlen (62) rakabe sahibi olan vakıf hükmî şahsiyetine dönüyor, diğer mirasçılara verilmiyordu. İntikali tevsi olunmuşsa ki, tevsi başlangıçta mazbut vakıflarda mecburî, sonra mazbut ve mülhak vakıflarda kiracı için ihtiyarî olarak kabul edilmiş ve «İntikalât Hakkındaki Muvakkat Kanun» ile yine mecburî olmuştur (63). Bu takdirde tevsiden istifade eden diğer mirasçılara da muayyen bir sıra dahilinde geçirdi.

Tevsiden maksat :

aa — Akçe esasına istinat eden kadim müeccel icârenin feshi ile kıymet üzerinden binde bir kuruş hesabı ile müeccel icâre tâ-yini.

bb — Başlangıçta yüzde üç nispetinde tevsi resmi alınması.

cc — Aşağıdaki hususlara uyma mecburiyeti :

aaa — Alınacak harcın tamamen vakfa ait olması (64).

bbb — Beş senede bir kıymetler tahkik olunarak icarelerin tecdit ve tâdili.

(59) Buna «âdi intikal» de denmektedir. Feraizde ise erkek ve kız evlâtlar arasında ikili birli taksim esası mevcut idi (KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II), sh. 227; ag. TÜRK HUKUK LÜGATI; sh. 163).

(60) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (I), sh. 694 ve 695 de dip not 13.

(61) Koca Yusuf Paşa'nın Ayvalıkavak'ta ve Cezayir'li Gazi Hasan Paşa'nın Kasım-paşa'daki vakıflarında umumi hükümlerin (yani Feraiz hükümlerinin) cereyan edeceği hakkında şartlar mevcuttu (MARDİN, Ebü'fâlâ : age., sh. 62).

(62) Mahlûl : Mutasarrıfının intikal sahibi bırakmaksızın vefatından dolayı vakfi canibine rücu eden müstegallat-ı vakfiyedir (ag. TÜRK HUKUK LÜGATI; sh. 215).

(63) MARDİN, Ebü'fâlâ : age., sh. 63; ayrıca 17 Muharrem H. 1284 tarihli Tevsii İntikal Kanunu ile 3 Zilkade H. 1285 tarihli Nizamname ve 21 Şubat H. 1328 İntikalât Hakkında Kanunu Muvakkat'a bakınız.

(64) «Evvelce evlâttan alınan harcın dörtte biri kâtip ve câbiye veriliyordu» (MARDİN, Ebü'fâlâ : age., sh. 63). Cabî : vakfın gelirini toplayan kimsedir (Ag. TÜRK HUKUK LÜGATI; sh. 46).

ccc — Ferağ, intikal, ifraz, taksim vukuunda yeniden senet tanzimi (Hâmiş memnuiyeti).

ddd — Yeniden verilecek senetlerin arkasına Tevsî-i İntikal Nizamnamesi'nin hükümlerinin yazılması.

Vazolunan bu kayıtlarla vakfın tevsiden doğan zararları telâfi edilmek isteniyordu (65).

bb — İkinci devreyi 17 Muharrem H. 1284 tarihli Tevsii İntikal Kanunu ile 3 Zilkade H. 1285 tarihli Nizamname'nin hükümleri kapsamakta ve bu hükümler gereğince mukavelesini tâdil ettiren kiracının ölümü halinde tasarrufundaki icareteynli vakıf, sırasıyla ve her bir sıra sonra gelen sırayı tamamen veya kısmen mirastan mahrum etmek üzere aşağıdaki şekilde intikal ediyordu :

1 — Erkek ve kız çocuklara eşit olarak.

2 — Birinci derecede bulunan torunlara da kız olsun erkek olsun veya kızın çocuğu yahut oğlun çocuğu olsun eşit olarak; ikinci derecede torunlar hak iddia edemezler. Burada ayrıca halefiyet prensibi kabul edilmiştir, yani bugünkü hukukumuzda olduğu gibi, torunlar dedelerinden önce ölmüş olan babalarının yerlerine geçerek, babalarına düşen tasarruf hakkını eşit olarak bölüşürler. Bu husus ayrıca Feraiz hükümlerine de bir istisna teşkil etmektedir.

3 — Ana ve babaya eşit olarak intikal eder.

4 — Ana - baba bir erkek ve kız kardeşlere eşit olarak intikal eder.

5 — Baba bir erkek ve kız kardeşlere eşit olarak intikal eder.

6 — Ana bir erkek ve kız kardeşlere eşit olarak intikal eder.

7 — Sağ kalan eşe intikal eder. Eşin de istisnâî bir durumu olup, üçüncü sırayı teşkil eden ana ve babadan başlamak üzere kendi sınıfına kadar aradaki intikale nail mirasçılarla beraber dörtte bir almak suretiyle intikalden istifade etmekte idi (66).

(65) Nitekim, İntikalât Kanunu ile yapılan tevside de vakıfların mahlûf bedellerinden göreceği zayıata mukabil dört senede bir mahlûfiyet esası kabul edilerek, binde bir kuruş müeccele binde ikibuçuk kuruşa iblâğ edilmiş ve mecburi tevsiin ağırlığını hafifletmek üzere defaten alınması güçlükler doğuracak olan yüzde üç kuruş tevsi harcının altmış seneye taksim suretiyle, her sene yirmi para alınması münasip görülmüştür (MARDİN, Ebû'lûlâ : age., sh. 63).

(66) ÜÇÖK, Coşkun : age., sh. 103 - 104; MARDİN Ebû'lûlâ : age., sh. 64; KÖP-RÜLÜ, Bülent : agm (II), sh. 229.

Bu devrede intikal derecelerinin tevsii mecburi olmadığı gibi, tevsii intikal salâhiyeti yalnız mazbut vakıflara tanınmıştır. Bu hükmün tek istisnası, vâkıfları hayatta olup da, vakfiyelerinin değiştirilmesi imkânı bulunan vakıflar için de tevsii intikalden istifade imkânının sağlanmış olmasıdır (67).

Sonradan 4 Recep H. 1292 tarihinde vazolunan «Bilicaretayn Tasarruf Olunan Musakkafat ve Müstegallat-ı Mevkufe Hakkındaki Nizamname» bütün icaretaynli (mazbut ve mülhak) vakıflar hakkında tevsii intikal mecburiyetini koymuş ise de, tevsiden istifade edecek mirasçısı bulunmayanların fazla müeccele ödemelerini bertaraf etmek için 15 Zilkade H. 1292 tarihli bir kararla tevsii mecburiyetinin kaldırılması cihetine gidilmiştir (68).

cc — Üçüncü devreyi, Alman Medenî Kanunu (BGB) esas alınarak meydana getirilen ve mirî arazi ile tedavül kabiliyetini haiz vakıf mahallerde tatbik kabiliyeti olmak üzere 21 Şubat H. 1328 tarihinde neşrolunan Emvali Gayrimenkulenin İntikalâtı Hakkındaki Muvakkat Kanun teşkil etmekte olup, bu devre Medenî Kanun'un yürürlüğe giriş tarihi olan 4.10.1926 tarihine kadar devam etmiştir.

Bu kanun ile miras sistemi bakımından kaide olarak zümre usulü kabul edilerek intikal hadleri oldukça genişletilmiştir. Kanunun tesbit ettiği üç zümre mirasçılar şunlardır :

- 1 — Ölenin çocukları ve bunların für'ularına,
- 2 — Ölenin ana - babası ve bunların für'ularına,
- 3 — Ölenin büyük anaları ve büyük babaları ve bunların für'ularına.

Bu kanunla meydana gelen genişlemeleri şu esaslar altında toplamamız mümkündür :

- Torunların çocuklarının intikale hak kazanmaları.
- Torunlar hakkında halefiyet kaidelerinin muttarit tarzda tatbiki, yani yalnız ittisal vasıtalarına düşen hisseyi almaları.

Eski hükümlere göre çocukların hepsinin ölümü halinde her toruna kendi ittisal vasıtasına düşen hisse verilmeyip, bunların adedine göre hisseler eşit olarak bölünmekte idi. Böyle bir hükmün

(67) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II), sh. 230.

(68) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II), 231.

mevcudiyeti ise, ahlâka aykırı bir takım temayül ve isteklere sebeb olmakta idi (69).

— Halefîyet kaidesinin ana - baba zümresine mensup bütün fûr'ulara teşmil edilmesi.

— Bu kaide neticesi, ana - baba bir kardeşler iki yönden, tek aslı müştereke sahip fûr'ular ise bir cihetten hisse alma durumuna sahip oldular.

— Evvelce kendilerine intikal hakkı tanınmış olan erkek ve kız kardeş çocukları hem intikal ve hem de halefîyet kaidelerinden istifade imkânına malik oldular.

— Büyük baba ve büyük analar ve

— Bunların, ne kadar aşığı inerse insin fûr'ularına intikal hakkının tanınması (müteveffanın amcaları, halaları, teyzeleri ve bunların fûr'uları).

— Eşe, çocuklar ve torunlar bulunduğu halde, hisse verilmesi (70).

— Eşin, intikale nail ikinci ve üçüncü zümre mirasçılarla beraber intikal eden şeyin yarısını alabilmesi (71).

(69) Meselâ, müteveffa M. nin oğulları olan A.'nın bir, B.'nin ise altı çocuğu vardır. A ile B, M'den evvel vefat ettikleri takdirde, tereke şimdiki miras hukukumuzda olduğu gibi ikiye, yani A.'nın fer'ine 1/2 ve B.'nin fer'ine de 1/2, (bu sonuncuların herbiri 1/12 nispetinde mirasa nail olacaklardır) şeklinde değil, her bir torunun 1/7 nispetinde hisse almakta idiler. Bu bakımdan B. nin fer'ilerinin babalarının M. den evvel ölmesi halinde, A. nın fer'i ile eşit olarak mirasa nail olabilmeleri için, amcaları A.'nın M.'den evvel ölümünü istemek gibi ahlâka aykırı bir arzu izhar etmeleri mümkün idi. Bu durum İntikalât Kanunu tarafından, halefîyet kiadesinin muttarit bir şekilde tatbiki ile önlenmiştir. (KÖPRÜLÜ, Bülent : ag., sh. 233 ve dip not : 21).

(70) Eş, 1284 tarihli Tevsii İntikal Kanunu'nda ana - baba derecesinden başlamak üzere dörtte bir hisse alırdı. Çocuklar ve torunlarla beraber buldukları takdirde ise, kendilerine birşey verilmezdi.

(71) Eş, diğer mirasçılardan olmaması halinde, terekenin tamamına sahip olabile imkânına sahip bulunmakta idi. Bu imkân 1284 tarihli Tevsii İntikal Kanunu'nda da mevcut idi. Halbuki Feraiz hükümlerine göre eş kendisine red caiz olmayan bir mirasçı olduğu için, terekenin tamamını elde edemiyordu (KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II), sh. 234 ve dip not : 26).

Her üç devrede de, kiracının (mutasarrıfın) mirasçılarının intikale nail olabilmesi için, kendilerinde intikale mâni bir sebebin mevcut olmaması lâzımdı (72).

Medenî Kanun'un 4.10.1926 tarihinde yürürlüğe girişinden sonra, icareteynli vakıfların intikalleri bu kanun hükümlerine tâbi olup, her hangi kanun zamanında olursa olsun mirasçı bırakmaksızın ölen kiracının tasarrufunda bulunan icareteynli akar vakfa intikal eder ve icareteynli musakkafat ve müstegallât tamir, inşa ve ihya edildiğinden dolayı artık icareteyn suretiyle kiraya verilmesine lüzum kalmadığından, müteveli talibine icarei vahide ile kiraya verirdi (73).

d — İcareteynli vakıflarda kiracının (mutasarrıfın) yapmağa salâhiyetli olduğu tasarruflar :

— Kiracı, mütevellinin izni ile tasarruf hakkını (mülkiyeti menfaati - intifa hakkını) ivazlı veya ivazsız olarak bir başkasına devredebilirdi.

— Müştereken tasarruf olunan icareteynli vakıflar mütevellinin huzuru ile, hâkim tarafından taksim edilebilirdi.

— Kiracı, icareteynli vakfı, mütevellinin izni ile ifraz ederek bir başkasına ferağ edilebilirdi.

(72) Her üç devrede de intikale mâni hususlar şunlardı :

a) **İhtilâfı** : Müslim ile gayrimüslim arasında olup, müslim gayrimüslime, gayrimüslim de müslime varis olamazdı. Binaenaleyh, bir müslimin vefatında, icareteyn suretiyle tasarruf etmekte olduğu musakkafat ve müstegallât gayrimüslim olan evlât ve akrabasına intikal etmeyeceği gibi, bunun aksi de aynı neticeyi tevhit etmekte idi.

b) **Tâbiyet ihtilâfı** : Başka başka tâbiyette bulunan kimselerin tasarruf hakları birbirine intikal etmediği gibi, resmî müsaade olmadan başka Devlet tâbiyetine giren kimselerin tasarruf ettikleri icareteynli vakıflar boşalmış sayılarak mütevellisine teslim edilirdi. Resmî müsaade almış olanlarda ise, eğer tâbiyetine girdikleri Devlet «İstimplâki Emlâk Mazbatası» nı kabul etmiş ise o takdirde tasarruf hakkı yukarıdaki sıraya göre intikal eder, yok eğer kabul etmemiş ise tasarruf hakkı son bulur ve intikal etmeyip müteveliye teslim olunurdu.

c) **Katil** : Bilerek, isteyerek adam öldürmedir. Katil, yalnız kaatil için mirastan mahrumiyet sebebidir. Binaenaleyh, kaatil maktulden evvel vefat etse maktul ona varis ve kezâ intikal hakkına sahip olur.

d) **Kölelik**.

BERKİ, Ah Hümnet : age., sh. 165 - 166; **ÜÇOK, Coşkun** : age., sh. 104; **KÖP-RÜLÜ, Bülent** : agm. (II), sh. 228 ve dip not : 11.

(73) **DALAMANLI, Lütfü** : age., sh. 190; **MARDİN Ebû'ûrâ** : age., sh. 62.

— İcareteynli vakıflarda şuf'a cereyan etmezdi. Ancak, her şerik kendi hissesini bir başkasına serbestçe ferağ edebilirdi (74).

— Mutasarrıf, yine mütevellinin izni ile tasarruf hakkını, kendisini «ölünceye kadar görüp gözetmek (yâni besleyip bakmak) şartıyla» de başkasına ferağ edebilirdi (75).

e — İcareteynli vakıfların borç ödeme durumları :

İntikalin tevsiinin icareteynli musakkafat ve müstegallât mutasarrıflarının mâli itibarlarını yükseltme bakımından da faydaları mevcut idi. Çünkü, önceleri mirî araziler borç ödemedikleri gibi onlara benzetilen icareteynli vakıflar da borç ödemezlerdi. Bunun da sebebi, mutasarrıfın borçlarının terekesine ait olması idi. Halbuki icareteynli vakıf mahal ise, rakabe (çıplak mülkiyet) vakfa ait olduğundan terekeye dahil bulunmamakta idi. Bu sebeple uhdelerinde çok kıymetli icareteynli akar bulunan mutasarrıflar, borç para tedarikinde güçlük çekmekte idiler. Zira, alacaklılar, borcun ödenmemesi halinde borçluya ait bu kâbil vakıf gayrimenkullerden haklarını alamıyacaklarını düşünerek, ödünç para vermekten çekinmekte idiler. Bu mahzuru bertaraf etmiş olmak için, 27 Şaban H. 1286 tarihli «Emvali Gayrimenkulenin Furuhtu» hakkındaki Nizamname ile bazı şartlar altında borçlu mutasarrıfın hayatında borç ödemeleri esası kabul edilmişti. Sözü geçen Nizamname hükümleri, bu hususta aşağıdaki şartların mevcudiyetini aramakta idi :

aa — Borçlunun haline münasip bir meskeni ile şayet kendisi ziraat erbabından ise ayrıca idaresine kâfi miktarda toprağı rehin olunmamış (vefaen ferağ) veya vekâleti devriye gibi bir kayıt altına girmemiş ise.

bb — İcareteynli vakıfların üç senelik safi hasılatı, borç ve masrafları karşılayacak durumda bulunuyorsa.

(74) Mecelle madde 1017 : «Meşfuun mülk akar olması şarttır. Binaenaleyh, sefinede vesair menkulâtta ve vakıf akarda ve arazii emiriyede şuf'a cari olamaz». Kezâ aynı kanununun 1019 ncu maddesi «Vakıf yer yahut arazii emiriye üzerindeki mülk eşyar ve ebniye menkul hükmünde olarak bunlarda şuf'a cereyan etmez» (ag MECELLE : sh. 144; KÖPRÜLÜ, Bülent : age., sh. 238 ve dip not : 36., ayrıca yukarıda sh. 17 ve dip not : 47 ye bakınız).

(75) ÜÇOK, Coşkun : age., sh. 104 - 105; BERKİ, Ali Hümet : age. sh. 172 No : 162. Ferağ : Bir kimsenin tasarruf hakkını ahara tevfiz ve terk etmesi demektir. Mülkte, ivaz ile ferağın benzeri satış (bey) ve ivazsız ferağın benzeri bağışlama (hibe) dir. Ferağda temlik olunan menfaat, satış ve bağışlamada ise o şey'in ayndır.

Bu iki halde icareteynli vakıflar borç ödemezler (76).

İcareteynli vakıfların, borçlunun ölümünden sonra da borç ödeyebilmelerini temin için 23 Ramazan H. 1286 tarihinde «Arazii Emiriye ve Mevkufe ve Musakkafat ve Müstegallatı Vakfiyenin Temini Deyin Etmesini Tâyin Eden Ahvale Dair Nizamname» neşredilmiş ve bu hususu temin için de aşağıdaki şartlar aranmıştır :

aa — İcareteynli vakfın borçlu tarafından vefaen ferağ (77) edilmiş olması lâzımdı.

bb — Bu borç terekenin diğer malları tarafından ödenememiş olmalı idi.

cc — İcareteynli vakfın tevsi intikali yapılmış ve icarei müeccelesinin ecri misline iblâğ edilmiş olması gerekmekte idi.

İşte bu şartların tahakkuku halinde, icareteynli vakıflar borçlunun ölümünden sonra da borç öder oldular (78).

Bu Nizamname'ye 21 Ramazan H. 1288 tarihinde icareteynli vakıflardan Devlet alacaklarını temin için bir madde ilâve edilmiş ve borçlunun ölümünden sonra da alacağın tahsil edilebilmesi için aşağıdaki şartların tahakkuku kabul edilmişti :

aa — Mahlûlen (79) Devlete veya vakfa rücu halinde alacak bunların bedelinden alınmazdı.

(76) **MARDİN, EbûPâla** : age. sh. 66; **KÖPRÜLÜ Bülent** : agm. (II), sh. 238 - 239.

Bu nizamnamenin birinci maddesi şöyle idi : «Bilicareteyn tasarruf olunân musakkafat ve müstegallâtı mevkufe ile arazii emiriye mahkûmünbih olan deyn için medyunun rızasına bakılmayarak emlakîsırfa gibi satılır.....» (**KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm. (II), sh. 238 ve dip not 40).

(77) **Vefaen Ferağ** : Mutasarrıfın icareteynli vakfı, mütevellinin izni ile tamamen veya kısmen, borç ödendikte iade olunmak üzere alacaklıya tevfi etmesidir. Vefaen ferağ, bey'i bilvefanın benzeridir. Mülga Mecelle'ye göre bey'i bilvefa, bir kimsenin bir malı başkasına bedeli geri verildikte malı geri vermek üzere şu kadar kuruşa satmasıdır ki, müşteri mebi ile intifa eylemesine nazaran bey'i caiz hükmünde ve taraftar bunu feshe muktedir oldukları cihetle bey'i fâsit hükmünde ve müşteri satılan şeyi başkasına satmadığı cihetle rehin hükmündedir (**BERKİ, Ali Hiamet** : age., sh. 177., No : 167; ag. **TÜRK HUKUK LÜGATI** : sh. 35 ve 93).

(78) Vefaen ferağ olunmuş olan icareteynli vakfın alacaklısı, alacağını tamamen alamadığı takdirde, borçlunun vefaen ferağ olunmamış bulunan diğer bir icareteynli vakfına müracaat edemezdi (Nizamname mad. 4) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm. (II), sh. 240 ve dip not : 42.

(79) **Mahlûl** : Bu mefhum hakkında yukarıda sh. 225'de dip not 62'ye bakınız.

bb — Vefaen ferağ edilen icareteynli vakfın alacağı karşılaman miktarına Devlet veya vakfı müdahale edemezdi.

cc — Mirasçuların ikametine yeter bir mesken satılmadığı gibi, idarelerine kâfi derecede olan arazi de Devlet alacağı için satılmazdı. Mirasçılara bırakılacak arazinin miktarını dâvanın görülmekte olduğu mahal icra reisliği tâyin ederdi (80).

30 Mart H. 1329 tarihli «Emvali Gayrimenkulenin Tasarrufu Hakkındaki Kanunu Muvakkat» ile, borçlunun hayatında ve ölümünde olmak üzere yapılan borç ödeme ayrımı ortadan kaldırılarak, borçlunun hem hayatında ve hem de ölümünde vakfın mahlûl olup olmamasına bakılmaksızın borç ödemeleri esası kabul edildi.

Kabul edilen bu kaidenin istisnaları ise şunlardı :

aa — Borçlu ziraatle uğraşan bir kimse olduğu halde, hanesinin idaresine kâfi miktardaki arazisi vefaen ferağ veya o borç için teminat olarak rehin edilmemiş ise.

bb — Borç arazinin bedelinden doğmamış ise.

Bu iki halde icareteynli vakıf mahal, mutasarrıfın ölümünden sonra dahi borç ödeyemezdi.

Bu istisnaî hüküm, borçlunun ölümünden sonra ailesinin ikametlerine kâfi meskenler hakkında da carî bulunmakta idi (81).

Görülüyor ki, intikalın tevsii ve borç ödeme hakkındaki bütün bu kanun ve nizamnameler, âdeta icareteyn mukavelesinin bir zeyli mahiyetinde bulunmakta, tasarruf hakkından (mülkiyet menfaati-intifa hakkından) mutasarrıfın ölümü halinde daha birçok hısımların istifadesi ve mutasarrıfın sağlığında da malî itibarının yükseltilmesi gibi gayeler güdülmekte idi (82).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDARESİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

Osmanlı Devletinde, daha ilk beyler zamanında başlayan ve Devletin malî ve siyasî kudretinin gelişimine paralel olarak artan vakıfların idare ve murakabe sistemi, II. Mehmet devrinde bütün kadılık teşkilâtları bir merkeze bağlanarak Hâkim-ül hükkâm adıyla bir baş kadi tâyin edildiği zaman (Hicri 821 den evvel) bütün va-

(80) MARDİN, Ebü'ülâ : age., sh. 67; KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II). sh. 241.

(81) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II)., sh. 242 ve dip not : 45.

(82) MARDİN, Ebü'ülâ : age., sh. 67.

kıfların murakabesi de ona tevcih edilmişti. Murat ve Fatih zamanlarında kazıaskerlerin bu vazifeyi ifa ettiklerini görüyoruz. Mamafih büyük hükümdar vakıfları vakıfnamede tasrih olunan Devlet adamları tarafından *nazır* sıfatıyla ve mahiyetindeki hususî bir teşkilât vasıtasıyla idare edilmişlerdir. Fatih, I. Selim ve Kanunî Süleyman'ın vakıflarının idaresi sadrîâzamlara ve II. Bayazıt ve I. Ahmet'in vakıflarının idaresi şeyhülislâmlara ait idi.

Birçok vakıf müessisleri, vakıfnameleri mucibince mütevelliliği evlâtlarına ve nazırlığı da sadrîâzam, şeyhülislâm, darüssâde ağası, İstanbul kadisi gibi büyük ricale verdiklerinden, bu nezaretlerin birer *müfettiş*'i olur ve bu müfettişler her sene vakıf hesaplarını ve alâkadarlar tarafından müteveli hakkındaki şikâyetleri tetkik ederek nazıra bildirirlerdi.

XVI. Asır'da, Mısır, Suriye, Kuzey Afrika ve Arabistan'ın fethinden sonra Haremeyn -yani Mekke, Medine- vakıfları büyük bir ehemmiyet kazandığından buna nezaret etmek üzere oldukça geniş bir teşkilât vücuda getirilerek önce kapı ağaları sonra dârüssâde ağaları nazır sıfatıyla bunun başına getirildiler.

İşte böylece, Hicrî 1242 de Evkaf Nezareti kuruluncaya kadar Osmanlı vakıfları bu gibi teşkilâtlar tarafından, nazır ve mütevellileri vasıtasıyla idare edilmişlerdir. Merkezî idarenin, suiistimallere meydan vermemek için teftiş ve murakabe vazifesini ehemmiyetle ifa etmek istemesine rağmen, bilhassa gerileme devrinde büyük suiistimaller ve diğer taraftan imparatorluk sınırlarının gittikçe daralması neticesinde, vakıf servetinde büyük eksilmeler olmuş ve bu yüzden birçok dinî - hayrî vazifeler lâyıkıyla ifa edilemiyerek birçok vakıf abideler harap olmuştur.

XIX. Asır başlarında, İstanbul'daki arazi ve emlak hemen kâmil vakıf haline gelmişti. Bütün alım-satım muameleleri mütevelliler ile câbi — vakıf tahsildarları — nin eline kaldığından, tasarruf işlerinde büyük bir karışıklık hasıl olmuştu. Sadrîâzamların, dârüssâde ağalarının nezaretlerine, İstanbul, Galata, Üsküdar, Eyüb Kadıların ve daha sonra kaptanpaşa ile yeniçeri ağalarının, Sekbanbaşı ve bostancibaşaların v.s. nezaretleri de ilâve olduğundan, İstanbul'da birbirinden müstakil birçok vakıf nezaretleri teşekkül etmiş bulunuyordu.

Bu vaziyetin doğurduğu birçok suiistimaller karşısında vakıflar idaresini merkezileştirmek maksadıyla Hicrî 1242 tarihinde

Evkaf İdaresi kurularak yukarıda zikredilen nezaretler tedricen bu idareye devrolundu. Buna rağmen vakıflarda suiistimaller yine de devam etti (83), ve bu hal 1908 yılına, İkinci Meşrutiyet'in ilânına kadar önlenemedi. Meşrutiyet devrinde bu hususta kısmen tasavvurda kalan, kısmen tatbik edilen bazı ıslâhat hareketleri, 5 Haziran 1935 de neşredilen 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar devam etti (84).

Bu kısa tarihten sonra vakfın idare organlarını şöylece sıralayabiliriz :

Vakfın başlıca organı *mütevelli*'dir. Mütevelli vakıfnamede zikredilen işleri, vâkıfın şartları mucibince idare eden kimsedir. Mütevelli ya vakıfname ile mütevelli tarafından veyahut vâkıf böyle bir kimseyi tâyin etmemişse hâkim tarafından tâyin olunurdu (85).

Diğer taraftan bazı hallerde, mütevelli yerine kaim olarak vakıf işlerini idare etmek üzere hâkim tarafından, *mütevelli kaymakamı* denilen bir kimse tâyin olunurdu. Mütevelli ve lüzumu halinde mütevelli kaymakamı vakıf hükmî şahsının karar ve icra organı ve temsilcisidir. Mütevelli kaymakamı bazan bir iş ve bazan da bütün işler için nasbolunur ve bu işlerin bitimi ile de vazifesi sona ererdi (86).

(83) (84) Bu suiistimallerden en büyüğü, II. Mahmut vakıflarına gelir bulmak için «gedik» denilen usulün ihdas edilmesiyle hem vakfa hem de emlak sahiplerinin tasarruf haklarına zarar verilmesi, diğeri de vakıf emlakın ferâğından alınan ferâğ ve intikal harçlarının vakıf hazinesinde tevkifi usulünün suiistimalidir. Sözde bu suretle vakıfların tamiri için lâzım gelen para tedricen biriktirilecekti. Lâkin, bir taraftan yeni vakıf teşkilâtında lüzumsuz derecede yeni kadroların teşkili ile büyük masraflara sebebiyet verilmesi diğer taraftan hariçten birçok adamlara maaş bağlanması, bu yeni teşkilât ile beklenen faydaları hiçe indirmiştir (**KÖP-RÜLÜ, Fuat**: Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü, Vakıflar Dergisi, (Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı), Ankara, 1942 S. II., sh. 1 - 35., ve bilhassa sh. 14 ilâ 24. Bu makale aynı derginin fransızca bölümünde «L'institution du Vakouf» -sa nature juridique- adı ile derginin fransızca bölümünde sh. 1 - 48 arasında neşrolunmuştur. Konumuzla ilgili olarak sh. 31 ve 32 ye bakınız).

(85) Vâkıf tarafından tâyin olunan mütevelliye «meşrutiyet üzere mütevelli» hâkim tarafından tâyin olunan mütevelliye de «mansup mütevelli» denir (**ANSAY, Sabri Şakir**: age., sh. 265; **ONAR, Sıddık Sami**: age., sh. 546 - 547).

(86) **ONAR, Sıddık Sami**: age., sh. 547; **BERKİ, Ali Himmet**: age., sh. 40 ve 209 - 211.

Fakat mütevellinin tâynini vâkıfın arzusunun tamamen yerine getirileceğini tabiatıyla tazammum edemezdi. Onun işlerini de murakabe etmek gerekirdi. İşte bu sebepten dolayı Fatih zamanında, bazı vakıflarda mütevelliyeye nezaret etmek veya icabında mütevelliyeye rey ve direktif vermek üzere «*vakıf nazırlığı*» ihdas olunmuştur (87). Nazır, vakıf hükmî şahsı için mevcudiyeti zarurî bir organ olmayıp, ihtiyarî bir organ mahiyetindedir. Nazır, bazan muayyen bir şahıs olmakla beraber ekseriya sadrîâzamlık, şeyhülislâmlık gibi bir Devlet makamıdır (88).

Vakfın bu organlarından başka memurları da bulunabilir. Bu memurların en mühimi vakfın gelirlerini toplayan ve kendisine «*câbi*» denilen tahsildardır.

Vakıflar üzerinde hususi velâyeti (velâyeti hassayı) haiz bu organların yanında, Devletin de umumî ve yüksek bir murakabe hakkı vardır. Bu murakabe Devlet (âmme velâyeti) namına kadi tarafından mütevellî üzerinde icra olunurdu. Bu murakabe nazırın murakabesi gibi vakfın içinde ve bir organ sıfatıyla vâkı bir murakabe olmayıp Devletin âmme intizamını, maddî nizamını temin etmek için ferîler ve bütün hususî teşebbüsler üzerinde icra edilen bir murakabeydi. Kadi vakfın içinde bir organ olmadığı için mütevellî mevcut iken vakfın tasarruflarına, mütevellinin kararlarına ve muamelelerine müdahale edemezdi. Ancak, mütevellinin suiistimallerini veya vakfa karşı ihanetini gösterecek emareler ve şikâyetler karşısında kalırsa derhal mütevellinin vakfa ait işlerini ve hesaplarını tetkik edebilirdi. Bu gibi hallerde kadi mütevelliden hesap isteyince, mütevellî bu hesabı vermeğe mecburdu. Bu tetkikat neticesinde mütevellinin azlını icabettirecek hiyanet ve suiistimali ortaya çıkarsa, mütevellî vâkıf tarafından tâyin edilmiş olsa bile kadi onu azledebilirdi (89).

Vakıfların ehemmiyeti ve faaliyet sahası genişledikçe Devletle vakıflar arasındaki alâka ve rabıta daha daralmaya ve sıklaşmaya

(87) Fatih, kendi vakfına nezaret etmek üzere sadrîâzamını tâyin etmişti. Halbuki sadrîâzamlar vakıflar hakkındaki hükümleri bilmeyebilirdi. Bu sebeple, nazır, maiyetine vakıf işlerinde ihtisası olan birini tâyin etti. Nazır, müfettiş ve mütevellî vakıf işlerini görürler ve hesabını padişaha verirlerdi. Bu suretle, imparatorluk tarihinde ilk bütçe muamelâtı vakıf işleri dolayısıyla başlamış oldu (ARSEBÜK, Esat : age., § 30, sh. 314. no : XII).

(88) ONAR, Sıddık Samî : age., sh. 547.

(89) ONAR, Sıddık Samî : age., sh. 547.

ve kadiler tarafından bunlar üzerindeki murakabe kâfi gelmemeğe başladı. Büyük ve ehemmiyetli vakıfların idareleri Devlete geçiyor ve Devlet vakfın bir organı, vakıf hukukî varlığını ve istiklâlini muhafaza etmekle beraber idare teşkilâtının bir parçası haline geliyordu (90).

Bu evrim vakıflar arasında idare sistemi bakımından farklar husule getirmiş ve idare tarzı itibariyle vakıflar, mazbut ve gayrimazbut vakıflar olmak üzere iki büyük kategoriye ayrılmış ve bunlar da kendi bünyelerinde yine idare tarzlarındaki farklar sebebiyle ayrı ayrı isimlendirilmişlerdir.

§ I. MAZBUT VAKIFLAR

Bu kategoriye dahil vakıflar üç kısma ayrılmakta, her biri ayrı ayrı şahsiyeti haiz olmakla beraber doğrudan doğruya Devlet tarafından idare edilmektedirler.

A) Sabık Hanedan Vakıfları (Selâtin Vakıfları) :

Padişahlar ve bunlara mensup kimseler tarafından, yanî sakıt hanedan tarafından yapılmış vakıflardır. Bu vakıflar esasen padişah veya onun namına, vazifelendirdiği kimseler (sadriâzam, şeyhülislâm gibi) tarafından idare edilmekte olduğundan idareleri zamanla Devlet idare teşkilâtı içine girmişti. Bu nev'i vakıflar içinde büyük camiler ve medreseler, su tesisatı, köprüler ve kervansaraylar gibi çok mühim vakıflar vardır. Bunların büyük bir kısmı İstanbul'da bulunmakla beraber, Anadolu'da ve bugün İmparatorluktan ayrılmış bulunan Suriye, Hicaz ve Irak'ta bulunmaktadır (91).

Sonraları, mütevelliliği padişahlara verilmiş bu vakıfların gelirleri üzerinde padişahlar, şeriatın en sarîh hükümlerine aykırı olarak, diledikleri gibi tasarruf etmeğe başlamışlar, bu suretle vakıfla-

(90) ONAR, Sıddık Sami : age., sh. 548.

(91) İstanbul, Türk Üniversitesi'nin çekirdeğini ve kuruluş safhasını teşkil eden Fatih Üniversitesi bütün teşkilât ve varidatıyla intifa edilen vakıflarıyla bir selâtin vakfıdır (ONAR, Sıddık Sami : age., sh. 548).

Hilâfetin Osmanlı Padişahlarına intikali ile beraber Mekke ve Medine fakirlerine ve oradaki hayır müesseselerine ait birçok vakıflar ihdas olunmuş ve bu vakıfların nezareti bilfiil Darüssade Ağasına bırakılmıştı. Darüssade Ağası, Yavuz Sultan Selim'in Medine'yi ziyareti sırasında orada bıraktığı kölelerin âmirinin ismidir (AR-SEBÜK, Esat : age., § 30, sh. 314 - 315 ve dip not : 80).

rın gelirleri saray mensupları için bir gelir kaynağı teşkil etmişti (92).

Bunun önüne geçmek ve mütevelliliği saltanat makamına ait olan vakıfların idare ve muhafazasında birliği temin etmek için Hicrî 1242 (1826) tarihinde Evkaf Nezareti kurularak mazbut vakıfların birinci kategorisi olan selâtin vakıflarının idaresi bu nezaretin eline geçti (93).

B) Mütevellî Olması Lâzım Gelenlerden Kimse Hayatta Olmadığından Dolayı Evkaf Nezareti Tarafından Zapt Ve İdare Olunan Vakıflar:

Gayrimazbut vakıf iken, diğer bir ifade ile, mütevelliliği vâkıfın fûruuna veya civar hısımlarına vesair akrabasına şart edilmiş olup da böyle bir mütevellisi kalmadığından dolayı Evkaf Nezareti tarafından zaptedilerek doğrudan doğruya idare olunan vakıflar (94).

C) İdaresi Mazbut Vakıflar:

Mütevellileri mevcut olduğu halde, Evkaf Nezareti'nin bu mütevelliler ile anlaşarak kendilerine maaş bağlayıp idaresini doğrudan doğruya zaptetmiş olduğu vakıflar.

Bu son kategori, hükûmetin, mütevellilerin idaresinden memnun olmadığını aynı zamanda bu vakıfları kendi gaye ve faaliyetleriyle çok yakından alâkalı görerek bunları ehliyetsiz ellerde bırakmak istemediğini, umumi menfaatlere hâdim birer hususi müessesese şeklinde olan bu vakıfları da Devlet idaresine alarak resmî müessesese haline kalbetmeğe çalıştığını göstermektedir (95).

(92) ARSEBÜK, Esat : age., § 30., sh. 315.

(93) ONAR, Sıddık Samî : age., sh. 548; BERKİ, Ali Himmî : age., sh. 28; SAYMEN, Ferit Hakkı : age., sh. 216; AKIN Zeki : agm. sh. 66. Bu müellifler Evkaf Nezaretinin kuruluş tarihi olarak 1242 Hicrî yılını (1826) göstermekte iseler de, ARSEBÜK, Esat : age., § 30., sh. 315 ve dip not : 83 de 1260 Hicrî yılı (1844) zikretmektedir.

(94) ONAR, Sıddık Samî : Age., sh. 548 - 549; BERKİ, Ali Himmî : age., sh. 27.

(95) ONAR, Sıddık Samî : age., sh. 548 - 549; İdaresi mazbut vakıflara, Köprülü, Sokullu vakıfları misâl olarak gösterilebilir (ANSAY, Sabri Şakir : age., sh. 269 - Ömer Hilmi, Mesele 9).

İdaresi mazbut vakıflarda, Evkaf Nezareti'ne vakfın tevliyeti değil, yalnız idaresi geçer, diğer bir ifade ile vakfın tevliyeti mütevellileri uhdesinde kalırdı (96).

Devlet namına Evkaf Nezareti tarafından idare edilmekte olan bu vakıfların yine de herbirinin ayrı ayrı statüleri yani vakfiyeleri vardı. Bu vakfiyelere göre idare edilecekleri cihetle gayeleri ve idare tarzları birbirinden farklı olduğu gibi, her biri müstakil bir hukukî varlığa ve mameleke de sahipti. Bunların organları da hukuken ayrıydı. Gerçi Evkaf Nezareti bunları idare etmekte idiyse de herbirine ayrı ayrı müteveli veya müteveli kaymakamı yani temsilci tâyin etmekteydi. Binaenaleyh, herbirinin hükmi şahsiyeti, mameleki, statüsü ve organları hukuken yekdeğerinden ayrı ve müstakildi. Müşterek noktaları mütevellilerinin Evkaf Nezareti tarafından tâyin edilmeleri ve bunların Evkaf Nezareti'nin emir ve murakabesi altında çalışmalarındı (97).

Ş II. GAYRİMAZBUT VAKIFLAR

Bu kategoriye dahil vakıflar da iki gruba ayrılmakta, biri mülhak diğeri müstesna vakıflar adlarını almaktadırlar.

A) Mülhak Vakıflar:

Vakıflar idaresinde asıl olan; vakfın, mütevellisi tarafından idare edilmesidir. Müteveli, yukarıda da belirtildiği üzere, vâkıf tarafından vakıfnamede ismen tâyin olunabileceği gibi, tâyini hâkime (kadi'ye) de bırakılabilirdi. Her iki şıktan biri ile tâyin edilmiş olan müteveli, vakfı, vakfiyesindeki şartlara uygun olarak idare etmekle mükelleftir, zira, vakıfnameler, âdeta vakıfların yazılı nizamnameleri demektir (98).

Bununla beraber bazı büyük vakıflarda, müteveli ile birlikte bir de nazır tâyin olunabileceğini yukarıda söylemiştik (99). Vakıfnamelerinde böyle bir nezaret (nazırlık) makamı ihdas eden vâkıf-

(96) ag. TÜRK HUKUK LÜGATI: Vakıf - idaresi mazbut evkaf - maddesi, sh. 353.

(97) ONAR, Sıddık Sami: age., sh. 549.

(98) BERKİ, Ali Himmet: age., sh. 29.

(99) Yukarıda sh. 235'e bakınız.

Bir vakıfta aynı zamanda tevliyet (mütevellilik) ve nezaret şart edilmiş olursa, her ikisi bir şahsa tevcih edilemez (ANSAY, Sabri Şakir: age., sh. 265 ve dip not: 525).

lar bu nezaret vazifesini ekseriya sadrâzam, şeyhülislâm, fetva emini, dârüssâde ağası, kazıasker veya kadiler gibi Devlet ricaline ve bu makamlara tevdi ederlerdi. Bu makamlar her sene nezaretleri kendilerine tevdi edilmiş vakıfları müfettişleri vasıtasıyla kontrol ettirerek, müteveli tarafından vakfiyedeki şartların yerine getirilip getirilmediğine dikkat ve itina ederlerdi.

Evkaf Nezareti'nin kuruluşundan sonra, muhtelif resmî sıfatı haiz kişilere ve makamlara verilmiş bulunan murakabe vazifesi bu nezarete geçmiş ve Evkaf Nezareti bu vakıfların da bir organı durumuna girmiştir. Bu suretle Evkaf Nezareti'nin doğrudan doğruya nazır sıfatıyla murakabesine tâbi vakıflara mülhak vakıflar denilmiştir.

Burada, üzerinde durulması gereken en mühim nokta, mazbut vakıflarla, mülhak vakıflar arasında Evkaf Nezareti'nin idareye iştirakinin tarz ve derecesi bakımından mevcut farktır : Mazbut vakıflar doğrudan doğruya Evkaf Nezareti (Hükümet) tarafından idare edildikleri halde, mülhak vakıflar kendi vakfiyelerinde belirtilen usule göre tâyin olunan mütevelliler tarafından idare olunurlar, başka bir deyişle, bu mütevelliyi Evkaf Nezareti tâyin etmediği gibi, bu müteveli Evkaf Nezareti'nin emrine de tâbi değildir ve bu sebeple de vakfın idaresi müstakildir.

Devlet bu vakıflara ancak nezaret ve murakabe suretiyle müdahale eder. Fakat bu nezaret ve murakabe dışarıdan Devlet sıfatıyla, âmme velâyetine istinaden vâki olmadığından ve içerden bir organ sıfatıyla vuku bulduğundan vakfın idaresine yine de iştiraki tazammun eder (100).

Hülâsa, Evkaf Nezareti, doğrudan doğruya idaresi kendisine ait vakıflarda (ki bu vakıflar, selâtin vakıfları ve müteveli olması lâzım gelenlerden kimse hayatta olmadığından dolayı Evkaf Nezareti tarafından zapt ve idare olunan vakıflardır) *Müteveli*, idaresi mazbut vakıflarda *Müteveli Kaymakamı* ve mülhak vakıflarda *Nazır* mevkiindedir (101).

B) Müstesna Vakıflar :

Bunlar, mülga Evkaf Nezareti'nin kuruluşundan evvel ve sonra Devletin müdahalesi olmaksızın vakfedenlerin vakfiyedeki şartları

(100) ONAR, Sıddık Sami : age., sh. 549 - 550; BERKİ, Ali Himmet : age., 29-30; BERKİ, Şakir : age., sh. 73.

(101) BERKİ, Ali Himmet : age., sh. 30.

dairesinde doğrudan doğruya mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır.

Müstesna vakıflar da «*eizze*» ve «*guzat*» vakıfları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar :

1) Eizze vakıfları :

Bu vakıflar büyük din âlimi ve mütefekkirleri tarafından yapılmış olup başlangıçta dört tane idiler.

- Abdülkadir Geylâni vakfı (Bağdat ve Musul'da)
- Hazreti Mevlâna vakfı (Konya'da - evkafı celâliye)
- Hacı Bektaş Veli vakfı (Ankara ve Kırşehir'de)
- Hacı Bayram Veli vakfı (Ankara ve Konya arasında).

2) Guzzat vakıfları :

Bunlar gaziler tarafından yapılmış vakıflardır.

- Gazi Evronos vakfı (Selânik'de)
- Gazi Mihal Bey vakfı (Filibe'de)
- Gazi Ali Bey vakfı (Edirne'de)
- Gazi Süleyman Bey vakfı (Filibe'de) (102).

Tahsisat kabilinden olan gayrisahih vakıf arazinin bazısı mülhak, bazısı mazbut ve bazısı da müstesna vakıf olarak kabul edilmiş ve mütevelliler bu arazinin öşür ve resimlerini toplamak ve tahsil etmek salâhiyetini haiz olduklarından ve birçok yerlerde vakıf ve mirî arazi ayırlamadığından bunlardan bir kısmının maliye, bir kısmının Evkaf Nezareti ve bir kısmının da mütevelliler tarafından öşürlenmesi birçok güçlükler doğurmuş ve tanzimattan sonra bütün vakıf arazinin maliyece zaptı ve öşürlenmesi ve evkaf hazinesine muayyen bir bedel ödenmesi düşünülerek H. 1256 dan 1258 yılına kadar bütün vakıflara maliyece el konulmağa başlanmış ise de, Devletin böylece vakıfları ihya ederek faydalı hale sokmak yolundaki gayretleri müteveli ve meşrutünlehlere menfaatlerine uymadığından ve işlerine gelmediğinden memnuniyetsizlikler ve şikâyetler baş göstermiş ve bazı mütevellilerin nüfuz ve kuvvet sahibi olmaları Devleti güç duruma düşürmüş ve bu sebeple, bu sekiz kalem vakıf istisna edilmiş ve maliye hazinesince bunlara dokunulmaması kararlaştırıl-

(102) BERKİ, Ali Himmət : age., sh. 30 - 31; SAYMEN, Ferit Hakkı : age., sh. 217; BERKİ, Şakir : age., sh. 73 - 74; ARSEBÜK, Esat : age., § 30., sh. 315; ag TÜRK HUKUK LÜGATI : «Vakf-ı müstesna» maddesi., sh. 353.

mıştır. Bu müstesna vakıflar kendilerine ait arazinin öşür ve resimlerini almak için Hükûmet içinde hükûmet salâhiyetleri kullanmış ve bu hal Meşrutiyet devri içlerine kadar devam etmiştir. Hal böyle iken, bu sekiz kalem vakfa onaltı kalem vakıf daha ilâve edilmiştir ki, bunların da bir kısmı yine tekke ve tarikat mensuplarına ait vakıflardı (103).

Müstesna vakıfların ferağ ve intikal muameleleri de yine mütevellilerinin izni ile vukubulurdu. Tasarruf senetleri verilmesi dahi mütevellilere ait idi. 5 Nisan 329 tarihinde mer'iyete giren Emvali Gayrimenkulenin Tasarrufuna Mûtaallik Kanun'la tasarrufla ilgili bütün meseleler münhasıran Defteri Hakani idarelerine tevdi olunmuş ve defteri hakani memuru müteveli kaymakamı sıfatını haiz olarak doğrudan doğruya muameleleri ifaya mezun kılınmıştı (104).

Müstesna vakıfların ekserisi tekke ve zaviyelere taallük eden gayrimenkulleri ihtiva ettiğinden, tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkındaki 30 Teşrinisâni 341 tarih ve 677 sayılı Kanun'un mer'iyetinden sonra bunlar tamamen kapatılmış ve mahiyetlerine göre Millî Eğitim veya Özel İdarelere devirleri yapılmış ve akar olan vakıflar ise Vakıflar İdaresi'nin idare ve murakabesine bırakılmıştır (105).

Buraya kadar olan izahatımızla, Vakıflar Kanunu'nun 5 Haziran 1935 tarihinde, altı ay sonra mer'i olmak üzere, kabulünden evvelki vakıfların hukukî durumlarının ne olduğunu ortaya koymağa çalışmakla birinci kısım çalışmalarımızı bitirmiş olduk.

Şimdi de, ikinci kısımda, bu vakıfların adı geçen Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonraki hukukî durumlarının ne olduğunu araştırmaya çalışacağız.

(103) Bu vakıfların adları hakkında, **GÜRZUMAR, Fikri** : age., sh. 30-31'e bakınız. Bu onaltı kalemlik ikinci grup müstesna vakıflara, 306 yılında dört kalemlik bir üçüncü grup müstesna vakıf daha ilâve edilmiştir.

ANSAY, Sabri Şakir : age., sh. 270 ve dip not : 537.

(104) **BERKİ, Ali Himmət** : age., sh. 31.

(105) **GÜRZUMAR, Fikri** : age., sh. 31.

İKİNCİ KISIM

VAKIFLAR KANUNU'NUN MER'İYETİNDEN SONRA VAKIFLARIN NEV'İLERİ VE HUKUKİ MAHİYETLERİ

Birinci kısımdaki izahatımızdan da anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet devrine kadar vakıflar fıkıh esaslarına, başka bir ifade ile dinî hukuka göre idare olunmuşlardır. Bundan başka, diğer birçok sebeplerin tesiriyle, başlangıçta mevcut olmayan muhtelif tip vakıflar yaratılmış ve yaratılan bu vakıfların hukukî bünyeleri de çok karışık mahiyetler arzemişlerdir. Nihayet gerileme devrinden bu yana vakıf işlerinde büyük suiistimaller olmuş, ezcümle padişahlar vakfiye ve fıkıh hükümlerine aykırı hareketle vakıf işlerine ve gelirlerine müdahale etmişler, bunlara vakıf nazırlarının kötü idareleri de eklenince vaziyet içinden çıkılmaz bir hal almış, yüzyıllarca âmme hizmeti görmüş binlerce mamur vakıf harap olup gitmiştir.

Hukuk Devleti esas ve anlayışından hareket eden Cumhuriyet devrinin ilk hükümetleri, eski vakıflara fıkıh hükümlerini tatbika devam edemedikleri gibi Medenî Kanun hükümlerini de makale teşmil edemezlerdi. Fakat vakıflarda devam eden suiistimallerin önüne geçmek, harap olan vakıfları ihya etmek ve gelirsizlik yüzünden tekrar mahvolmalarına da müsaade etmemek bu hükümetlerin başlıca vazifeleri arasında geliyordu. Nitekim, Medenî Kanun'un Sureti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun'un 8 inci maddesinde mevcut «Kanunu Medeninini mer'iyete vaz'ından mukaddem vücuda getirilen evkaf hakkında ayrıca bir tatbikat kanunu neşrolunur» hükmüne dayanılarak 5.6.1935 tarihinde kabul ve 13.6.1935 tarihinde Resmî Gazete ile neşrolunup, neşri tarihinden altı ay sonra, yani 13.12.1935 tarihinde yürürlüğe giren 2762 sayılı «Vakıflar Kanunu» ile buna bağlı birkaç nizamname hazırlanarak kabul ve neşrolundu (106).

(106) Hükümet 1929 yılında yukarıda adı zikredilen Tatbikat Kanunu'nda işaret olunan vakıflar hakkında meydana getirilecek Tatbikat Kanunu'nun hazırlıklarına başlamış ve tanınmış İsviçre hukukçularından Prof. HANS LEEMANN'ı davet etmiş, LEEMANN'da «Kanunu Medeninini mevkii mer'iyete girmesinden evvel ihdas

Bu kanun, Medenî Kanun'un yürürlüğe girmesinden evvel vücuda getirilmiş olan vakıflara tatbik olunur. Medenî Kanun'dan sonra vücuda getirilmiş vakıflara (tesislere) de şüphesiz Medenî Kanun tatbik olunacaktır (107). Ancak, bu ayırım bu kadar kat'i değildir, zira eski vakıflar Medenî Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra da vukua gelecek bir çok hâdiselerin tesiri altında bulunmaktadırlar. Bu yeni hâdiselere eski veya yeni mevzuattan hangisinin tatbik olunacağı meselesi her zaman bahse konu olabilir. Vakıflar Kanunu bu önemli meseleyi göz önünde bulundurarak 42 nci maddesinde «Bu kanunun (Vakıflar Kanunu'nun) hükümleri yürümeğe başlamazdan evvel vukua gelen hâdiselerin hukukî hükümleri o hâdiselerin vâki

edilmiş olan Evkaf hakkında Kanun» başlıklı 37 maddelik bir projeyi 31 Ağustos 1929 tarihinde esbabı mucibe lâiyhası ile birlikte hazırlayıp bitirmiştir.

Yine LEEMANN'ın iştirakiyle hususi bir komisyonda 27 Eylül 1929 tarihinde 30 maddelik esbabı mucibeli ikinci bir proje hazırlanmıştır.

Bu proje hükümet tarafından yeni bir komisyona verilmiş, bu komisyon da ayrı bir esbabı mucibe lâiyhasıyla 38 maddelik bir kanun projesi vücuda getirmiştir.

Bu komisyon, LEEMANN'ı tekrar davetle, huzuruyla yapılan münakaşalar sonunda, tadilâtın metin halinde kaleme alınması keyfiyetini de yine kendisine vermiştir. Bu komisyonun hazırladığı kanun lâiyhası Devlet Şûrası (Danıştay) Tanzimat Dairesinden geçerek bazı tâdillere uğramış, lâyiha bundan sonra Danıştay Umumi Heyeti'ne gelerek 44 maddelik bir lâyiha halini almıştır.

Bu lâyiha hükûmete iade edilmiş ve Bakanlar Kurulu'ndaki müzakeresinde «4 teşrinievvel 1926 tarihinden evvel mevcut olan vakıflar hakkındaki tatbikat kanunu lâiyhası» adını alarak 42 madde 6 muvakkat (geçici) madde ve esbabı mucibe mazbatası ile birlikte 12.6.1932 tarihinde meclise sevkolunmuştur.

Bu kanun lâiyhası Dahiliye ve Adliye Encümenlerinde «Vakıflar Kanunu» adını almış, Adliye Encümeni 2.6.1932 tarihli bir mazbata ile iş bu lâiyhayı Büyük Millet Meclisi'ne arz etmiştir.

Meclis bu sırada yeni seçimlere karar verdiğinden, seçimden sonra 1935 yılı başlarında toplanan yeni meclis Adliye Encümeni lâiyhayı bir kerre daha müzakere ve bazı noktalarda tâdil ederek yeni bir mazbata ile meclise sevk etmiş, meclisteki müzakerelerinden sonra 5.6.1935 tarihinde kabul edilerek 13.6.1935 tarihinde Resmî Gazete'de neşrolunup, neşri tarihinden altı ay sonra yani 13.12.1935 tarihinde 2762 sayı ve «Vakıflar Kanunu» adı ile yürürlüğe girmiştir (YALIM, Necati: Vakıflar Kanunu (I), İstanbul Barosu Mecmuası, sene 9, Haziran - Temmuz 1935, S. 6-7, sh. 329-331).

- (107) Kanunu Medeninın Sureti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun'un 8 inci maddesinin ikinci fıkrasında bu husus «Kanunu Medeninın mer'iyete vaz'ından sonra vücuda getirilecek tesisler Kanunu Medenî ahkâmına tâbidir» hükmüyle açıkça belirtilmiştir.

olduğu zamanda mer'i esaslara tâbi kalır. Bu kanun hükümleri yürümeğe başladıktan sonraki hâdiselerde bu kanun ve sarahat olmayan ahvalde mer'i kanunların hükümleri tatbik olunur» demek suretiyle meseleyi halletmiştir (108).

Vakıflar Kanunu beş bab üzerine tanzim olunduğu halde biz ancak konumuzla ilgili olarak vakıf malların nev'ileri, vakıfların idaresi ve tasfiyeye tâbi tutulan eski vakıfların üzerinde duracağız ve bu sebeble de ikinci bölüm çalışmamızı bu sırayı takiben üç bölüme ayıracağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKFEDİLEN MALLAR (GAYRİMENKULLER) BAKIMINDAN VAKIFLARIN NEV'İLERİ VE HUKUKİ MAHİYETLERİ

Vakıflar Nizamnamesi'nin 15 inci maddesine göre vakıf mallar, doğrudan doğruya hayrattan olan binalar ile bu hayratların ve sair vakıf işlerinin masraflarını karşılayan gelir kaynağı mahiyetinde bulunan binalar olmak üzere iki kısma ayrılmış bulunmaktadır. Bu ayrım birinci kısımda izahına çalıştığımız sahih vakıflar (müessesatı hayriyye) ve gayrisahih vakıflar (müstegallâtı ve musakkafatı vakfiyye) ayırımına uygun bulunmaktadır (109).

Ş I. HAYRATTAN OLAN MALLAR (MÜESSESATI HAYRİYYE VAKIFLARI)

İbadethane, hastahane ve aşhane gibi doğrudan doğruya hayrattan olan vakıfların (Vakıflar Nizamnamesi md. 16) aynından istifade edilmekte olup, bunlar Vakıflar Kanunu'nun 9 uncu maddesi mucibince âmme emlâki mahiyetindedirler. Binaenaleyh, bunlar hakkında, esas itibariyle, hususi mülkiyet hükümleri tatbik olunamaz. Ezcümle bu mallar satılamaz, rehin edilemez, haciz olunamazlar, bunlar için ne mülkiyete, ne de irtifak haklarına ilişkin iktisabî zamanaşımı hükümleri cereyan etmez. Bu mallar esas itibariyle Vakıflar Umum Müdürlüğü adına re'sen tapuya tescil oluna-

(108) SAYMEN, Ferit Hakkı : age. sh. 217 - 218.

BERKİ, Ali Hümmet : Vakıflar (ikinci kitap : Medenî Kanunda Tesis ve Vakıflar Kanunu Hükümleri), birinci bası, Ankara, Nur Matbaası, 1950, sh. 55 - 56.

(109) Bu ayrım hakkında daha geniş bilgi için yukarıda sh. 203 ilâ 207'ye bakınız.

mazlar, ancak Vakıflar İdaresi'nin talebi üzerine hiç bir resim ve harç alınmaksızın böyle bir tescil yapılabilir (Vakıflar Kanunu mad. 8). Zira, bu mallar hiç bir şahsın hususi mülkiyetinde olmayıp umunun istimal ve istifadesine tahsis edilmişlerdir (110).

Eski vakıflarda, vâkıfın tâyin ettiği gaye asla değiştirilemediği gibi malların başka bir oihete tahsisi keyfiyeti de fevkâlâde zor olmakta idi ve bu yüzden de bir hayli mâli ve iktisadî güçlükler doğduğundan, bu güçlükleri bertaraf etmek için başlangıçta mevcut olmayan vakıf tipleri yaratılması cihetine gidilmişti ki, bu hal vakıfları içinden çıkılmaz bir hale düşürmüştü. Bu sebeble Vakıflar Kanunu, Medenî Kanunumuz'un bu sahadaki modern bir hükmünü (Medenî Kanun mad. 79) benimseyerek, bazı hallerde, hayrattan olan malların başka bir gayeye tahsis olunabileceğini kabul etmiş bulunmaktadır. Vakıflar Kanunu'nun 10 uncu maddesinde mevcut «Tahsis edildikleri maksada göre kullanılmalari kanuna veya âmme intizamına uygun olmayan yahut işe yaramaz bir hale gelen hayrat vakıflar, idare meclisinin teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile mümkün mertebe gayece aynı olan diğer hayrata tahsis edilebileceği gibi bu kabil hayrat ayın veya para ile değiştirilerek elde edilecek ayın veya para dahi aynı suretle diğer hayrata tahsis olunabilir» hükmüne istinaden kanuna veya âmme intizamına aykırı bir mahiyet almış bulunan bir hayrat veya gayesine erişmesi imkânı kalmayan bir hayrat eski gayelerine en yakın bir hayrata tahsis edilecek demektir. Buna imkân olmadığı hallerde hayrat sair mallarla değiştirilerek veya paraya çevrilerek bir başka gayeli diğer hayrata tahsis olunacak demektir. Bu cümleden olarak Cumhuriyet devrinde âmme intizamına aykırı görülen tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkındaki 30 Teşrinisani 341 tarih ve 677 sayılı Kanun'un yürürlüğe girişinden sonra bunların tamamen kapatılarak mahiyetlerine göre Millî Eğitim ve Özel İdarelere ve akar olan vakıfların da Vakıflar İdaresine devredilmeleri keyfiyeti kanunun açık tatbikatının bir misâlini teşkil etmektedir (111).

(110) Medenî Kanun'un 912 nci maddesinde mevcut «Kimsenin hususi mülkiyetinde bulunmayan ve âmmenin kullanılmasına tahsis edilen gayrimenkuller, onlara ait ve tescilli muktazi aynı bir hak olmadıkça tescile tâbi değildir» hükmüyle de hemheng bulunmaktadır.

Bu konuda ayrıca ONAR, Sıddık Sami: age., sh. 975 vd. bakınız.

(111) GÜRZUMAR, Fikri: age., sh. 31; SAYMEN, Ferit Hakkı: age., sh. 223.

Ş II. GELİR GETİREN MALLAR (MUSAKKAFATI VE MÜSTEGALLATI VAKFİYYE)

Eski hukukta bu mallar tedavül ve intikal edemediği gibi kira akdinden başka bir tasarrufa da mevzu olamazlardı. Bu yüzden de, icareteyn ve mukataalı vakıf tipleri meydana getirilmişti. Vakıflar Kanunu bu tip vakıfları kaldırdığı gibi, 12 nci maddesi ile de, Vakıflar Nizamnamesi'nin 17 nci maddesinde sayılan ev, mağaza, dükkân, apartman, han, bostan, orman, hamam, değirmen, zeytinlik, incirlik, fındıklık gibi akar mahiyetindeki vakıf gayrimenkuller ile vakıf paralarda hususi mülkiyet hükümlerinin cereyan edeceğini va'zetmiş bulunmaktadır (112).

Vakıf hükmî şahsı bu malların maliki olup, Medenî Kanun hükümleri dairesinde ve vakıfnamesine uygun olarak, bu mallarda dilediği gibi tasarruf edebilir. Binaenaleyh, bu mallar haczedilebileceği gibi, iktisabî zamaşaşımına da tâbi bulunmaktadırlar. Bundan başka bu malları rehin ve ipotek etmek suretiyle vakfa kredi temin etmek ve icabeden tamirat ve islahatı da yapmak mümkündür. Diğer taraftan Vakıflar Kanunu'nun 12 nci maddesi hükmüne göre :

«Mevkilerine ve temin ettikleri menfaate göre kalmaları gerekli görülmeyen mazbut ve mülhak vakıflara ait akar ve toprakları idare meclisinin kararı ile satmağa veya başka gayrimenkulle değiştirmeğe Umum Müdürlük salâhiyetlidir. Bu satışlardan elde edilecek paralar tercihan mahallerinde akar satın almağa veya yaptıрмаğa veya o vakfın mevcut akarının tamirine sarf olunur.

Mülhak vakıflarda, idare meclisi, karar vermeden evvel o vakıf mütevellisinin mütalâasını alır» (113).

(112) Vakıflar Nizamnamesi'nin 17 nci maddesinde sayılan ve doğrudan doğruya hayrata (müessesatı hayriyeye) gelir getiren vakıflar eski hukuktaki gayrisahih vakıfları (irsat veya tahsisatı) teşkil eden musakkafatı vakfiyeyi (ev, han, hamam, mağaza, dükkân, apartman, değirmen) ve müstegallatı vakfiyeyi (bostan, orman, zeytinlik, incirlik, fındıklık) tamamen kapsamakta ve bu ayrıma uygun bulunmaktadır. (Bu konuda yukarıda sh. 206 vd. bakınız).

(113) Vakıflar Kanunu'nun 12 nci maddesinin bu hükmü, aynı kanunun 17 nci maddesi ile Medenî Kanun'un 79 uncu maddesine uygun bulunmaktadır. Nitekim, 17 nci maddede «Vazife ve şartlarının yerine getirilmesine maddeten imkân kalmayan vakıflarda bu vazife ve şartları değiştirmeğe idare meclisinin kararı ile Umum Müdürlük salâhiyetlidir. Mülhak vakıflarda idare meclisi karar vermeden evvel mütevellilerin mütalâalarını alır» dendiği gibi, Medenî Kanun'un 79 uncu maddesinde de «Tesisdeki gayenin mahiyet ve şümulü, tesis ile tesis edenin arzusu

Mütevelli tarafından verilecek mütalâa, idare meclisinin kararını ve Umum Müdürlüğün bu husustaki salâhiyetlerini tahdit veya bertaraf edemez (114).

Vakıflar Kanunu'nun neşrinden evvel vakfiyeleri hilâfına bir vakıftan diğer vakıflara veya aynı vakfın diğer hayratlarına yapılmış olan daimi masraf mahiyetindeki yardımlar tahsis sayılıp sarflarına bugün de devam olunmaktadır (Vakıflar Kanunu mad. 43) ki, Vakıflar Kanunu'nun bu hükmü, eski hukuktaki «sahih tahsis» keyfiyetini kapsamaktadır (115).

İKİNCİ BÖLÜM

İDARESİ VE MURAKABESİ BAKIMINDAN VAKIFLAR

Vakıflar Kanunu'nun birinci maddesine göre idaresi ve murakabesi bakımından vakıflar «mazbut» ve «mülhak» vakıflar olmak üzere iki kategoriye ayrılmış bulunmaktadır. Biz de bu ayrıma uyarak konuyu iki paragraf halinde inceleyeceğiz. Bu ayrımların takip ettikleri gayelerin farklı olmasından değil, sadece idare ve murakabelerindeki farklılardan ileri gelmektedir.

arasındaki tevafuku açıktan açığa izale edecek derecede tebeddül etmiş olursa İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu); teftiş makamının teklifi üzerine tesis idare heyetinin tahriri mütalâasını aldıktan sonra, gayesini tebdil edebilir. Tesisin gayesini tehlikeye koyan vezaif ve şeraitin ilga veya tebdili dahi aynı hükümlere tâbidir» denilmektedir.

Halbuki, eski hukuka göre «şartı vâkif nassı şâri» gibidir. Başka bir deyişle eski hukukta, vakıf şartlarının değiştirileceği vâkif tarafından ya şart edilmiştir veya edilmemiştir. Şart edilmiş ise bu şarta riayet olunur. Meğer ki, vakıf için zararlı olsun. Şart gereğince vakıf şartlarının değiştirilmesinde hâkimin izni ve padişahın tasvibi aranmaz. Eğer vakfın şartlarının değiştirilmesi vâkif tarafından şart edilmiş ise, ancak vakıf akar bir fayda temin etmiyor ve geliri de masraflarını karşılamıyorsa bu takdirde para veya başka bir akarla değiştirilir. Bu değişikliğin muteber olabilmesi için de hâkimin izni ve padişahın tasvibi lâzımdır.

Şart değişikliğinde hâkimin izni ile padişahın tasvibinin aranmasının sebebi suistimale yer vermemek içindir. Vakıflar Kanunu'nda hâkimin izni yerine idare meclisinin kararı ikame edilmiştir.

Vakıflar üzerinde tasarruflarda her şeyden önce vakfın menfaatlerinin düşünülmesi icabeder. Nitekim, Vakıflar Kanunu'nun 13 üncü maddesinde «10 üncü ve 12 nci maddelere göre satılacak mallardan elde edilecek paranın bu maddelerde gösterilen yerlere sarfedilinceye kadar nemalandırılması, mecburidir» denilmektedir (BERKİ, *Ali Himmet*: yuk. dip not 108'de age., sh. 79 - 80).

(114) SAYMEN, *Ferit Hakkı*: age., sh. 224; ARSEBÜK, *Esaf*: age., § 31., sh. 428.
(115) Bu konuda daha geniş bilgi için birinci kısımda sh. 206'ya bakınız.

§ I. MAZBUT VAKIFLAR

Eski hukukta mazbut vakıfların herbiri ayrı ayrı hükmi şahsiyeti haiz oldukları halde Vakıflar Kanunu'nda gösterilmiş olan mazbut vakıfların hepsi birden, bir tek hükmi şahsiyet teşkil etmekte ve dün olduğu gibi bugün de Devlet (Vakıflar Umum Müdürlüğü) tarafından idare olunmaktadırlar (Vakıflar Kanunu mad. 1 ve mad. 6 fık. II).

Mazbut vakıflar kategorisine giren vakıflar, Vakıflar Kanunu'nun muaddel birinci maddesinin birinci fıkrasına göre şunlardır (116) :

«4 birinci teşrin 1926 tarihinden (yani Medenî Kanun'un yürürlüğe girmesinden) evvel vücut bulmuş vakıflardan :

A) Vakıflar Kanunu 'ndan Önce Zaptedilmiş Olan Vakıflar :

Bu vakıflar, Vakıflar Kanunu'nun neşri tarihine kadar Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından zaptedilmiş olan vakıflar olup mazbutiyetleri artık kaldırılamayacağı gibi, on seneden beri mütevelliliği kimseye tevcih edilmemiş olan vakıflarda da artık tevcih yapılamaz. Ancak alâkadarların vakfiyeye göre intifa hakları mahfuzdur (Vakıflar Kanunu mad. 39).

B) Vakıflar Kanunu'ndan Önce İdaresi Zaptedilmiş Olan Vakıflar :

Bu nev'i vakıflara eski hukukta «idaresi mazbut vakıflar» denilmekte olup, bu vakıfların mütevellileri olduğu halde idare Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne aittir. Mütevelliler, ancak vakıfnamedeki şartlar dairesinde kendi istihkaklarını alırlar.

C) Mütevelliliği Bir Makama Şart Edilmiş Olan Vakıflar :

Bu vakıflar, mütevelliliği sadrîâzamlara, şeyhülislâmlara, fetva emînlerine şart edilmiş olan vakıflardır.

(116) Eski hukuktaki mazbut vakıflar hakkında, birinci kısımda sh. 236 vd. bakınız. Vakıflar Kanunu, bilindiği üzere 5 Haziran 1935 tarih ve 2762 sayılıdır. Bu kanunun yukarıda izahına çalıştığımız birinci maddesi, 14 Temmuz 1938 tarih ve 3515 sayılı Kanun ile değiştirilmiş olup, biz izahlarımızda bu değişik şekli nazara almaktayız. Bu maddenin değişik kısımlarına sonraki izahlarımızda temas edeceğiz.

D) Kanunen Veya Fiilen Hayrî Bir Hizmeti Kalmamış Olan Vakıflar:

Bugün için şehirlerin su ihtiyaçlarını belediyeler temin ettiğinden çeşme, sebil gibi vakıfların hizmetleri mütevellilerinden Devlete geçmiş bulunmaktadır.

E) Mütevelliliği Vakfedenlerin furuğlarından başkalarına şart edilmiş vakıflar:

Vakıflar Kanunu'nun geçici (E) maddesi ile bu vakıflar hakkında istisnai bir hüküm sevk edilmiş bulunmaktadır. Şöyle ki, «Bu kanun (Vakıflar Kanunu) yürümeğe başladığı zaman mevcut olan fer'ilerden gayri mütevellilerle Vakıflar Umum Müdürlüğüne mütevellisi olmadığından veya mütevellisi mevcut olduğu halde vakfı bizzat idare edemediklerinden dolayı idare kendilerine tevdi edilmiş olan kaymakamlar şimdiye kadar olduğu gibi, vakıfları idareye devam ederler. Azil veya herhangi bir suretle ihtilâl vukuunda bu kanun hükümleri tatbik olunur».

Vakıflar Kanunu 21 ve 36 ncı maddelerinde diğer bazı vakıfların daha mazbut vakıflar kategorisine alınacağını bildirmektedir ki bu vakıflar da şunlardır:

F) Mütevellisi Olmıyan Vakıflar :

Vakıflar Kanunu'nun 21inci maddesinin 2 nci fıkrasına göre «Müteveli olması lâzımgelenlerden kimse sağ kalmamış ise o vakıf mazbut vakıflar arasına girer».

Yani, vâkif, müteveli olarak erkek furuğların'a tâyin etmişse ve bir zaman vakfı idare edecek hiçbir erkek evlât bulunmuyorsa, bu vakfa yeni bir müteveli tâyin edilmeyip, vakıf mazbut vakıflar arasına alınarak, Vakıflar Um. Müdürlüğüne idare olunacak demektir.

G) Kütüğe Kaydettirilmemiş Olan Vakıflar :

Yine Vakıflar Kanunu'nun 36 ncı maddesine göre «Müddeti içinde kısmen veya tamamen kütüğe kaydettirilmeyen vakıflar mazbut vakıflar arasına alınır» (117).

(117) Vakıflar Kanunu'nun 7 nci maddesine göre, «Vakıfların mahkeme veya vakıf kütüğüne kaydedilmiş olup olmamaları şahsiyetlerine hâlel getirmez.

Şimdiye kadar tescil edilmemiş olan mülhak ve mazbut vakıfların bu kanun hükümleri yürümeğe başladığından itibaren her yıl içinde vakıflar kütüğüne kaydedilmeleri mecburidir. Bu müddet içinde kaydedilmemiş olanlar yine hükmi şahsiyetlerini kaybetmezler. Ancak kayıt ile mükellef olanlar mes'ul olur ve mülhak vakıflar hakkında 36 ncı madde tatbik olunur.

Kaydı yaptıranlar kaydettirdikleri şeklin hilâfını iddia edemezler.

Kaydın nasıl yapılacağı nizamnamede gösterilir».

§ II. MÜLHAK VAKIFLAR.

Vakıflar Kanunu'nun 1 inci maddesinin 2 nci ve 3 üncü fıkralarının 4/6/1949 tarih ve 5404 sayılı Kanun'la son muaddel şekli geçince, mülhak vakıflar, mütevellileri tarafından vakıfnamelerine göre idare olunup Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün kontrol ve mürakabesine tâbi olan vakıflardır.

Mülhak vakıflar, mazbut vakıfların aksine olarak; ayrı ayrı birer hükmî şahsiyet sayılırlar ki, bu durum eski hukukumuzda da uygun bulunmaktadır. Yine mazbut vakıfların aksine olarak, bunlar kendi taahhütleri ile ilzam olunur ve borçlarını kendi mallarından öderler (Vakıflar Kanunu mad. 6).

Vakıflar Kanunu'nun yukarıda zikredilen son muaddel şekline göre mülhak vakıflar şunlardır :

A) Mütevelliliği vakfedenlerin füruğlarına şart edilmiş vakıflar. Bunlar mütevellileri tarafından idare olunurlar.

Mütevelliler Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün ve Umum Müdürlük de İdare Meclisi'nin kontrolü altındadır.

B) Cemaatlere ait vakıflar.

C) Esnafa (bazı sanat sahiplerine) mahsus vakıflar.

Bunlar kendileri tarafından seçilen kişi veya heyetlerce idare edilirler ve ilgili makamlarla Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından denetlenirler (118).

A) Mütevelliliği Vakfedenin Füruğlarına Şart Edilmiş Vakıflar:

Mülhak vakfın mütevellisi esas itibariyle vakfeden kimsenin iradesine tâbidir. Ancak eski suiistimallere mâni olmak, kabiliyetsiz veya itimat telkin etmeyen kimselerin vakfa el koyarak idare etmelerine mâni olmak için, mütevellilerin tâyini hususu bir takım şart ve kayıtlara bağlanmıştır. Nitekim, mülhak vakıfların mütevelliliğini Vakıflar Umum Müdürlüğü tevcih eder (Vakıflar Kanunu mad. 18 ve mad. 4/D). Bu tevcih yapılmadıkça müteveli vakfa el koyamaz (Vakıflar Kanunu mad. 19), zira müteveli nizamnamenin aradığı şartları haiz olmayabilir veya küçük yahut mahcur olabilir.

(118) 5/6/1935 tarihinde kabul edilmiş bulunan Vakıflar Kanunu'nun 1 inci maddesi, 28/6/1939 tarihli 3113 sayılı Kanun ile tadil edilmiş, son defa, 31/5/1949 tarihli 5404 sayılı Kanun ile yukarıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Mütevelli nizamnamenin aradığı şartları iktisapedinceye kadar, vakıf niyabeten Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce idare edilir, fakat mütevellinin maaş ve diğer hakları mahfuz kalır (Vakıflar Kanunu mad. 21/1). Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce niyabeten idare edilmekte olan böyle bir vakıf yine de ayrı bir hükmi şahsiyet sayılıp kendi taahhütleri ile ilzam olunur ve borçlarını kendi mallarından öder (Vakıflar Kanunu mad. 6).

Mütevelli olabilmek için :

a — Reşit olmak, mahcur olmamak (Vakıflar Kanunu mad. 19).

b — Herhangi bir mütevellilikten azledilmiş olmamak (Vakıflar Kanunu mad. 34),

c — Türk vatandaşı olmak (Vakıflar Nizamnamesi mad. 37/A),

d — Haysiyet ve şerefi bozan bir suçla veya alelittlak ağır hapis veya altı aydan fazla hapis cezası ile mahkûm bulunmamak (Vakıflar Nizamnamesi mad. 37/B),

e — En az ilkokulu bitirmiş olmak (Vakıflar Nizamnamesi mad. 37/C),

f — Mütevellilik vazifesini bizzat göremiyecek derecede akli ve bedenî malûliyeti olmamak lâzımdır (Vakıflar Nizamnamesi mad. 37/F).

g — Bu şartları haiz olan mütevelli namzedi bir imtihana tâbi tutulur. İmtihan neticesinde mütevelliliği tevcih edecek olan komisyon (Tevcih Komisyonu) kararını Umum Müdürlüğe bildirir. Merkez, komisyonun kararını bozarsa keyfiyet namzede tebliğ olunur. Namzette bu karar aleyhine Danıştay'a müracaat edebilir (Vakıflar Nizamnamesi mad. 38, 39, 40 ve 41).

Kanunî ve nizamî şartları haiz olan ve mütevellilik kendisine tevcih edilmiş bulunan kimse (mütevelli) nin salâhiyetlerini de yine aynı kanun 23 üncü maddesinde şu şekilde tâyin etmiş bulunmaktadır :

«Mütevelliler vakıfların mümessilidirler. Bu sıfatla :

aa — Vakfın hayrat ve akarlarını görüp gözetirler,

bb — Tahsili kendilerine bırakılan gelirleri toplarlar,

cc — İzinli oldukları masrafları yaparlar,

dd — Vakıfta vazifeli olanları kontrol ederler,

ee — Her mali yıl başından bir ay önce gelecek yıl bütçesini ve altı ay içinde geçmiş yılın kat'i hesabını bağlı oldukları vakıflar idaresine verirler.

ff — İzinli oldukları başka vazifeleri yaparlar.

Mütevelliler yalnız akarlara mahsus olmak üzere borç para alabilirler, bu da idare meclisinin iznine bağlıdır. Yukarıdaki sayılan vazifelerin nasıl yapılacağı Vakıflar Nizamnamesi'nin 47 ilâ 57 nci maddelerinde gösterilmiştir».

Ancak burada bir nokta üzerinde durmak gerekmektedir : Medenî Kanunumuz'un 48 inci maddesine göre hükmi şahısların işlerini yürüten kişiler birer mümessil değil fakat birer uzuv, birer organ mahiyetindedirler (119). Halbuki Vakıflar Kanunu'nun 4 üncü maddesinin A bendinde Umum Müdürlüğün mazbut vakıfları idare ve temsil etmekte olduğu belirtildiği gibi 23 üncü maddede de mütevellilerin mülhak vakfı temsil eylediğini görmekteyiz. Bu hüküm ile kabili telif olmayan 25 nci madde hükmüne göre :

«Mütevelliler muamelelerinden dolayı cezaen ve hukuken mes'uldürler».

Eğer müteveli yapmış olduğu muameleden dolayı mes'ul olarsa, mümessil değil, Medenî Kanunumuz'un 48 inci maddesi gereğince vakfın uzvu, organı mahiyetindedir, zira mümessil olsa idi yaptığı muamele doğrudan doğruya temsil olunana (vakfa) raci olurdu. Bu sebeble, umumi hükümlere ve modern doktrine göre vakıfları idare edenlerin birer mümessil değil fakat birer organ olduğunu kabul etmek icabeder. Bununla beraber, şayet *muamele* kelimesinden maksat haksız fiil ise ve bundan dolayı yalnız mütevellinin sorumlu olacağı ve vakfın bu haksız fiil ile ilzam olunamayacağı ifade edilmek istenmiş ise bunun kanun koyucu tarafından açıkça belirtilmesi gerekirdi (120).

(119)Medenî Kanunumuz'un 48 inci maddesi aynen şöyledir : «Hükmi şahsın iradesi uzuvları vasıtasıyla ifade olunur.

Uzuvlar, hukukî tasarrufları veya diğer herhangi bir fiilleri ile hükmi şahsı ilzam ederler.

Uzuvların irtikâp ettiği kusurlar şahsın kendilerini dahi mes'ul kılar».

(120) SAYMEN, Ferit Hakkı : age., sh. 220.

gg — Vakıf bir malın gayesi veya ciheti değiştirilirken mütevellilerin mütalâalarının alınması kanun icabıdır (Vakıflar Kanunu mad. 13 son fıkra ve mad. 17 son fıkra). Bu mütalâa, Umum Müdürlüğü bağlamazsa da onu bu konuda aydınlatmağa yarayabileceği gibi, mütevellinin haberi olmaksızın bir karar verilmesine de mâni olur ki, bu hususa yukarıda da temas edilmişti (121).

hh — Vakıflar Kanunu'nun 40 ıncı maddesine göre : «Mülhak vakıfların mütevelliliği ve vakıftan intifa veya mülkiyet iddiasına ait dâvalarda mütevelliler ile Vakıflar İdaresi birlikte hasım olarak tutulmak lâzımdır».

Mütevellilerin dâvada vakfı temsil edebilmeleri vakfın haklarını müdafaaya yararlı malûmata ve iktidara sahip olmalarından ileri gelmektedir. Nitekim, bu husus Vakıflar Nizamnamesi'nin 46 ncı maddesinin birinci fıkrasında «Vakfın leh ve aleyhinde açılmış veya açılacak dâvalarda işin mahiyetine göre mütevellinin malûmat ve iktidarı vakfın hukukunu müdafaaya müsait ise müteveli bizzat vakfı temsil edebilir» denilmek suretiyle tekrar ve teyit edilmiştir.

Müteveli, vazifesine hayatının sonuna kadar devam eder. Ancak vazifesinden istifa etmesi de mümkündür. Vazifesinden azli meselesine gelince, bu husus kanunun 33 üncü maddesinde hükme bağlanmış ve bu maddede gösterilen tahdidi sebeplerden dolayı Umum Müdürlüğün mütevellinin azli cihetine gidebileceği beyan edilmiştir. Bu da mülhak vakıflar üzerinde teessüs eden Devlet murakabesinin (âmme velâyetinin) bir müeyyidesidir. Bu maddeye göre :

«Aşağıda yazılı sebepler mütevellilerin azlini muciptir :

aaa — Vakıfda mülkiyet iddia edip de mahkemece sabit olmaması,

bbb — Vakfa maddî zarar veren kavli veya fiili hareketlerde bulunması,

ccc — Yapılması Vakıflar İdaresine bağlı işleri kendiliğinden yapması,

(121) Bu hususta yukarıda sh. 246'ya bakınız.

ddd — Bütçesini ve hesaplarını kabule değer bir mazereti olmadığı halde vaktinde vermemesi,

eee — Bu kanun hükümlerine göre vakfını kütüğe kaydettirmemesi,

fff — Haysiyet ve şerefi bozan suçlardan biri ile veya ağır hapis yahut altı aydan fazla hapisle mahkûm olması,

ggg — Vakfa zarar verecek yolda vazifesinde kayıtsızlığı görülmesi».

Bu sebeplerden biri ile Umum Müdürlükçe azledilen mütevellî, bu azil kararına karşı idare meclisine itirazda bulunabilir. İtiraz müddeti, kararın tebliğinden itibaren 15 gündür ve yazılı olması lâzımdır (Vakıflar Kanunu mad. 33 son fıkra). İdare Meclisinin itiraz üzerine vereceği karar kat'îdir (Vakıflar Nizamnamesi mad. 3). Ancak bu karar aleyhine mütevellinin Danıştay'a müracaat hakkı vardır (122).

Azli kat'ileşen mütevellî, başka bir vakfın da mütevellisi ise, bu mütevelliliği dolayısıyla hiçbir kusurlu hareketi olmasa dahi, ondan da azledilmiş sayılacağı gibi, bir daha artık, hiçbir zaman ve hiçbir vakfa mütevellî de tayin olunamaz (Vakıflar Kanunu mad. 34).

Devlete tanınmış olan bu murakabe yetkisinin müeyyidesi, yalnız mütevelliyi azletmekten ibaret değildir, icabederse aleyhinde hukukî ve cezaî takibat da yapılabilir. Ancak vazifelerinden doğan suçlardan dolayı mütevelliler hakkında cezaî takibat yapılacaksa, mütevellî memur sayılır ve hakkında Memurin Kanunu hükümleri tatbik edilmek lâzım gelir (Vakıflar Kanunu mad. 35/fıkra I ve II).

B) Cemaatlere ve Esnafa Ait Vakıflar:

Cemaatlere ve esnafa mahsus vakıflar bunlar tarafından seçilen kişi veya heyetlerce idare edilirler. İlgili makamlarla Vakıflar

(271) Bu husus Danıştay 5 inci Dairesi'nin 27/10/1952 tarih 80 esas ve 2698 sayılı kararında «Tevliyetten azle karşı itiraz evvelâ Vakıflar İdaresi Meclisine ve oradan Danıştay'a yapılmak lâzımdır» denilmek suretiyle teyit ve tekrar edilmiş bulunmaktadır ag. **TÜRK İÇTİHA TLAR KÜLLİYATI**: C. 8/II, 1953, sh. 1014, K. no: 1336).

Umum Müdürlüğü tarafından denetlenirler (Vakıflar Kanunu'nun 4/6/1949 tarih ve 5404 sayılı Kanun'la muaddel 1 inci maddesinin II nci ve III üncü fıkrası).

Cemaatlere ait vakıflardan maksat, Ermeni, Rum ve Musevi cemaatleri tarafından idare edilmekte olan ekalliyet vakıflarıdır (123).

Bu vakıfların ekserisi heyetler tarafından idare edilmekte olup, birkaçının tevliyeti Patriklik makamına meşrut bulunmaktadır. Fakat kontrol ve murakabe vazifesi yine de Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne aittir (124).

Esnafa ait vakıflardan da, halen saraçlara ve yorgancılara mahsus olmak üzere birer vakıf bulunmaktadır (125).

(123) Bu şekilde muhtelif cihetlere vakfedilmiş, merkezi İstanbul'da :

- Rumlara ait 663.378 lira gelirli 106,
- Ermenilere ait 212.791 lira gelirli 22,
- Musevilere ait 35.296 lira gelirli 24 ve,
- Geldanilerin, Diyarbakır, Elâzığ ve Mardin'de olmak üzere 68.681 lira gelirli 7 adet vakıfları vardır.

Bu vakıflardan 33 tanesinin vakfiyesi vardır (BERKİ, Ali Himmət : Vakıflar II kitap, sh. 62-63; ARSEBÜK, Esat : age; § 30, sh. 321 ve dip not : 17).

(124) BERKİ, Ali Himmət : Vakıflar, II. kitap, sh. 13; ARSEBÜK, Esat : age. § 30 sh. 322.

(125) Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde bulunan yeni Anadolu 26 ncı vakfiye defterinin 73 üncü sıra numarasında kayıtlı bulunan saraçlar hakkındaki vakfiyede : «Saraçhaneî mezkûr esnafından hali muzayakada oldukları mütevellî huzuruyla tahakkuk eden saraçhane esnafından müteveyyin olmaları şartıyla miktarı münasip sermaye verile». (ARSEBÜK, Esat : age; § 30, sh. 322 dip not : 18).

İstanbul'da «yorgancılar esnafı vakfı» : Bu vakfın hayrî şartları, mevlût, hatim kıraati, aşure taphı, kuyu, tulumba ve su yolu tamiri, saki başı, ahi baba türbesine ruganî zeyt, esnafın fukarasına iâne ve bunlardan vefat edenlerden teşhiz ve defin levazımını temin ve tevliyet şartı da esnafın rey ve seçimiyle esnaftan birinin mütevellî tayini hususlarından ibarettir. Mütevellî vakfı idare edemediği takdirde azil olunarak yerine bir başkasının tayini de meşrutur.

21 Rebiulevvel 1313 tarihinde vakfiye makamına kaim olmak üzere kütüğü tesicil olunmuştur (BERKİ, Ali Himmət : Vakıflar, II. kitap, sh. 63).

Kezalik, okçular hakkında da Sultan Mahmud'un H. 1150 senesinde yapılmış bir Vakfiyesi mevcuttur. «Okçular piri vesair pirani meydan, Padışaha müracaatla diyorlar ki : Fatih İstanbul muhasarası sıralarında Okmeydanı tarafından gelip fetih ve teshir etmeleriyle teberrüken ve teyemmüen Okmeydanı olmak ve seferi hümayun vakitlerinde dua meydanı olmak üzere ve sofa ve member ve bina vakfedip ve hudut ve sınırları tahdit ve tebyin ve güruhu rumât yadlerine hatı hümayun ile muanven evamiri aliyye ihsan edip aslen ve kat'an meydanı mezburda

Vakıflar Kanunu'nun 1 inci maddesinin 1935 yılında ilk kabul edilmesine göre :

«1) Mütevelliliği vakfedenlerin fer'ilerine şart edilmiş vakıflar,

2) Cemaatlerce idare olunan vakıflar,

3) Bazı sanat sahiplerine mahsus vakıflar,

Mütevellileri veya seçilmiş heyetleri tarafından idare olunur. Bunların hepsine birden (Mülhak Vakıflar) denir.

Mütevelliler ve seçilmiş heyetler, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün ve Umum Müdürlük de İdare Meclisinin kontrolü altındadır» şeklindeki hükmü, 28/6/1938 tarih ve 3513 sayılı Kanun'la «seçilmiş heyetler» ibaresi çıkarılarak «mütevellileri» tarafından idare olunur şeklinde tadil edilmiştir. Ve bu tadil çok yerinde idi. Çünkü, birinci madde ilk şekli ile mütevelliliği bir cemiyete izafe etmişti. Bu suretle vakıf hükmî şahsiyetinin temsili için iki usul kabul edilmiş oluyordu. Bir kısım mülhak vakıflar mütevellileri tarafından, diğer kısım mülhak vakıflar da «seçilmiş heyetler» i tarafından idare ve temsil edileceklerdi. Halbuki Vakıflar Nizamnamesi ikinci ihtimali hiç de nazara almamıştı. Vakıâ Vakıflar Kanunu'nun 3513 sayılı Kanun'la ilga edilen 38 inci maddesinde bu heyetlerin müteveli hükmünde olduğu bildirilmekte idi. Fakat bu hüküm olsa olsa vakfın temsili bakımından bir kıymet ifade edebilirdi. Yoksa mütevelliliğin tevcihi bakımından bir tesiri olamazdı. Kaldı ki, yine tadilden evvel kanunun 18 inci maddesinde şöyle bir hüküm mevcut idi : «Vakfedenlerin şartlarına ve bu kanun hükümlerine göre müteveli olması lâzım gelenlerden nizamî vasıf ve şartları haiz olanlara mütevellilik tevcih olunur. - Cemaatlere ve bazı sanat sahiplerine mahsus olup seçilmiş heyet veya fertler tarafından idare olunan vakıfların mütevellikleri vakfiyelerine göre tevcih olunur». Şu halde eski teamülü olduğu gibi kabul etmek suretiyle cemaatlere ve bazı sanat sahiplerine bir zümre imtiyazı tanınmış oluyordu ki, adı geçen madde 3513 sayılı Kanun'la «Birinci mad-

bağ ve bahçe ve mandıra ve bir türlü sair şeyler bina olunmayıp ve Yehud ve nasara ve müşrikini ayak bastırmayıp mümkün olursa meydan üzerinden kuş dahi uçurmayalar diye ferman buyurmuşlar...».

Bu vakıfnâme, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde nizamat defterinin 7363 sıra numarasında kayıtlıdır (ARSEBÜK, Esat : age; § 30, sh. 322 ve dip not 18).

dede zikredilen mülhak vakıfların tevliyetleri bu kanun (Vakıflar Kanunu) dairesinde Umum Müdürlükçe tevcih olunur» şeklinde değiştirilmek suretiyle bu imtiyazı bertaraf etmiş oluyordu (126).

Ancak, kanunun bu şekliyle tatbikatı bir çok şikâyetlere sebebiyet vermiştir. Ençok şikâyeti mucip olan cihet de, heyetler vasıtasıyla idare olunan vakıfların bir şahsa (mütevelliye) bırakılması ve bir de kanunun 24 üncü maddesine dayanılarak % 5 kontrol hakkı alınması meselesi idi. Filhakika, geliri masraflarını karşılayamayan veya ancak kâfi gelebilen vakıflardan kontrol hakkı adıyla % 5 nispetinde bir para alınması doğru değildi. Ancak gelir fazlasından alınması uygun olabilirdi (127).

Bu şikâyetler nazara alınarak kanunun 1 inci maddesi 31.5.1949 tarihinde kabul edilen 5404 sayılı Kanun'la yukarıda izahına çalıştığımız şekilde tekrar tâdil edilmiş ve bu suretle de bugünkü vakıflar, «mazbut vakıflar», «mülhak vakıflar» ve «cemaatlere ve esnafa mahsus vakıflar» olmak üzere üç kategori olarak kabul ve tanzim edilmişlerdir. Fakat bu tâdil şekline paralel olarak Vakıflar Kanunu ile Vakıflar Nizamnamesi'nde mütevelliliğin tevcihinin «seçilmiş heyetlere» nasıl yapılacağı hususunda gereken değişiklik ve ilâveler yapılmadığından dolayı yine, kanunun ilk şekli ile tatbikinden doğan yukarıda izahına çalıştığımız sakıncalar bugün için de mevcut olmakta devam etmektedir (128).

Ayrıca, kanunun 24 üncü maddesi kaldırılmış, ancak geçici bir madde ilâvesiyle «Mülhak vakıflarla cemaatlere ve esnafa mahsus vakıflar için tahakkuk ettirilmiş olan kontrol hakları silinir ve tahsil edilmiş olanlar geri verilmez» denilmiştir. (Vakıflar Kanunu'nu tâdil eden 31.5.1949 tarih ve 5404 sayılı Kanun'un 11 inci maddesinin ikinci fıkrası).

§ III. MAZBUT VE MÜLHAK VAKIFLAR HAKKINDA MÜŞTEREK HÜKÜMLER

Vakıflar Kanunu'nun 1 inci maddesinde mazbut vakıfların Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce idare olunduğunu, mazbut vakıflarda ise, mütevellilerin ve seçilmiş heyetlerin Umum Müdürlüğün ve

(126) ARSEBÜK, Esat : a.g.e; § 31, sh. 322 ve bilhassa sh. 335 ve 336.

(127) BERKİ, Ali Himmet : Vakıflar, II. kitap, sh. 64.

(128) BERKİ Ali Himmet : Vakıflar, II. kitap, sh. 64 - 65.

Umum Müdürlüğün de, İdare Meclisinin kontrolü altında olduğunu yukarıda görmüştük. Başka bir deyişle, Umum Müdürlük mazbut vakıflar için bir idare organı iken, mülhak vakıflar için bir murakabe organı olarak tezahür etmektedir. Binaenaleyh, Vakıflar Umum Müdürlüğü mazbut vakıflar bakımından bir âmme müessesesi, mülhak vakıflar bakımından da bir Devlet dairesi mahiyetindedir (129).

Umum Müdürlük vakıf hükmî şahsının içinden çıkmış bir organ olmayıp, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile tâyin olunur (Vakıflar Kanunu mad. 2 son fıkra). Bu Umum Müdürlüğün vazifeleri kanunun 4 üncü maddesinde aşağıdaki şekilde tâyin edilmiştir :

«Umum Müdürlük :

- 1) Vakıfları idare ve temsil eder,
- 2) Vakıf malları ve mimarî veya tarihî değeri olup idaresi vakfa ait olan eserleri muhafaza ve imar eder,
- 3) Vakfa ait müesseseleri gayelerine göre yaşatır,
- 4) Vakıf paraları nemalandırır,
- 5) Mütevellileri tâyin ve icabında azleder,
- 6) Kanun ve nizamlarla kendisine verilen vazifeleri görür» (130).

İdare meclisi, vakıf hükmî şahsının murakabe organı mahiyetinde olup bir başkan ve üç üyeden teşekkül etmektedir. Bunlar Hukuk veya Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olanlar ve Devlet İşlerinde bilgi ve görgüleriyle tanınmış bulunan kimseler arasından Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunun Kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile tâyin olunurlar (Vakıflar Kanunu mad. 3, son fıkra)». Bu meclisin vazife ve salâhiyetleri de kanunun 3 üncü maddesinde şu şekilde tâyin edilmiş bulunmaktadır :

«İdare meclisi :

- 1) Her yıl için Umum Müdürlükçe yapılacak bütçe ve kat i hesap kanun ve lâyhalarını inceler ve gereğine göre değiştirir ve tamamlar,

(129) SAYMEN, Ferit Hakkı: age., sh. 219 ve 229.

(130) Vakıf paraların nemalandırılması hakkında Vakıflar Nizamnamesi'nin 18 ilâ 30 uncu maddelere bakınız.

- 2) Vakıf işlerine ait kanun ve nizamname lâyhalarını ince-ler veya hazırlar,
- 3) Kanun ve nizamlarla verilen vazifeleri yapar,
- 4) Umum Müdürlükçe lüzum gösterilen işlerde karar kılar» (131).

İdare meclisi içtimalarında Vakıflar Umum Müdürü müzakere ve reye iştirak hakkına sahip olmak üzere bu meclisin tabii üyesidir. Umum Müdürün hazır bulunamadığı zamanlarda muavini müzakerelelere iştirak eder. Müzakere nisabı üçtür, ancak üç rey bir noktada toplanmadıkça karar verilemez (Vakıflar Nizamnamesi mad. 2).

İdare meclisi kararları kat'idir, ancak, Umum Müdür, meclisin kontrol salâhiyetine istinaden vereceği kararlardan, kendisinin muhalefetiyle çoğunlukla verilmiş olanların tatbikinde sakınca gördüklerini, kararın umum müdürlüğe tevdi tarihinden itibaren on-beş gün içinde Başbakanlığa bildirir.

Çoğunluk veya azınlık reylerinden birinin tercihi Danıştay'ın mütalâası alınmak üzere Başbakana aittir. Muhalif kalan üyelerin reyleri kararda gösterilir (Vakıflar Nizamnamesi mad. 3).

Vakıflar Kanunu'nun 6 ncı maddesi Medenî Kanun'un 45 inci maddesine uygun olarak vakıfların hükmî şahsiyeti haiz olacağını sarîh olarak bildirmiş ve yine aynı kanun 7 nci maddesiyle Medenî Kanun'un 74 üncü maddesine uygun olarak bu şahsiyetin mahkeme veya vakıf kütüğüne kaydedilmesi ile iktisap olunduğunu beyan etmiştir (132).

Yukarıda da izaha çalışıldığı üzere, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce idare ve murakabe edilmekte olan mazbut vakıflar bir kül

(131) İdare meclisi hakkında ayrıca Vakıflar Nizamnamesi'nin 4 ilâ 9 uncu maddelerine bakınız.

(132) Medenî Kanun'un 45 inci maddesi aynen «Başlı başına mevcudiyeti haiz olmak üzere teşekkül eden cemiyet ve şirketler ile kendilerine has bir mevcudiyeti ve muayyen bir gayesi bulunan müesseseler, sicillerine kayıtlarını icra ettirmekle şahsiyet iktisap ederler.

Gayeleri kanuna ve ahlâka mugayir olan cemiyet, şirket ve müesseseler şahsiyet iktisap edemezler» demektedir.

Medenî Kanun'un 74 üncü maddesinde ise «Tesisin mahkeme siciline kaydı, tesis senedi müeddasına ve tesisi teftiş kendisine ait olan makamın talimatına göre icra olunur (fıkra II)» denilmektedir.

olarak tek bir hükmî şahsiyet telâkki edilmektedirler (Vakıflar Kanunu mad. 6 fıkra II). Binaenaleyh, herbiri ayrı ve müstakil bir şahsiyete sahip olmayıp, herbiri, bir tek büyük hükmî şahsiyet teşkil eden mazbut vakıfların bir parçası mahiyetindedir. Halbuki, mütevellileri veya seçilmiş heyetleri tarafından idare edilmekte olan mülhak vakıfların herbiri ayrı ve müstakil hükmî şahsiyete sahip olup ancak Devletin murakabesine tâbi tutulmaktadır.

Mülhak vakıfların herbiri ayrı bir hükmî şahsiyete sahip olduklarından hakiki şahıslar gibi hukukî muameleler yapabilirler, alacaklı ve borçlu olabilirler, fiil ve mukavelelerinden bizzat mes'ul olup, borçlarını kendi mallarından öderler. Halbuki mazbut vakıflar için bu hükümlerin hiçbirisi tatbik yeri bulamaz. Her bir mazbut vakfın fiil ve muamelelerinden mülhak bütçe ile idare edilmekte olan Umum Müdürlük sorumlu olur ve bu vakıfların borçlarını da kendi mamelekenden öder.

İdare organlarının ayrı olması sebebiyle mazbut vakıflar hakkında açılacak dâvaların Vakıflar Umum Müdürlüğü aleyhine ve mülhak vakıflar hakkında açılacak dâvaların da vakfın mütevellisi veya seçilmiş heyetleri aleyhine ikame edilmesi lâzımdır. Ancak mütevellilerin vazifelerini sayan 23 üncü madde bundan bahsetmediği gibi vakıf namına dâva ikame edebileceğinden de bahsetmemiştir. Yalnız 40 ıncı madde mühim saydığı bazı hususlarda müteveli ile Vakıflar İdaresinin birlikte dâvalı olarak gösterilmesi lâzım geldiğini bildiriyor (133).

Vakıfların, mahkeme veya vakıf kütüğüne kaydettirildikleri anda hükmî şahsiyet iktisap edeceklerini yukarıda söylemiş-tik. Bugünkü hukukumuzdan farklı olmakla beraber, eski hukukumuzda da vakıfların lüzum ifade edebilmeleri Kadi'nin hükmünün tescil edilmesi ile mümkün idi (133). Vakıflar Kanunu da bu lüzuma binaen 7 nci maddesinde mazbut ve mülhak vakıfların tescil olunacağını bildirmektedir.

(133) SAYMEN, Ferit Hakkı: age., sh. 219 - 220.

(134) «Bugünkü tesislerin tescil edilmelerine mahsus siciller gibi siciller vakıflar için yoktu. Ancak vakıfların da tescil edilmeleri lâzımdı. Vakıfların tescili Kadi'nin hükmünün belli deftere yazılması şeklinde olurdu. Vakıftan vâkıfın cayabilip cayamayacağı hususu tartışmalı olduğu için böyle bir tescile bilhassa lüzum hissedilmiştir: Çünkü, Ebu Hanife'ye göre vâkıf ölüme bağlı olmayan vakıflardan her zaman cayabilir. İmam Yusuf'a göre vakıf kesin bir hukuki eylemdir, bundan

Bu maddeye göre : «Vakıfların mahkemeye veya vakıf kütüğüne kaydedilmiş olup olmamaları şahsiyetlerine hâlel getirmez.

Şimdiye kadar tescil edilmemiş olan mülhak ve mazbut vakıfların bu kanun hükümleri yürümeğe başladıktan sonra beş yıl içinde vakıflar kütüğüne kaydedilmeleri mecburidir. Bu müddet içinde kaydedilmemiş olanlar yine hükmi şahsiyetlerini kaybetmezler. Ancak kayıtlı mükellef olanlar mes'ul olur ve mülhak vakıflar hakkında 36 ncı madde tatbik olunur.

Kaydın nasıl yapılacağı nizamnamede gösterilir.

Kaydı yaptıranlar kaydettirdikleri şeklin hilâfını iddia edemezler».

Bu maddenin atıfta bulunduğu 36 ncı maddeye göre «Müddeti içinde kısmen veya tamamen kütüğe kaydettirilmeyen vakıflar mazbut vakıflar arasına alınır».

Bu maddelere göre bütün vakıflar mahsus sicillerine kaydedileceklerdir (135). Herhangi bir sebepten dolayı bir vakıf kaydedilme-

cayılamaz. İmam Muhammed ise, vakfedilen ayın mütevellîye teslim edildikten sonra vakıftan cayılamıyacağını kabul etmiştir. Bu itibarla vakıftan cayma ile ilgili bir dâvada Kadi Ebu Yusuf'a dayanarak bir hüküm verdiğinde, - Kadi müçtehitler arasında anlaşmazlık bulunan bir meselede müçtehitlerden birine dayanarak hüküm verdiğinde bu hüküm bozdurulamıyacağından- artık o vakıftan cayılamaz. Vakıfları tescil ettirmek ve caymanın önüne geçmek için bundan ötürü vâkif ile mütevellî Kadî'ye giderler. Vâkif yalancıkıtan bir dâva açar ve vakıftan caydığını mevkufu geri istediğini söyler, mütevellî de vermek istemez. Kadi de Ebu Yusuf'a veya İmam Muhammed'e dayanarak vakıftan cayılamıyacağına hükmeder. Bu hüküm tescil edilir, böylece vakıftan caymanın önüne geçilmiş ve vakfa bir resmiyet verilmiş olur. Ölüme bağlı vakıflarda böyle bir dâva açılmasına ve teşçile lüzum yoktur. Bir de tescili gerektirmeyen iki hal vardır: 1) Bir kimsenin bir mesçit yaptırıp yolunu tâyin etmesi ve bina ile yolunu mülkünden ayırıp binanın içinde halkın namaz kılmasına izin vermesi ve halkın orada aşîkâr bir surette namaz kılması ile artık tescile lüzum kalmaz, 2) Bir kimse mülk olan bir arsayı mezarlık olarak vakfetmiş ve içine ölü gömülmesine müsaade etmişse, o arsa da artık teşçile lüzum kalmadan muteber bir vakıf olur. Böyle bir teşçil yapılmamış ve mütevellîye teslim edilmemiş bir vakıftan, vâkif cayıp başka bir gayeye aynı malı vakfedebilir. Osmanlı Devletinde Ebu Suut Efendi'nin çıkartmış olduğu bir fetva ile Kadilerin, borçlu kimselerin vakıflarını teşçil etmeleri menedilmiştir. (ÜÇOK, Çoşkun : age., sh. 99-100)».

(135) Vakıflar Kanunu'nun 7 nci maddesinde zikredilen «mahkeme kütüğü» nden maksat «mahkeme sicil defteri» olmalıdır. Demek ki, mahkeme sicil defterine kaydolunmamak bu maddeye göre vakfın hükümsüzlüğünü intaç etmeyecektir. Nitekim Medenî Kanun'un 74 üncü maddesinin ikinci fıkrasında da tesislerle il-

miş bulunursa beş sene içinde kendisini kaydettirmeğe mecburdur. Bu husus gerçekleştirilmediği takdirde durum ne olacaktır? Bu suale Vakıflar Kanunu birbirine zıt iki cevap vermektedir: Bir yandan vakıflar hükmî şahsiyetlerini muhafaza edeceklerdir denilmekte, diğer yandan da mülhak vakıfların 36 ncı madde hükmüne tâbi olarak mazbut vakıf halini alacağı ilâve olunmaktadır. Halbuki 6 ncı maddenin ikinci fıkrasına göre mazbut vakıflar kategorisine giren bütün vakıflar aralarında kaynaşarak (fusion) şahsiyetlerini kaybederler ve Umum Müdürlük geniş bir hükmî şahsiyet olarak tecelli eder. Başka bir deyişle sicile kaydolunmayan vakıflar bir yandan hükmî şahsiyeti haiz olacaklar, diğer yandan da hükmî şahsiyeti haiz olmayan mazbut vakıf, kategorisine gireceklerdir. Bu iki zıt vaziyeti bugün için Vakıflar Kanunu hükümleri arasında telife çalışmak mümkün değildir (136).

Bundan başka 36 ncı maddede mevzu bahis olan «kısmî tescil» in de mânası açık değildir. Bundan maksat vakıfnamenin bazı şartlarını hata veya hile ile tescil ettirmemiş olmak ise, bunun mes'uliyetini (137) vakfa değil fakat kendisine gösterilen itimadı suiistimal edene yükletmek ve bundan sonra eksik kaydı tamamlamak ve vakfı mülhak vakıf şeklinde bırakmak daha uygun olurdu. Bilhassa mütevelliliği furuğlara verilmiş vakıflarda bunun böyle olması Vakıflar Kanunu'nun 1 inci maddesi icabındandır da. Aksi takdirde hatayı yapan kimsenin kusurundan dolayı vakıf idaresi lehine bir netice çıkarmak ve hiç bir kusuru olmayan vâkıfı gayesinin tahakkukundan mahrum eylemek gibi hukukan hiçbir suretle izahına imkân bulunmayan bir netice karşısında kalınmış olacaktır (138).

gili olarak «mahkeme sicili» tâbiri kullanılmaktadır.

Vakıflar Kanunu'nun 36 ncı maddesinde kullanılan «kütük» teriminden ise bunun «vakıflar kütüğü» olduğu anlaşılmaktadır. (ARSEBÜK, Esat : age., § 31, sh. 325 ve dip not : 39 ve 43).

(136) SAYMEN, Ferit Hakkı : age., sh. 222.

(137) Vakıflar Kanunu'nun 7 ncı maddesinin ikinci fıkrasına göre «... müddeti içinde vakfı kaydettirmemiş olanlar mes'ul olur». Ancak kanun bu sorumluluğun şümulünü tâyin etmemiş bulunmaktadır. Tescilin yapılmamış olması vakfın mazbut vakıflar arasına ithalini icabettirdiğinden buradaki sorumluluğun mânası olsa olsa tescil edilmemek yüzünden vakfın zaptı üzerine menfaatleri ihlâl edilenele-
zin zapta sebebiyet veren kimseden Borçlar Kanunu'nun 41 ve mütaakip maddelerine istinaden tazminat isteyebilmesi olmalıdır (ARSEBÜK, Esat : age., § 31, sh. 326-327).

(138) SAYMEN, Ferit Hakkı : age., sh. 222; ARSEBÜK, Esat : age., § 31, sh. 326; BERKİ, Ali Himmet : Vakıflar, II. kitap, sh. 128.

Medenî Kanunumuz gerek menkul ve gerekse gayrimenkul mallarda iktisap yollarını tahdidi olarak tesbit etmiş bulunmaktadır. Nitekim Medenî Kanun hükümlerine göre sadece zamanaşımı suretiyle bir gayrimenkulün iktisabı mümkün değildir (139). Bu sebeble de, bugünkü mevzuatımıza göre tapuya vakıf malı olarak kaydedilmiş veya tescil edilmiş olan gayrimenkuller zamanaşımına tâbi olmazlar (139a). Nitekim, Vakıflar Kanunu'nun 41. maddesinde «Medenî Kanundaki müruru zaman vakıf mallar hakkında da tatbik olunur» denilmek suretiyle bu kabil mallarda bundan böyle zamanaşımı iddiasında bulunulamıyacağı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Fakat, işbu maddenin 2 nci fıkrasında «Ancak vakfın rakabesine ait olup şimdiye kadar tamam olmamış bulunan 36 yıllık müruru zaman, bu kanun hükümleri yürümeğe başladıktan itibaren 5 yıl geçmedikçe tamam olmuş sayılmaz. Bununla beraber müddetlerin mecmuu 36 yılı geçemez» denilmektedir (140).

Bu fıkra hükmüne göre :

1) Mecelle yürürlükte iken 36 yıl dâva edilmeyerek terkedilen vakfiye ile ilgili dâva artık dâva olunamaz (141).

2) Mecelle'nin mer'i olduğu zamanda geçen müddet 36 yılı balığ olmayıp da Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girişine kadar bu müddet tamam olmuş ise zamanaşımı sebebiyle yine dâva açılmaz. Çünkü kanun bu zamanaşımının Medenî Kanun'dan sonra da devamını kabul etmiş bulunmaktadır.

3) Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girişine kadar geçen müddet 36 yılı bulmamış ise, beş yıl daha geçmedikçe zamanaşımı dolmuş sa-

(139) Gayrimenkul mülkiyetinin iktisabının nev'ileri hakkında Medenî Kanun'un 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639 ve menkuller hakkında aynı kanunun 687, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 696, 698, 699, 700 ve 701 inci maddelerine bakınız.

(139 a) Aşağıda dip not : 156'da Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Kurulu'nun Kararı'na bkz.

(140) ARSEBÜK, Esat : age., § 31, sh. 331 - 332.

(141) Mecelle'nin 1660'nci maddesine göre «...akararı mevkufede mukataa yahut icareteyn ile tasarruf ve meşruta tevliyet ve galle dâvaları gibi asl'ı vakfe ve umuma ait olmayan dâvalar onbeş sene terk olunduktan sonra istima' olunmaz».

1661 inci maddeye göre ise «Asli vakıf hakkında müteveli ve mürtezikanın (vakıftan istifade edenlerin) dâvaları otuzaltı seneye kadar istima olunur. Amma otuzaltı sene mürur ettikten sonra artık istima' olunmaz».

1662 nci maddede ise, «Tariki hass ve mesil ve hakkı şirb dâvaları eğer... akararı mevkufede ise mütevellinin adları otuzaltı seneye kadar dâvaya salâhiyeti vardır...» denilmektedir. ag. MECELLE (MECELLE-İ AHKÂM-İ ADLİYYE) : sh. 225.

yılmaz. Fakat geçen müddetin tamamı 36 yılı geçemez. Farzedelim ki, Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girişine kadar 29 yıl geçmiştir. Bu kanunu mer'iyetinden sonra beş yıl geçmekle zamanaşımı hasıl olur. 32 yıl geçmiş ise, dört yıl daha geçmekle zamanaşımını tamamlanmış olur (142).

Vakıflar Kanunu'nun 41 inci maddesinin birinci fıkrası Medenî Kanun'un 638 inci maddesindeki «adi zamanaşımı» ile ikinci fıkrası da yine Medenî Kanun'un 639 uncu maddesinde mevcut «fevkalâde zamanaşımı» suretiyle gayrimenkul iktisabını karşılamaktadır. Diğer bir ifade ile, mülkiyeti vakfa ait olan ve müstegallâtan bulunan bir gayrimenkul tapu sicilinde bir başkasının mülkü olarak tescil edilmiş bulunur ve bu kimse de işbu gayrimenkulü 10 yıl müddetle nizasız, fasılasız ve hüsnüniyetle kullanırsa o gayrimenkule sahip olur ki, buna «adi zamanaşımı suretiyle mal iktisabı» denir. Vakıf gayrimenkuller hakkında fevkalâde zamanaşımı 639 uncu maddenin bir kısmında, tapuda kayıtlı olmayan vakıf gayrimenkuller hakkında cari olur (143) ki, böyle bir gayrimenkulü 20 yıl müddetle — hüsnüniyetli olmak şartı aranmaksızın — nizasız ve fasılasız elinde bulunduran kimse o gayrimenkulün kendi adına tapuya tescilini hâkimden isteyebilir.

Vakıflar Kanunu, bundan başka vakıflar lehine olmak üzere yeni bir takım zamanaşımı müddetleri daha kabul etmiştir. Bunlardan bir kısmı vakıfname şartlarının değişmesini, bir kısmı da vakıf namına iktisabı intaç etmektedir. Nitekim Vakıflar Kanunu'nun 43 üncü maddesine göre «Bu kanunun neşrinden evvel vakfiyeleri hilâfına bir vakıftan diğer vakıflara veya aynı vakfın diğer hayratına yapılmış olan daimî masraf mahiyetindeki yardımlar tahsis sayılır ve sarflarına devam olunur» denilmekte ve bu suretle de eskiden yapılmış yolsuzluklar kanunî bir kısveye büründürülmüş olmaktadır. Aynı kanunun 44 üncü maddesi ise, vakıf lehine iktisabî zamanaşımı ile ilgili olup, bu madde hükmüne göre «Bu kanunun neşri tarihinden en az onbeş yıl evvelinden beri vakıf olarak tasar-

(142) BERKİ, Ali Hümmet : Vakıflar, II. kitap, sh. 138.

(143) Çünkü Medenî Kanun'un 639 uncu maddesine göre fevkalâde zaman aşımı tapuda kayıtlı olup da sahipleri belli olmayan gayrimenkuller hakkında da cari olur. Ancak bu ihtimal vakıf gayrimenkuller bakımından bahse konu olamaz. Çünkü, tapuda vakıf olduğu yazılı olan bir gayrimenkulün mütevellisinin kim olduğu bilinmese bile o gayrimenkulün kime ait olduğu bellidir, (ARSEBÜK, Esat : age., § 31, sh. 333 ve dip not : 94).

ruf edildikleri vergi kayıtları, icar kontratoları ve eşhası hükmiyenin gayrimenkule tasarruflarına dair olan 16 Şubat 1328 tarihli kanunun neşrinden sonra tapuya verilmiş defterler ve müesseselerin hesap defterleri ve buna benzer vesikalarla (144) anlaşılacak olan yerler o suretle vakıf kütüğüne kaydolunurlar. Bu kayıt vakıflar idaresinin istemesi üzerine tapuca o gayrimenkullerin kayıtlarına işaret ve keyfiyet münasip vasıtalarla ilân olunur (145). İlân tarihinden iki yıl içinde dâva yolu ile bir gûna itiraz olunmadığı takdirde o malların vakıf olarak kat'i tescilleri yapılır ve tapuları verilir. Tapu kayıtlarına işaret edilecek gayrimenkullere ait dâvalarda vakıf idaresi ve varsa mütevellî de birlikte hasım olur. Bundan başka Vakıflar İdaresinin 1515 sayılı kanun hükümlerinden istifade hakkı mahfuzdur».

12 Haziran 1929 tarih ve 1515 sayılı tapu kayıtlarından hukukî kıymetlerini kaybetmiş olanların tasfiyesi hakkındaki Kanun'un 1 inci maddesine göre «Tapu defterlerinde mukayyet olup gayrî resmî surette aharın mülkiyetine geçen ve Medenî Kanunun mer'iyeti tarihine kadar (4 Kasım 1926) muşakkaf veya bu hükümde bulunan bağ ve bahçe ve arsaların 15, diğer arazinin 10 sene malik sıfatı ile nizasız ve hüsnüniyetle tasarruf altında bulunduranları zilyedleri namına tapu dairesince tescil ile tapu senetleri verilir. Şu kadar ki, kayıt tarihinden itibaren 3 sene zarfında alâkadarların mahkemeye müracaatla birinci fıkradaki iktisap sahipleri aleyhine dâva açmağa salâhiyetleri vardır».

Vakıflar Kanunu'nun 44 üncü maddesi ile 1515 sayılı Kanun'un yukarıya alınan birinci maddesi karşılaştırılacak olursa, bir kimse rakabesi yapı asıl mülkiyeti vakfa ait olan bir gayrimenkulü 1515 sayılı Kanun hükümlerine istinaden kendi namına tescil ettirerek tapu senedini almıştır. Vakıflar İdaresi üç sene içinde bunu tashih

(144) Bu ifade tarzından ispat vasıtası olarak kullanılacak vesikaların belli ve tahdidi mahiyette olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, ALİ HAYDAR Efendi, eserinde vakıf şahadet ile dahi sabit olur. Herhalde vakfiyenin bulunması şart değildir. Kezalik vakfiye ile tapu kaydı tearuz etse mütevelliler tarafından hangisiyle amel olunagelmış ise onunla amel olunur, fakat bütün bunlarda hâkimin hükmüne ihtiyaç vardır demektedir. Zge. sh. 430; (ARSEBÜK, Esat: age., § 31, sh. 333 ve dip not: 98).

(145) Bu hüküm Medenî Kanun'daki 921 inci madde hükmündeki «muvakkat tescil» dir.

ettirmek için dâva açmağa salâhiyettardır. Halbuki Vakıflar Kanunu'nun 44 üncü maddesi gereğince vakıf lehine yapılan tescilde, asıl hak sahibinin dâva müddeti iki yıldır. Diğer taraftan vakfın rakabesi ile ilgili zamanaşımı müddeti 36 yıl olduğu için 15 ve 10 yıllık zamanaşımı müddeti kabul etmiş bulunan 1515 sayılı Kanun'un bu hâdiseye şümulü olmaması lâzım gelirdi. Bu husus ayrıca Vakıflar Kanunu'nun 41 inci maddesinin ikinci fıkrasında bazı hallerde nazara alınması -mutlaka- lâzım gelen 5 yıllık mütemmim müddeti de bertaraf etmektedir (146).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUKATAALI VE İCARETEYNLİ VAKIFLARIN TASFİYESİ

Çalışmamızın birinci kısmında da belirtildiği üzere, Medenî Kanunumuz'un mütemmim cüz prensibini kabul edişi sebebiyle mukataalı ve icareteynli vakıflar bu prensiple bağdaşamadıklarından, intifa hakkına çok benzedikleri halde ondan bazı noktalardan ayrıldıklarından ve kezâ tam mânası ile bir kira akdine benzemediklerinden dolayı bu vakıfları Medenî Kanunumuz'un kabul ettiği bir müesseseye tamamen ithal imkânsızlığı karşısında Vakıflar Kanunu ile tasfiyeleri cihetine gidilmiştir (147).

Bu sebeble, Vakıflar Kanunu, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, vakfa ait gayrimenkullerin mukataa veya icareteyne bağlanmasını menetmiş (Vakıflar Kanunu mad. 26) ve mevcut olanların da tasfiyesi için hükümler koymuştur. Bu hükümlere göre mevcut mukataalı toprakların veya icareteynli gayrimenkullerin mülkiyetleri mukataa veya icarelerin yirmi misli bir taviz karşılığında mutasarrıfları adına geçirilir. Taviz ister toptan, ister taksitle ödensin ilk

(146) ARSEBÜK, *Esat*: age., § 31, sh. 334 ve 335; BERKİ, *AH Himmət*: Vakıflar, II. kitap, sh. 144-145 ve 146.

(147) Profesör HANS LEEMANN'ın mukataalı ve icareteynli vakıflar hakkındaki kanaati şöyle idi. «... mukataalı gayrimenkullerde yerin mülkiyeti evkafa, binaların ve eşçarın mülkiyeti bir şahsı hususiyeye aittir. Buna mukabil icareteynli gayrimenkullerde evkaf her ikisinde rakabe sahibi olup şahsı salis ile»... gayrimenkulün intifaina sahiptir. Hukuku Medeniye nokta-i nazarından (m. 644, f. II) bu hal anormal olup Kanunu Medenî prensiplerine tevfik ile islâh edilmek lâzımdır. Bu gibi haklar henüz mevcut olan her yerde, bilhassa İsviçre'de bu suretle hareket edilmektedir.

ödeme yılı için tahakkuk ettirilen icare veya mukataa hesap olunur (Vakıflar Kanunu mad. 27) (148).

Mukataalı veya icareteynli vakıfların senelik mukataa veya icaresini bulmak için, mukataalı veya icareteynli gayrimenkulün gayrisafi iradından % 20 indirilerek safi irat elde olunur.

Safi iradın on misli alınmak suretiyle de gayrimenkulün kıymeti bulunur. İcareteynli gayrimenkullerde gayrimenkulün kıymetinin binde ikibuçluğu ve mukataalı gayrimenkullerde binde ikibuçuğun üçte biri o gayrimenkulün yıllık icaresi veya mukataasıdır. İşte vakıf idaresinin aldığı icar budur (149).

Tavizler toptan veya beş taksitte ödenir (Vakıflar Kanunu mad. 28). Ödeme müddeti olarak on yıllık bir müddet kabul edilmişti. Sonradan bu müddet, bitimi tarihinden itibaren on yıl daha uzatılmış bulunmaktadır (Vakıflar Kanunu mad. 29 ve Ek Kanun, 13 Haziran 1945 tarih ve 4755 sayılı).

Tavizler toptan ödendiği takdirde gayrimenkulün mülkiyeti mutasarrıfı adına tapuya tescil olunur (Vakıflar Kanunu mad. 28) ve artık o gayrimenkul üzerinde vakfın alâkası kalmaz.

Bu tavizin beşte biri peşin ve geri kalanı dört yılda müsavi taksitte de ödenebilir. Taksitler için yıllık % 5 faiz yürütülür. Bu takdirde mülkiyet mutasarrıfı adına tescil edilmekle beraber gayrimenkulün tamamı, geri kalan taksitler için birinci derecede ve birinci sırada ipotek sayılarak vakıf adına tapuya böylece kaydolunur. Bu suretle vakfa bir nev'i kanunî ipotek hakkı bahs olunmuştur. Bir taksit zamanında ödenmezse, geri kalan taksitlerin tamamı muaccel olur. Mülkiyetin mutasarrıfı adına tescilinden itibaren mukataa veya icare alınmaz. Tescil, tavizin toptan ödenmesi veya taksitle ödemede ilk taksidin verilmesi üzerine, mülkiyet hakkının vakfın mutasarrıfı adına tapuda gösterilmesi işlemidir.

(148) Taviz bedelinin yıllık mukataa veya icarenin yirmi misli olması lâzım geldiği prensibi Medenî Kanunumuz'un 755 inci maddesinin ikinci fıkrasında mevcut «Eğer gayrimenkul mükellefiyeti, muayyen zamanlarda bir şey yapmak veya vermekten ibaret olursa diğer bir surette takdir edilmediği takdirde mükellefiyetin kıymeti beher sene verilecek veya yapılacak şeylerin, yirmi misli müsavi addolunur» hükmünden mülbhem olmuştur.

(147 ve 148 No. lu dip notları için ; KÖPRÜLÜ, Bülent : agm., (II), sh. 244'e bkz.

(149) DALAMANLI, Lütfü : age., sh. 190.

Toptan ödeme halinde tavizden % 5 indirilir (Vakıflar Kanunu mad. 28, son fıkra). Bu hükmün hukukî bir sebebi olamaz. Ancak mutasarrıfları peşin ödemeye sevk içindir ki her iki taraf için de faydalı olabilir. Borçlu, taviz bedelini peşin ödemekle % 5 ve vakıfta peşin parayı değerlendirmek ve taksitlerin ödenip ödenmemesi hallerinin tahmil ettiği külfetlerden kurtulmak suretiyle karşılıklı istifade etmiş olurlar.

On yıl içinde tâviz vermek suretiyle mukataa veya icareteyn kayıtları terkin edilmemiş olan gayrimenkullerin mülkiyeti on yıl sonunda kendiliğinden (otomatikman) mutasarrıflarına geçer ve vakfın hakkı da ivaza dönerek gayrimenkulün tamamı bu ivaz karşılığında birinci derece ve birinci sırada vakıf lehine bir nev'i kanunî ipotek sayılır. Vakıflar Umum Müdürlüğü o yıl tahakkuk ettirilen icare veya mukataa üzerinden hesap edilecek olan bu tavizlerle vaktinde ödenmeyen taksitleri, mutasarrıfın başka mallarına müracaat suretiyle ve Tahsili Emval Kanunu'na göre tahsile dahi selâhiyetlidir (Vakıflar Kanunu mad. 29).

Vakıflar Kanunu, yukarıda incelediğimiz hususlar neticesi yapılacak ipotek ve mülkiyeti tescil muamelelerini hiç bir resim ve harca tâbi tutmamış bulunmaktadır (150).

Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra mukataalı ve icareteynli gayrimenkullerin tavizleri tamamen vakfa verilmiş olmadıkça o mallar üzerindeki temlikî tasarruflar tapu dairelerince tescil olunamıyordu (Vakıflar Kanunu mad. 30) (151). Zira Vakıflar Kanunu bunların tasfiyesi gayesini gütmekte idi.

23 Mart 1951 tarihli ve 5625 sayılı Tapu Harçları Kanunu'na Ek Kanun, gayrimenkul mallarla ilgili olarak tapu dairelerince yapılacak her türlü işlemler, Devlet, il özel idareleri ve belediyelerin kamu haklarından doğan alacakları ile, vakıf taviz bedellerinin tahakkuk ve tahsiline talik edilemez, hükmünü kabul etmiştir (mad. I, fıkra I). Yine aynı kanun 2672 sayılı Vakıflar Kanunu'nun bu kanuna uymayan hükümlerini ilga etmiştir (mad. 4). Bu sebeble, halen,

(150) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm, (II), sh. 248; Diğer hususlar için; BERKİ, Ali Himmet : Vakıflar, II. kitap, sh. 112-113'de madde 28 ve 29 hakkındaki bilgilere bakınız.

(151) KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II), sh. 248.

taviz bedelini ödemedenden de gerek mukataalı ve gerekse icareteynli vakıfların ferağı cihetine gidilebilmektedir (152).

Vakıflar idaresinin eline geçecek taviz bedelleri muhafaza edilerek en faydalı şekilde değerlendirilir ve hatta idare meclisi, bu taviz bedelleriyle akar inşasına veya satın alınmasına karar da verebilir (Vakıflar Kanunu'nun 5 Temmuz 1939 tarih ve 3668 sayılı Kanun'la değiştirilmiş 32 nci maddesi hükmü).

Taviz bedellerini ödeyerek rakabe mülkiyetini çıplak mülkiyeti tasfiye, yalnız tedavül kabiliyetini haiz olan vakıflarda cereyan etmektedir. Miri arazinin yalnız hazineye ait menfaatlerinin (öşür ve âşarın) veya hasılatının veyahut bunların her ikisinin vakfedileceğini yukarıda, birinci kısımda görmüştük (153). Ancak bunlardan birincisinde rakabe Devlete, diğer iki nev'i vakıfta ise rakabe vakfa ait bulunmaktadır. Nitekim bu husus Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü ile Vakıflar Umum Müdürlüğü arasındaki fikir ve görüş ayrılığı neticesi Danıştay Umumi Heyetinin 27 Ocak 1938 tarih ve 19/18 sayılı kararında da belirtilmiştir. Bu kararda «... yalnız âşar ve rusumatı mevkuf olan mahallere gelince bunların tasarruf hukuku ile alâkası olmayıp, taviz vakfa teveccüh eden hakkın nakde kalbi demek olduğundan; bunlarda taviz mevzuubahis olamaz...» denilmektedir (154). Bu sebeble de, hazineye ait menfaatleri, diğer bir ifade ile âşar veya öşrü mukataalı olan vakıf gayrimenkullerin rakabesi Devlete ait olduğundan ve Devlet bu kabil gayrisahih vakıflarda her zaman tahsisi iptal edebilmek durumunda olduğundan, bu gayeye ulaşabilmek için tasfiye halinde muayyen bir ivazın tediyesine lüzum görülmemiştir. Diğer iki nev'i mukataalı vakıf ise Vakıflar Kanunu'nun yukarıda izahına çalıştığımız 27 nci ve 30 uncu maddesi gereğince tavize tâbidirler (155).

Mukataalı ve icareteynli vakıfların asıl malikleri mutasarrıfları değil, fakat vakıf hükmü şahsiyetidir. Bu sebeble mutasarrıflarının 20 yıldan fazla bir zamandan beri ölmüş olması, bu gibi malla-

(152) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm. (II), sh. 249.

(153) Yukarıda sh. 206 vd. bakınız.

(154) **VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet - ESMER, Galip** : Gayrimenkul Tasarrıfları ve Tapu Sicili Tatbikatı, 2. bası, İstanbul, Matbaacılık T. A. O. 1956, sh 465 ve dip not 1.

KÖPRÜLÜ, Bülent : agm. (II), sh. 251.

(155) **KÖPRÜLÜ, Bülent** : agm. (II), sh. 251; **VELİDEDEOĞLU - ESMER** : age., sh. 466.

rın zamanaşımı ile iktisaplarını mümkün kılamaz, zira mutasarrıflar adına yapılan kayıtlar mülkiyete değil, tasarrufa delâlet eder (156). Medenî Kanun hükümlerine göre zamanaşımı ile iktisap, ancak kayıtlı olmayan vakıf mallar hakkında mümkündür ki, bu hususa yukarıda da temas edilmişti (156 a).

«Devlete ve mülhak bütçeli dairelere ait mukataalı ve icareteynli gayrimenkullerin vakıfla ilişığının kesilmesi hakkındaki 1 Temmuz 1941 tarih ve 4070 sayılı Kanun'un» birinci maddesine göre, umumi ve mülhak bütçeli daire ve müesseselerin tasarrufu altındaki tapulu veya henüz tapuya bağlanmamış mukataalı veya icareteynli gayrimenkullerle 1771 sayılı Kanun'la idaresi Maliye Bakanlığına ait gayrimenkullerin (157) ve 844 sayılı Kanun'un sekizinci maddesi gereğince Emlâk ve Eytam Bankası'na devredilmiş olan gayrimenkullerin vakıfla ilişikleri icare, mukataa ve taviz bedellerinin ödenmesi karşılığında kesilmiş bulunmaktadır (158).

Bu husus Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü'nün 7 Ekim 1940 tarih ve 131 - 159/1024 sayılı emirleriyle kabul edilmiş, ancak Devlet hükmi şahsiyetinde müstakil varlıkları olan belediye, il özel idaresi gibi âmme müesseselerinin ve Sümerbank, Etibank, Ziraat

(156) Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Kurulu, 4/3/1959 gün ve 2/19 sayılı Kararında :

«Tapuda mutasarrıfı uhdesinde mukayyet ve belli bir vakfın icareteynli malı olduğu tapu sicilinden anlaşılın gayri menkul mutasarrıfı 20 sene evvel vefat etmiş olsa dahi o gayri menkul hakkında Kanunu Medeninin 639/2. maddesi zilyet lehine tatbik edilemez, bu nevi gayri menkuller zilyetlikle iktisap olunamaz» demektedir (Resmî Gazete S. 10225). Bu kararın tam metni, tahlil ve tenkidi için bkz. **SUNGURBEY, İsmet**: Medenî Hukuk Eleştirileri, İstanbul, Baha Matbaası, 1963, sh. 52 - 65. Bu eleştiri İstanbul Barosu Dergisi, C. XXXV, sh. 174 - 187'de de yayınlanmıştır.

(156 a) Yukarıda sh. 264'e bakınız. Y. HUH. 22/10/1958, E. 7-119 / 18'e bakınız. **SUNGURBEY, İsmet**: age., sh. 52.

(157) 19/Mart/1931 tarih ve 1771 sayılı Mübadele ve Teffiz İşlerinin Kat'i Tasfiyesi Hakkında Kanun (TC. Sicilli Kavanin C. 7, sh. 49 vd. bakınız). **KARAKOÇ SARKİS**, sahip ve naşiri, Cihan kitapevi sahibi Mîhran, İstanbul, 1932).

(158) 27 Mayıs/1926 tarih ve 844 sayılı Emlâk ve Eytam Bankası Kanunu. ag. **SİCİLLİ KAVANİN**, C. 3, sh. 7.

4070 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre, 1/Ocak/1941 tarihine kadar tasviye edilen mebalığden maada, Vakıflar Umum Müdürlüğüne Hazinece 400.000 TL. sı müterakim icarei mücccele ve mukataa, 1.600.000 TL. sı taviz bedeli ödenecektir.

Bankası ve Merkez Bankası gibi sınaî ve malî teşekküllerin tasarrufları altındaki gayrimenkullerin kanunun şümülüne girmediği belirtilmiştir (159).

Buraya kadar izahına çalıştığımız taviz bedeli mefhumu mahiyeti itibariyle yeknazarda bir nev'î gayrimenkul mükellefiyetine benzetilmektedir (160).

Gerçekten taviz bedeli Medenî Kanun'un 754 ilâ 746 ncı maddeleri arasında yer alan «gayrimenkul mükellefiyeti» ne benzemekte ise de, evvelce temlik muameleleri zımmında tasfiye edilmesi mecburiyetinin kabulü Medenî Kanun'un 746 ncı maddesi hükmü ile kabili telif değildi.

Keza, evvelce taviz bedelinin taksitle ödenmesi için vakıf lehine yapılan ipotek, gayrimenkulün temlik halinde mecburi olarak tasfiyeye uğramakta idi. Halbuki Medenî Kanunumuz ipotekli gayrimenkullerin satılmasını veya devir ve temlikini menetmiş değildir (Medenî Kanun mad. 803).

5625 sayılı Tapu Harçlarına Ek Kanun hükümleri ile tadile uğrayan taviz bedelinin satış ve temlik muamelelerle mecburi bir şekilde tasfiyesi durumu hakkındaki 2672 sayılı Vakıflar Kanunu'nun bu hükmü, taviz bedelini gayrimenkul mükellefiyetine nispeten daha yaklaştırmış ise de, gayrimenkul mükellefiyetindeki borcun mahiyeti nazara alındığında bu iki borcun aynı mahiyette olmadıkları görülür.

Gerçekten, Medenî Kanun hükümlerine göre, gayrimenkul mükellefiyetinde borcun karşılığı yalnız gayrimenkuldür. Başka bir de-

(159) VELİDEDEOĞLU - ESMER : age., sh. 467 dip not : 4.

(160) Prof. HANS LEEMANN'ın bu konudaki fikirleri hakkında yukarıda sh. 266'da dip notu 147'ye bakınız.

ARSEBÜK, Esat : age., § 329 da dip notu : 67.

Keza, 12 Haziran 1940 tarih ve 1188 sayılı «Vakıflar Kanunu'nun 30 uncu maddesinin tefsirine mahal olmadığı hakkında Büyük Millet Meclisi kararında «... mu-tasarrıfın evveleminde malik sıfatını iktisap etmesi, istimlak bedelinin tamamı üzerinde hak iddia edebilmesi için zaruridir. İstimlâkten önce veya istimlâkle birlikte bu zaruretin derpiş edilmesi lâzımdır. Zira taviz bedelinde bir nev'î gayrimenkul mükellefiyeti mahiyeti bulunmakla beraber, tefrisi istenen 30 uncu madde bu mükellefiyetin mülk ile birlikte tedavülünü imkânsız kılmış, bu mükellefiyetin tamamıyla edasından evvel temlikli tasarrufların tesciline müsaade etmemiştir...». Bu madde yukarıda görüldüğü üzere 5625 sayılı Kanun ile tâdil edilmiştir. (Resmî Gazete 17/6/1940, sayı 4537).

yişle borç münasebeti ipotekli irad senedinde olduğu gibi sadece aynı bir borç mükellefiyeti tevhit etmektedir. Yani borcun ödenmemesi halinde, alacaklı yalnız bu gayrimenkulü takip edebilmekte olup borçlunun diğer malları hakkında herhangi bir icraî takibatta bulunamaz. Halbuki taviz bedelindeki borç mükellefiyeti, yalnız aynı değil, ayrıca şahsî bir borç münasebeti de meydana getirdiğinden, bu bakımdan gayrimenkul mükellefiyetinden ayrılmaktadır. Çünkü, taviz bedelinin ödenmemesi halinde, borçlunun diğer malları da Tahsili Emval Kanunu hükümlerine göre takip olunabilmektedir (Vakıflar Kanunu mad. 29).

Bülent Köprülü'nün kanaatlerine iştirakle, 5625 sayılı Kanun ile, Vakıflar Kanunu'nda yapılan değişiklikten sonra taviz bedeli gayrimenkul mükellefiyetine başlangıçta olduğundan daha fazla yaklaştırılmış olmakla beraber, yalnız aynı değil, şahsî bir borç da tevhit etmesi dolayısıyla gayrimenkul mükellefiyetinden ayrılmakta ve bu sebeble de, taviz bedelini Medenî Kanun'da mevcut müesseselerden birine tam mânası ile ithal etmek mümkün olamamaktadır (161).

(161) Yargıtay'da taviz bedelini bir gayrimenkul mükellefiyeti olarak kabul etmektedir. 1 inci Hukuk Dairesinin 13/4/1944 tarihli kararında «2762 sayılı Vakıflar Kanunu hükümlerine göre taviz bedeli bir gayrimenkul mükellefiyeti mahiyetini almış olup...» denilmektedir.

Medenî Kanun'un 757 nci maddesinde ise, «İrat senedine mütaallik hükümler, bir alacağın teminatı olmak üzere tesis edilen gayrimenkul mükellefiyetinde de câridir» denilmekte, aynı kanunun 817 nci maddesi ise «İrat senedi bir gayrimenkul üzerine gayrimenkul mükellefiyeti olarak tesis olunan bir alacaktır, ve alacağın cihetini (cause) de ihtivaz etmez» hükmünü ihtiva etmektedir.

Halbuki taviz bedeli, borçlusuna için, hem aynı ve hem de şahsî bir borç tevhit etmektedir ki, işte bu sebeble, taviz bedeli borcu tam mânası ile bir gayrimenkul mükellefiyeti olarak kabul edilemez demekteyiz.

Yargıtay Kararının tam metni hakkında; **KÖPRÜLÜ, Bülent**: agm. (II), sb. 250 dip not: 60'a bakınız.

NETİCE (162)

İslâmiyetten evvel de Eski Yunan, Roma ve Cermen Hukukunda mevcut olan vakıf müessesesine karşı umumî olarak tevcih edilen tenkitleri, başlıca iktisadî, siyasî ve ahlâkî noktalarda toplayabiliriz.

Vakıf, muayyen bir malın ebediyen bir gayeye Allah'ın mülkü olmak üzere tahsisi olduğuna göre, bu mal artık tamamen tedavül-den kalkarak vakıf hükmî şahsiyetinin mamelekine girecek demektir. İktisadî gelişme ise, tedavül eden malların hacminin artmasına bağlıdır. Halbuki vakıf müessesesi bu duruma tamamiyle aykırı olarak vakfedilen malların tedavülüne mâni olur denilmektedir. Bu doğrudur. Ancak modern kanun koyucusu bile, bazı düşüncelerle gayrimenkullerin tedavül ve taksimlerini önlemeğe çalışmaktadır (163).

Bununla beraber, yine de, yalnız memleketimizde değil, fakat bütün İslâm dünyasında muhtelif mahiyette akitlerle, vakıf mallarının tedavül ve intikaline çalışılmıştır. Nitekim, memleketimizde tessüs ettirilen icarei vahide, icareteyn ve mukataalı vakıf usulleri

(162) Bu bölümdeki fikir ve karşıt fikirler hakkında daha geniş bilgi için bkz. **SAYMEN, Ferit Hakkı** : age., sh. 233 - 241; **EBUL'ÛLÂ, Mardin** : Vakıf Müessesesi (İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi), sh. 133 - 134; **BERKİ, Şakir** : Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler, Vakıflar Dergisi, S. VI, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul, Baha Matbaası, 1965, sh. 85 - 91; **BERKİ, Ali Himmet** : Hukukî ve İçtimâî Bakımdan Vakıf, Vakıflar Dergisi, S. V, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, Resimli Posta Matbaası Ltd. Şirketi, 1962, sh. 9 - 13; **KUNTER, Halim Beki** : Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi, Vakıflar Dergisi, S. III, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, sh. 1 - 11, bu makale aynı derginin Fransızca bölümünde de yayımlanmıştır. «L'aspect national des fondations pieuses turques (Vakoufs)», traducteur : **HIZIR, Nusret** : sh. 293 - 297. **BERKİ, Ali Himmet** : Vakıflar I ve II. kitap.

(163) Ezcümle, Medenî Kanunumuz'un 323 ve müteakip maddelerinde tanzim olunan «aile şirketi emvali», 336 ve devamı maddelerdeki «aile yurtları», 597 ve devamı maddelerdeki ziraat gayrimenkullerinin taksim edilmemesi ile ilgili kaideler bir çok gayrimenkulleri tedavülden kaldırmağa çalışır görünmektedirler.

bunun açık birer delilidirler. Kaldı ki, vakfın daimî bir gayeye tahsis edilmesi de içtimâî bir zaruret değildir. Nitekim, İslâm hukukunda bile hâkimin müdahalesiyle gayesi kalmamış veya tahakkuku imkânsız bir hale gelmiş olan bir vakfın tahsis cihetini değiştirmek mümkün idi. Vakıflar Kanunumuz da bu konuda, Medenî Kanunumuz gibi (madde 79), sarih hükümleri ihtiva etmektedir (madde, 10, 17).

Binaenaleyh, bir fonksiyonu da, iktisadî hayatı tanzim etmek olan Devletin vakıflara müdahalesi kabul edilince, vâkıfın iradesi bu iktisadî rejime uygun olarak yerine getirilmeğe çalışıldığı müddetçe, vakıflar hakkında ileri sürülen iktisadî sakıncalar kendiliğinden bertaraf edilmiş olurlar.

Vakıf müessesesi, vâkıfın, vakıfnamede tâyin ettiği gayeyi tahakkuk ettirebilmek için, koyduğu şartlara sıkı sıkıya riayeti ve bağlılığı gerektirdiğinden dolayı, bu müessese eskiye bağlılığı ifade eder ve bu itibarla terakki ve gelişime mânidir. Eski bir cemiyetin sonradan erişmiş bulunduğu medeniyet seviyesinde yeri kalmamış olan bir takım din müesseselerine, ahlâk sistemlerine, öğretim metodlarına yer vermekle ve bunları gelirleriyle yaşatmağa çalışmakla, modern cemiyetin medeniyet seyrine mâni olmaktadır, denilmektedir.

Bu tenkit, vakfın gayesinin kat'iyen değişmez olduğu fikrine dayanmaktadır.

Devletin müdahalesiyle, vakfın gayesinin değiştirilebileceği fikri kabul edilince, artık böyle bir tenkide mahal kalmamıştır.

Diğer taraftan, vakıf elinde bulundurduğu tedavül etmez mallarla, büyük bir servete ve bu sebeble de Devlete rekabet edebilir çok büyük bir siyasî kudrete sahip olabilir, denilmektedir.

Böyle bir tenkit, büyük servetlere sahip hakiki ve hükmî şahıslar için de varittir. Ancak bu gibi hakiki ve hükmî şahısların Devletin siyasetini değiştirecek karşıt bir siyaset takip ettikleri görülmemiştir.

Buna mukabil, vakfın siyasî bakımdan faydaları olduğu ileri sürülebilir: Bir kerre, hayrî vakıflar muhtaçlara, fakirlere yardım etmekle, Devletin bu sahadaki yükünü hafifletir, gayesi ilmi, edebî, bedîî, kültürel olan vakıflar bu sahada çalışanları teşvik etmekle,

cemiyetin medeniyet seviyesinin yükselmesini temine çalışmış olurlar.

Vakıf, esas itibariyle, yardıma muhtaç olanların istifade etmesi maksadı ile vücuda getirilmiş bir hayır kurumudur. Çalışmaktan asla hoşlanmayanların da bulunduğu bir cemiyette, böylesine hayır kurumlarının mevcudiyeti, bu gibi işsiz güçsüzlerin bu halleriyle yaşamağa devamlarını temin edecek ve hatta sayılarını artıracak bir hal yaratmakta, halbuki, cemiyet, çalıştığı nispette millî gelirden pay alan insan topluluğu olarak düşünülmektedir, denilmektedir.

Böyle bir tenkit, ancak, vakfın fena idare edilmesi, Devlet tarafından murakabe ve kontrol edilmemesi halinde doğrudur.

Bugün için, vakıflar üzerinde mevcut Devlet kontrolü ve murakabesi bu mahzurları bertaraf edebilecek mahiyettedir.

Bundan başka, vakıf zengine cemiyete karşı mükellef olduğu vazifelerini bir başka yoldan yerine getirmek fırsatını veren bir hayır kurumu olmakla ahlâk bakımından da lüzumlu ve faydalı bulunmaktadır.

Bir cemiyetin yapısını teşkil eden esas müesseseler tek tek değil, birlikte mütalâa edildikleri takdirde, bu yapıya dahil olan vakıflar VIII. Asır'dan XIII. Asır'a kadar İslâm medeniyetinin yükselişine paralel olarak çok büyük ilerlemeler göstermiş ve Batı medeniyetinden çok yüksek bir medeniyetin kuruluşuna yardım etmişlerdir.

Ancak XIX. Asır'dan itibaren İslâm medeniyetinin gerilemeğe başlaması ile birlikte vakıf müessesesi de soysuzlaşmağa başlamış, bilhassa aile vakıflarının artması, hayrî vakıf olarak sadece tekkelerin ve onlara yapılan vakıfların çoğalması, tekke ve medreselerin tembeller yatağı haline gelmesi, vakıf gelirlerinin tahsis keyfiyetleri unutulurak Devlet ricaline intikal ettirilmeleri haklı tenkitlere sebep olmuştur.

Yeni bir hukuk ve yeni bir sosyal düzen anlayışı getiren Medeni Kanunumuz, bütün bu tenkitlere, onun kötü ve tehlikeli taraflarına rağmen, vakıf müessesesini bertaraf etmek şöyle dursun, onu «tesis» adı ile günün icaplarına uygun olarak tanzim etmek lüzum ve ihtiyacını duymuş, muvazene unsuru olarak da Devlet müdahalesini kabul etmiştir.

Medenî Kanunumuz'un 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girişinden önceki vakıflar da, günün ihtiyaç ve anlayışına uygun olarak 1935 yılında kabul edilen 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile ya yeni baştan tanzim olunmuş veya tasfiyeye tâbi tutulmuşlardır. Bu suretle halâ gayelerine hizmet edebilecek olan vakıflar hakkında yeni hükümler vazolunmakla bu vakıfların hakiki gayelerine hizmet etmeleri hususu gerçekleştirilmeğe çalışılmıştır.

Ancak bu kanun, vakıfların hukukî yapı ve mahiyeti ile ilgili bir kanun olmaktan ziyade, onları idarî yönden tanzim eden bir teşkilât kanunu olarak görülmektedir.

Medenî Kanunumuz'un Sureti Mer'iyeti ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun'un birinci maddesi ile ikinci maddesi birlikte mütalâa olunduğu takdirde, «her hâdisenin hukukî hükümleri, o hâdisenin vuku bulduğu tarihte mer'î olan kanuna tâbidir. Ancak âmme intizamı ahlâk anlayışı ile ilgili bulunan veya metninde makabline şâmil olacağı tasrih edilmiş olan hükümler makabline şâmindir» neticesine varılmaktadır. Eski vakıflarda âmme nizamını alâkalandırmaktan dolayı Medenî Kanun hükümlerinin tatbikini icabettirecek hukukî hâdise ya pek azdı veya hiç yoktu. Buna rağmen Vakıflar Kanunu bu anlayışa ve hükümlere aykırı yepyeni bazı hükümleri ihtiva etmektedir ki, bunlardan başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz :

1) Mütevellilerin tâyini hususunda, vâkıfın arzularına, diğer bir ifade ile vakıfname şartlarına riayet edilmemesi (Vakıflar Kanunu mad. 1).

2) Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce idare edilmekte olan vakıfların kül halinde tek bir hükmî şahsiyet olarak kabul olunması (Vakıflar Kanunu mad. 6).

Mülhak vakıfların herbiri ayrı ayrı birer hükmî şahıs olarak kabul edilirken, Vakıflar Umum Müdürlüğünce idare edilmekte olan vakıfların (mazbut vakıfların) kül halinde tek bir hükmî şahsiyet sayılması hem eski hukukumuzun ve hem de Medenî Kanunumuz'un anlayışına aykırı bulunmaktadır. Nasıl ki, hakiki şahısların şahsiyetlerini tek bir şahsiyet saymak mümkün değilse, mevcudiyetleri, ayrı malları ayrı, gayeleri muhtelif vakıfları da tek bir şahsiyet saymak hukukan mümkün değildir. Kaldı ki, mülhak vakıflar ile mazbut vakıflar arasında şahsiyet bakımından mevcut bu fark hukuk

anlayışından da uzak bulunmaktadır. Zira bir mütevellinin elinde de muhtelif gayelere hizmet eden mülhak vakıflar bulunabilir. Kanun gereğince bu vakıfların her biri ayrı ayrı hükmî şahsiyete sahip olurken, Vakıflar Umum Müdürlüğünün elinde bulunan muhtelif gayeli vakıfların tek bir hükmî şahsiyet sayılmasının mânâsı anlaşılabilir.

3) Mukataalı ve icareteynli vakıfların mülkiyetleri vakfa ait olduğu ve tasfiyeleri halinde mülkiyetlerinin vakıflarına iadesi lâzım geldiği halde, taviz bedeli karşılığı, bu gibi vakıfların mülkiyetlerinin mutasarrıfları adına tapuya tescil edilmeleri.

Böylece yüzyıllardan beri memlekete hizmet etmekte olan binlerce vakfın yok pahasına elden çıkarılmasına sebep ne olabilir, anlaşılabilir.

4) Müddeti içinde kısmen veya tamamen kütüğe kaydettirilmeyen vakıfların mazbut vakıflar arasına alınması.

Bu gün herhangi bir yerde mazbut vakıflar ile mütevellileri vâsıtası ile idare olunan vakıflar tetkik olunduğunda müteveli ile idare olunan vakıfların daha iyi idare edilmekte olduğu görülür. Bunun başlıca sebebi, vazifelerini vakfın gayesini temin için lâıyıkı yerine getiremeyen mütevellinin her an azledilip vazifeden uzaklaştırılması keyfiyeti yanında, mazbut vakıfları idare eden alâkalıların maddî ve manevî sorumluluktan uzak ihmâl ve kayıtsızlıklarının cezalarını görmemeleri teşkil etmektedir.

Bütün bu hususlara yine de cevap vermek icabederse, tek bir kelime ile buna, Devletin vakıflara müdahalesi gereklidir deyebiliriz.

Bu müdahale ile, yalnız vakfın idaresi tanzim edilmiş olmuyor, aynı zamanda vâkıfın iradesine mümkün olduğu kadar riayet ediliyor ve bu suretle de cemiyetin vakıftan istifade imkân ve şartları arttırılmış oluyor.

Neticede, vâkıfın iradesi, bir taraftan cemiyetin, diğer taraftan Devletin menfaatleri ile bu şekilde telif edilmekle, vakfın modern bir cemiyette de çok büyük roller oynayabileceği kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA (*)

I. KİTAPLAR :

ANSAY, Sabri Şakir : Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, 3. bası, Ankara, Ajans - Türk Matbaası, 1958.

ARSEBÜK, Esat : Medenî Hukuk (Başlangıç - Şahsın Hukuku) Ankara, Tan Matbaası, 1938.

(Mameleke istinat eden şahsiyet : § 29 - Vakfın umumi bir görüşle tahlili s. 296 - 304., § 30 - Eski hukukumuzda vakıf ve nevileri s. 304 - 318., § 31 - Eski vakıfların yeni rejime intikal devresi s. 309 - 338).

Bu metinler Adalet Dergisi'nin 1937, no: 12 s. 1130 - 1170 «Mameleke istinat eden şahsiyet : Vakıf» adıyla yayınlanmış bulunmaktadır.

BERKİ, Ali Himmet : Vakıflar 1. kitap, 2. bası, İstanbul, Aydınlık Basımevi, 1946. (metinde; Vakıflar, 1. kitap şeklinde kısaltılmıştır).

BERKİ, Ali Himmet : Vakıflar, II. kitap (Medenî Kanunda «tesis» ve Vakıflar Kanunu Hükümleri), 2. bası, Ankara, Nur Matbaası, 1950, (metinde; Vakıflar, 2. kitap şeklinde kısaltılmıştır).

BERKİ, Şakir : Toprak Hukuku, 2. bası, Ankara, Ege Matbaası, 1960.

BERKİL, İsmet : Eski ve Yeni Hukuka Göre Vakıf ve Tesis, Ankara, Ulus Basımevi, 1937.

DALAMANLI, Lütfü : Gayrimenkul Dâvaları - Vakıflar - Miras, İstanbul, Kutulmuş Basımevi, 1952.

EKREM, Cemal : Vakıflar, İstanbul, Cihan Basımevi, 1935.

ERGİN, Osman : Vakıflar, Patrikhaneler, Belediyeler, İstanbul, 1944.

GÜRZUMAR, Fikri : Vakıf Gayrimenkul Mallar İle Örfü Belde Tasarrufları, Ankara, Doğu Matbaası, 1949.

KÖPRÜLÜ, Bülent : Toprak Hukuku Dersleri, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1958.

MARDİN, Ebül'ülâ : Toprak Hukuku Dersleri, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1947.

ONAR, Sıddık Sami : İdare Hukuku, Cilt 1, 2. bası, İstanbul Akgün Matbaası, 1960, s. 538-550.

SAYMEN, Ferit Hakkı : Medenî Hukukumuzda Hükmi Şahıslar (Cemiyet-Vakıf-Tesis), İstanbul, Üniversite Kitapevi, Ankara Cad. 96., 1944.

ÜÇÖK, Coşkun : Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 2. bası, Ankara, Ajans - Türk Matbaası, 1957. Eserin 3. basısı da yapılmış bulunmaktadır.

Vakıflar Umum Müdürlüğü : Fatih Mehmet II Vakıfları, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1939.

Vakıflar Umum Müdürlüğü : 20 nci Cumhuriyet Yılında Vakıflar.

Vakıflar Umum Müdürlüğü : Vakıflarımız, İstanbul, 1941.

Vakıflar Umum Müdürlüğü : Cumhuriyetten Önceki ve Sonraki Vakıflarımız.

(*) Bu, konumuz ile ilgili bir bibliyografya araştırması olup, istifade olunan eserler metnin dip notlarında ayrıca belirtilmiştir.

II. MAKALELER :

- AĞAR, Emin Hüseyin :** Vakıf Nasıl Bir Hukukî Kurumdur? Ankara Barosu Dergisi, 1950, No: 79-80.
- AĞAR, Emin Hüseyin :** Eski Vakıflarda Şahsiyet ve Vakıflar Kanununun 6 ve 7 nci Maddeleri.
Ankara Barosu Dergisi, 1950, No: 69/70, 75/76, 77/78.
- AĞAR, Emin Hüseyin :** Vakıflar Kanunu (Nitelige koyduğu, kaldırdığı, değiştirdiği, hükümlere umumi bir bakış). Ankara Barosu Dergisi, 1952, No: 88/89.
- AĞAR, Emin Hüseyin :** Eski Vakıflarda Şahsiyet ve Mazbut Vakıflar. Ankara Barosu Dergisi, 1952, No: 93/94.
- AKIN, Zeki :** Vakıf ve Tesis Müesseselerinin Genel Olarak Bünyeleri, Hukukî Hüküm ve Neticeleri.
Adalet Dergisi, 1953, No: 1, s. 51-67 ve No: 2, s. 183-203.
- ARAL, Namık Zeki :** Vakıflarımız.
Siyasî İlimler Mecmuası, 1951, No: 239.
- BARKAN, Ömer Lutfi :** İslâm-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller. (I) — Şer'i Miras Hukuku ve Evlâtlık Vakıflar. İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1940, C. VI, sayı 1, s. 156 - 181.
- BARKAN, Ömer Lutfi :** İslâm-Türk Mülkiyet Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller. (II) - Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı -. İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1941, C. VII, sayı 1, s. 157 - 176.
- BARKAN, Ömer Lutfi :** Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Vakıflarının Malî Muh-tariyeti Meselesi.
Türk Hukuk Tarihî Dergisi, 1941/1942, sayı 1, s. 15 vd.
- BARKAN, Ömer Lutfi :** Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Me-todu Olarak Vakıflar ve Temlikler. (I) - İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler -. Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942, No: 2, s. 279 - 304.
- BERKİ, AH Hımet :** İslâm'da Vakıf. (I) - Sahih ve Gayrisahih Nev'ileri -. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1957, C. VI, sayı, I-IV, s. 19 - 26. Ankara, Doğuş, Limited Şirketi Matbaası, 1959.
- BERKİ, AH Hımet :** İslâm'da Vakıf. (II) - Sahih ve Gayrisahih Nev'ileri -. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1958-1959, C. VII, s. 1-10. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960.
- BERKİ, AH Hımet :** Hukukî ve İctimaî Bakımdan Vakıf.
Vakıflar Dergisi, S. V, Ankara, Resimli Posta Matbaası Ltd. Şirketi, 1962, sh. 9-13.
- BERKİ, Şakir :** Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler.
Vakıflar Dergisi, S. VI, İstanbul Baha Matbaası, 1965, s. 85-91.
- CAFEROĞLU, A. :** Türk Taamül Hukukuna Göre «İctimaî muavenet» Müessesesi.
Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942, No: 2, s. 185 - 193.
- ERONAT, Sefer :** Vakıf ve Tesis.
İktisadî Yürüyüş Dergisi, 1941, No: 32.

EYÜBOĞLU, M. Sıvci : Vakıf Müessesesi Genel İhtiyaç ve Mahalli İhtiyaçların Giderilmesi.

İdare Dergisi, 1947, No : 186.

KÖPRÜLÜ, Fuad : Vakfa Ait Tarihî İstilahlar Meselesi, Vakıflar Dergisi, Ankara 1938 No : 1, sh 131 - 138.

GÖKAY, Fahrettin Kerim : Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin ve Vakıf Müesseselerinin Hizmetleri.

Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942, No : 2, s. 263 - 265.

KÖPRÜLÜ, Fuad : Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihî Ehemmiyeti, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1938, No : 1, s. 1 - 6.

KÖPRÜLÜ, Fuad : Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü. Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942, No : 2, s. 1-35.

Bu makale, Vakıflar Dergisinden ayrı olarak İstanbul, 1941 ve Ankara, 1942 olmak üzere iki defa daha basılmış bulunmaktadır.

KÖPRÜLÜ, Fuad : Vakfa Ait Tarihî İstilahlar.

Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942, No : 2, s. 267 - 278.

KÖPRÜLÜ, Bülent : Medenî Kanun Hükümlerine Göre Vakfın (Tesisin) Meydana Gelebilmesi İçin Mevcudiyeti İktiza Eden Şartlarla Vakıfların (Tesislerin) Nev'ileri.

Ordinaryüs Profesör Dr. TAHİR TANER'E Armağan, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1956, s. 670 - 694.

KÖPRÜLÜ, Bülent : Tarihte Vakıflar.

Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 1951, C. VIII, No : 3/4, s. 478 - 518.

KÖPRÜLÜ, Bülent : Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'ileri ve İcareteynli Vakıflar. İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1951, C. XVII, No : 3/4, s. 685 - 716.

KÖPRÜLÜ, Bülent : Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev'ileri ve İcareteynli Vakıflar. İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1952, C. XVIII, No : 1/2, s. 215 - 257.

KUNTER, Halim Baki : Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd. Vakıflar Dergisi, Ankara, 1938, No : 1, s. 103 - 139.

KUNTER, Halim Baki : Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi. Vakıflar Dergisi, S. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, s. 1-11. Bu makale aynı derginin Fransızca bölümünde de yayımlanmıştır : «L'aspect national des fondations pieuses turques (Vakoufs)», traducteur : HIZIR, Nusret; s. 293 - 297.

MARDİN, Ebüfâla : Vakıf Müessesesi. İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, C. X, İstanbul, 1954, s. 133-136.

III. ANSİKLOPEDİLER VE LÜGATLER :

BİLMEN, Ömer Nasuhi : Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fırkiyye Kamusu.

Vakıfla ilgili konular bu eserin 4. üncü cildinde bulunmaktadır. İstanbul, Matbaacılık T. A. O. 1951.

TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ : Hazırlayanlar, M. Zeki Üzümcü, Selâmi Dinçer, Sadi Kazancı.

«Vakıflar» maddesi, Ankara, 1958, C. 6, s. 171 - 177.

TÜRK HUKUK LÜGATİ : TÜRK HUKUK KURUMU tarafından hazırlanmıştır.

«Vakıflar» maddesi, Ankara, Maarif Matbaası, 1944, s. 352 - 353.